

dinor

Numizmatički časopis

Br. 12
jul
1999

Izdanje Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu

cena: 40 din.

NOVAC ANTIKE I SREDNJEVJEKA • NOTAFILIA • MODERNI NOVAC • MEDALJARSTVO • FALERISTIKA

Simboli rata na novcu

... "Ali kad bijaju u polju
skoči Kajin na Avelja
brata svog i ubi ga ..."

Postanje, 4, 8

Da je novac nastao kada i civilizacija, sigurno bi ova naša priča bila znatno duža, mada i ovako bubitnjevi rata odjekuju na novcu od samog njegovog nastanka do danas. Ako bi pravili sitne korake kroz istorijske predstave na novcu nikada ne bi stigli do kraja jer je i sa dugim koracima kraj daleko. Ipak, krenimo redom.

Slika 1.

Aleksandar. Zvali su ga Veliki, jer je to i bio, kao što je i bio uzor mnogima posle njega. Njegov novac, kao i njegov život, nosi samo jednu poruku: rat! Na stateru kovanom u

Slika 2.

periodu od 336-323 g. pne. u Peli, prestonici Aleksandra Makedonskog, na aversu se nalazi Atina (božica rata i ratne vještine) sa šlemom na glavi, a na reversu luk sa tetivom i toljaga (Slika 1).

Prokletstvo rata, ili prokletstvo ljudskog roda nastavlja se iz dana u dan. Denar Marka Junija Bruta iz 42. g. pne. na aversu nosi portret jednog od zaverenika koji su ubili G. J. Cezara, a na reversu dva bodeža sa

Slika 3.

šlemom u sredini i tekst: EID. MAR (Martovske ide, dan ubistvaj) (Slika 2). Posle toga je usledio gradanski rat, uz dovoljan osvrt na denare Marka Antonija sa predstavama ratnih galija i simbolima legija koje su završile u Akcijumskom ratu.

Ceo Antički period obiluje novcem sa čijih aversa i reversa odzvajuju bubenjevi rata. Ponekad su na njima predstave božanstava rata (Atina, Mars), zatim ratni brodovi, stegovi legija, kapije vojničkih logora, ratni zarobljenici, oklopne jedinice tadašnjih armija - dvokolice (bige) i četviroprezi (kvadrigi) i slično. Na nekim reversima prikazano

Slika 4.

je i ubijanje neprijatelja, kao što je slučaj na sesterciju imperatora Tita (Slika 3).

Ni Srednjem veku ne manjka militarizam na novcu. Hrišćanstvo svojom milosrdnom doktrinom nije

WAR SYMBOLS ON MONEY

Were the money as old as our civilisation, our story would have been much longer, although the war drummers have been echoing ever since the money was created. Nevertheless, let us start from the beginning.

Alexander. He was called the Great, for he was so. He had a great many followers after his death. His money, as well as his life, bears only one message: the war! On the „stater” coin minted in Pela, the capital of Alexander the Great, there is the image of Athens, wearing a helmet on her head (Athens-goddess of war) on the front side, and a bow with a string and a quiver on the reverse.

Malediction of war and of the mankind in general continues from that day to the other. M.J. Brutus's denar coin bears the portrait of one of the conspirators who murdered Caesar on its front page and two daggers with the helmet on the reverse. After that the civil war followed. It is enough to look back at the Marcus Antonius's denars having pictures

of the war-galleys and legions' symbols that ended up in the Akcium war.

During the whole classical period there were a lot of coins bearing the war symbols both on their front side and the reverse. Sometime they show the names of

moglo da izmeni bog zna šta, ali je dovelo do paradoksa. Na novcu Vizantije vidimo i svece naoružane mačem (Slika 4). Na reversu su Manojlo I Komnen (1143-1180) i Sv. Teodor sa mačevima u ruci.

U XV veku mač se stavlja u ruke Sv. Pavla, da bi papa Siksto V (1585) naoružao i samog Isusa Hrista (Slika 5). Na aversu Marija Magdalena kleći ispred Hrista koji drži koplje u ruci.

Slika 5.

Prikaz vladara sa oružjem u ruci, kao na dinaru despota Durđa Brankovića (1428-1455, Slika 6) je uobičajena pojava i taj motiv će se pojavljivati na novcu svih evropskih vladara.

Kao da vladari, sveci, pa i sam Isus Hristos nisu bili dovoljni, pa se za demonstriranje sile oružja naoružavaju i neke životinjske vrste. Lav sa mačem u kandžama, ili pak medved ili orao, još više potenciraju militarizam i postaju sastavni deo grbova pojedinih zemalja, kao da je sama simbolika ovih zveri nedovoljna.

Osvremenjavanje ratne veštine i borbenih sredstava predstavljene su i na novcu. Oklopne jedinice - takođe. Na duplom taliru austrijskog vladara Maksimiliana III (1590-1619)

Slika 6.

Slika 7.

na aversu je vladar u oklopu sa mačem u ruci, a na reversu se tako upravljen suveren nalazi još i na, takođe oklopljenom, konju (Slika 7).

Slika 8.

Pronalažak i upotreba vatrenog oružja odmah se odrazila i na emisiju delatnosti. Ratnik sa puškom u ruci, ukršteni mač i puška, ili ukrštene dve puške egzistiraju na novcu pojedinih zemalja da bi se kod Fridriha III Pruskog (1797-1840) na re-

Slika 9.

versu pojavio krunisani orao koji stoji na topovskoj cevi (Slika 8)! Ovaj zlatnik je otkovan u Berlinu 1837. godine, i kao i svi novčani moduli ovog vladara ima identičnu predstavu na reversu.

war (Athens, Mars), war ships, legions, gates, war camps, war prisoners, armored military units - two-wheeled carts, four-wheeled carts and elephants. Killing of enemies is also shown on some reverse, as it is the case with sestertius coin of the emperor Titus.

In the medieval period not that the lack of war symbols on the coins was apparent. On the contrary, Old Byzantium coins show even saints armed with swords (picture 4). There is the image of Manojlo I Komnen and St. Theodor bearing swords in their hands, on the reverses of the coin.

During the XV century the sword is placed in St. Paul's hands, and the pope Sixtus V on his coins armed even Jesus Christ (picture 5).

The image of the armed ruler, as it is presented on despot Djuradj Brankovic's dinar (1428-1455, picture 6) frequently occurred on the coins minted by almost all European rulers. As if rulers, saints and even Jesus Christ were not strong enough, they also armed some animal species to show the power of arms. A lion bearing the sword in its claws, or a bear or an eagle, emphasized military spirit and became an integral part of the coat of arms of some countries, as if the sole metaphor of these animals was not strong enough.

Improvement of war skills and arms is also shown on the coins. Armored military units are shown, too. On the double taler coined by the ruler Maximilian III there is a ruler wearing the suit of armor bearing the sword in the hand on the front side, and on the reverse the above mentioned sovereign is on the armored horse.

Discovery of fired arms has its implications in money issuing. The warrior with

Slika 10. a

Slika 10. b

U Francuskoj je 1872. godine emitovan novčić od 5 franaka na čijem reversu je predstava egzekucije (streljanja), (Slika 9). Treća republika nije bila toliko licemerna da na njega stavi stalni natpis na novcu Francuske: LIBERTE, EGALITE, FRATERNITE.

Po svojoj brutalnosti XX vek nadmašuje sve prethodne epohе. Dva svetska rata i bezbroj regional-

nih, pokazali su da je svakog dana u ovom veku u nekom delu planete tekla krv nevinih žrtava. Oružja, koja liče na ona iz naučne fantastike, prete da unište ljudski rod, i to se, naravno, mora prikazati i na novcu (Slike 10 a i b).

Evo što se danas dešava u Jugoslaviji siguran je dokaz da čovečanstvo u XXI vek ulazi kroz zavesu od krvi nevinih, i krajnje je vreme da Bog, ako ga ima, učini da se nikada više bubnjevi rata ne pojave nigde, pa i na novcu.

the gun in his hand, crossed sword or a gun, two guns crossed are shown on the money. Fridrich III of Prussia minted coins with the appearance of the crowned eagle on the barrel of a cannon (picture 8). In 1872 in France there was a coin of 5 francs showing the act of execution on its reverse (picture 9). The third republic was not so hypocritical to inscribe on it the common inscription LIBERTY, EQUALITY, FRATERNITY (LIBERTE, EGALITE, FRATERNITE).

By its brutality, the XX century surpasses all previous epochs. Two world wars and numerous regional conflicts suggest that blood of innocent was spilt almost every day throughout the world. Arms, reminding on science-fictional ones, threaten to destroy mankind and it should be presented on money.

The events that happens in Yugoslavia now prove that mankind is entering in the XXI century through the curtains stained by the blood of innocent and it is high time God, if he exists, deafens the war drummers everywhere in the world, and on money, too.

SRPSKO NUMIZMATIČKO DRUŠTVO je izdalo prvu emisiju numizmatičkih podmetača koje možete kupiti na sastancima Društva ili poručiti pouzećem na adresu redakcije.

Cena kompletac je 20,00 din.

Novac Oktavijana Avgusta

Ako se život jednog čoveka može pratiti na novcu onda je najbolji primer za to novac Oktavijana Avgusta.

Prvi novčići sa njegovim likom javljaju se već 41. godine pre naše ere (Slika 1 - denar na čijoj je aversnoj strani Marko Antonije, a na reversu Oktavijan, kan jedan od članova takozvanog drugog tijumvirata).

Najplodniji period emitovanja novca predstavlja svakako vreme samostalne vladavine Oktavijana od 27 godine pre naše ere pa sve do smrti Avgustove 14. g.n.e.

U tom rasponu od preko četrdeset godina emitovani su: aureus i poliureucus u zlatu, denar i kvinar u srebru, sestercijus i dipondijus u orihalkumu i as i kvadrans u bakru, iz kovnica u Rimu, Lugdunumu, Elesu, Pergamu...

Zanimljivo je napomenuti da su predstave portreta Avgusta na novcu skoro "zamrznute" i da je lik cara malo ili ni malo menjан tokom godina njegove vladavine. Na skoro svakom aversu vidimo lik mladolikog čoveka za koji nikada ne bi rekli da je ušao u zrelijе godine pogotovo ne u godine starijeg čoveka.

Reversi su pak predstavljeni tekućim događajima Avgustove vladavine, počev od bitke kod Akcijuma gde je predstava Viktorije na globu ili Viktorije na pramcu broda, pobjede rimskih legija u Egiptu (AEGIPTO CAPTA) Armeniji, Germaniji, Partiji itd.

Roden i vaspitan u republikanskom Rimu, zadržava na pojedinim novčićima sakralne simbole (LITUUS, SIMPVULVM, PATERA...)

čime pokazuje svoj tradicionalizam od koga i rimski plebs ne želi još uvek da se odrekne iako je svima već jasno da je republika mrtva.

Uspešan kao vladar koji je težio miru, bez mnogo osvajačkih ratova, izuzev kada su granice bile ugrožene, privatno nije bio srećan, a njegove nade, želje i emocije možemo pratiti i na novcu.

Bio je privržen porodici, ali isto tako i neutoljiv u donošenju ponekad surovih odluka prema svojim najbližima.

Muških potomaka nije imao iz svoja tri braka, a pitanje nasledstva ga je kontinuirano mučilo. Agripa, realizator Avgustovih ideja, prijatelj, strateg, ratnik, a potom i zet nije nadživeo svog cara ali novac sa likom ovog "čoveka iz senke" je kovan čak i na aureusu gde se na aversnoj strani pojavljuje Avgust.

Slika 1.

Raznovrsnost emisione delatnosti za vreme Avgusta zahteva delimično ulaganje u njegove porodične odnose jer su brojni komadi novca otkovani sa predstavama baš članova porodice bilo direktnih ili adoptivnih.

Na novcu između ostalih vidimo Juliju, Avgustovu čerku sa drugom ženom Skribonijom, zatim Oktaviju, Avgustovu sestru i suprugu Marka Antonija kao i

MONEY OF AUGUSTUS OCTAVIUS

If a man's life could be known by the money, the best example for it is the money of Augustus Octavius.

The first coins with his image appeared in 41 B.C. (picture 1 - denar on which front side is Marcus Antonius and on the back side is Octavius, as one of the members of so called second triumvirate).

The most successful period of money emission was the time of the reign of Octavius from 27 B.C. till the death of Augustus in 14 A.D.

During the period of more than forty years there were emitted: aureus and half aureus in gold, denar and quinarius in silver, sestercius and dipondius in orichalcum and as and quadrans in copper from min factories in Rome, Lugdunum, Ephes, Pergam...

It is interesting to mention that the portrait of Augustus was almost still and that the image of the emperor was changed little or not at all during his reign. On almost every front side we can see the image of a young man. One would never say that he grew old.

Back sides represented current events of Augustus' reign beginning with the Battle of Actium where is the image of Victoria on the Globe, or Victoria on the bow of a ship, the Victoria of Roman legions in Egypt (AEGIPTO CAPTA), Armenia, Germania, Parthia, etc.

Born and brought up in the Republican Rome he kept sacral symbols on some coins (LITUUS, SIMPVULVM, PATERA...) with which he showed his traditionalism which Roman plebs would not want to be deprived of too although they knew that the Republic was dead.

Variety of money emission during the time of Augustus meant interference with his family matters because numerous pieces of money were coined with images of family members. Among others on the coins we can see Juliet, Augustus' daughter with his second wife Scribonia; Octavia, Augustus' sister and wife of Marcus Antonius and also the children from that marriage Marcel and Antonia.

Frequent motives on coins were caesars Gaius, Lucius, Augustus' grandchildren from his daugh-

deca iz tog braka Marcela i Antoniju.

Slika 2.

Čest motiv na novcu su cezari Gaj i Lucije. Avgustovi unuci od čerke Julije i Agripe koji su već bili evidentirani kao potencijalni naslednici imperijalnog trona, ali ih je prerana smrt lišila takvih časti. Avgustova treća supruga Livia, kao i adoptivni sinovi Tiberije i Druz (Livijina deca iz prvog braka) takođe ulepšavaju ovaj emisioni period. Pojedini istoričari sve prerane smrti unutar Avgustove porodice pripisuju Liviji da bi Avgustov naslednik postao Tiberije koga je Avgust ad-

optirao 4. godine naše ere. Sve te porodične tragedije uključujući i progonstvo čerke Julije zbog razvratnog života, ovaj genijalni diplomat i organizator veoma je teško doživeo.

Umro je 19. avgusta, meseca koji je po njemu dobio ime, 14. godine naše ere u svojoj 76-toj godini.

Slika 2 predstavlja denar iz prve godine naše ere sa Avgustovim likom na aversu i predstavama cezara Gaja i Lucija na reversu uz obavezne atributne SIMPVVM, LITUUS, PATERA.

Ako smrt može biti poetična, po Svetoniju, Avgust se sa prijateljima oprostio sledećim stihovima:

"A sada pošto sam dobro odigrao ulogu gospodo, pljeskajte molim i s hvalom me otpustite."

Deifikovan je odmah a novac sa njegovim likom kovali su i njegovi naslednici iz roda Julijevaca-Klaudijevaca kao i kasniji vladari.

ter Juliet and Agripa who were already noted as potential successors of the imperial throne. But their sudden death deprived them of such an honour. Augustus' third wife Livia, as his adopted sons Tiberius and Drus [Livia's children from her first marriage] make this period more interesting. Some historians found Livia responsible for all sudden deaths within Augustus' family, so that Tiberius, whom Augustus adopted in 4 B.C., would become his successor. All those family tragedies including Juliet's having been driven into exile because of her perverted life, this genial diplomat and organiser bore it with difficulties.

He died in August, 19, in month that got its name after him, 14 A.D. when he was 76 years old. Picture 2 represents denar from 1 A.D. with Augustus' image on the front side and images of caesars Guy and Lucio on the backside with usual attributes SIMPVVM, LITUUS, PATERA.

If a death could be poetical according to Svetonius, Augustus made farewell to his friends with these words: 'And now, since I have played this role gentlemen applaud please and leave me with word of praise.'

The coins with his image were minted by his successors Julius, Claudio families and also by later emperors.

ZANIMLJIVOSTI

Običaj "stipem iacere" u Bosni i Vojvodini

Žrtvovanje novca bogovima vrela bio je u Bosni stari običaj. Često se našlo novaca u toploj sumpornoj vrelu ili džezu kod Sarajeva prilikom iskopavanja i bušenja vrela, u toplim vrelima kod Banja Luke i druge. Uzroci darivanja su bolest, slaba zarada, slab uspeh u trgovini, moli se kiša, za sretan put itd. Prilikom popravke poznatog vrela Kiseljaka kod Visokog, nađena je zbirka od 170 komada novca (turski, austrijski, mađarski), najstariji je iz 1808, a najmlađi iz 1887. godine.

Na izvesnim mestima gde izviru potoci i rečice u Vojvodini sa građene su male zgrade koje te izvore pokrivaju, ili je izvor jednostavno ograden. Ovakva mesta narod zove vodice. Sve do najnovijeg vremena bio je običaj da se tu bacu sican novac.

Ovaj običaj vodi poreklo od rimskog kulta "stipem iacere" [stips: mali novac, iacere: baciti]. Sican novac je, između ostalog, upotrebljavan u rimskom kultu kao žrtveni dar koji je bacan u vodu ili zakopavan. Običaj je bio da se ovakva žrtva prinosi božanstvima reka i izvora. Postojanje tog kulta utvrđeno je u svim oblastima uticaja rimske kulture i kolonizacije, pa i u Bosni i Vojvodini.

Бошко Бошковић

Врста новца из времена кнеза Стефана Лазаревића

L. Владар стоји у дугој одежди, гологлав са дугом косом. У десној руци држи жезло са крстом на врху. Около њега је натпис: *СОПТС. : ИАСР*

N. Исус Христос са зрачним нимбусом око главе седи на трону престолу без наслона. Десном руком благосиља на ритуални начин, а у левој држи јеванђеље.

$T = 0,39 \text{ g}$; $\varnothing = 13 \text{ mm}$

Slika 1.

Од ове врсте новца у Рудничкој остави нађено је два примерка (откупљени 1998. год). Тежина једног је 0,39 g, а другог 0,40 g. Рудничку оставу обрадио је Станиша Новаковић у часопису "Нумизматичар" 1998. године. Поред претходна два, истом приликом, пронађена су и два посмртна примерка новца кнеза Лазара врсте 7 (Слика 8 поменутог члanka C. Новаковића). Њихова тежина је: 0,43 g и 0,50 g. Имајући ово у виду Рудничка остава садржала је дакле 4 комада посмртног новца кнеза Лазара, а не два

како је тада објављено. Корисно је напоменути да је до сада познато укупно 10 примерака ове врсте новца и то: 3 примерка се налазе Народном музеју у Београду, 2 у музеју у Будимпешти, а 5 примерака се налази у приватним збиркама. Један од примерака пронађен је у селу Бела Вода код Крушевца 1976. год. приликом окопавања баште. Појединачни налази нам више говоре да је дотични новац био у циркулацији код ширег слоја људи, мада то и није правилно у свим случајевима када се новац нађе у већем налазу.

Разлог објављивања овог чланска је боље саглављавање Рудничке оставе или и чињенице да је описан новац са слике различит од до сада познатих које је обрадио Јозе Петровић у часопису "Народна Стариња" - књига IV Загреб 1926. год. Јозе Петровић је у том чланску описао 7 комада новца јако сличних овде описаном новцу, с тим што се на онима из описа Ј. Петровића (фотографију није објавио) јасно види натпис: *СОПТ 69 - ТЕФЛУ*. На новцу који је представљен у овом чланску натпис *СОПТС. : ИАСР* више личи на Лазар (латиница) где је слово "3" изостављено. Ова новчаница врста по своме изгледу, посебном стилу и својој тежини припада раном периоду ковања новца кнеза Стефана Лазаревића, али је могуће предпоставити да заправо представља новац посвећен његовом оцу - кнезу Лазару.

ZANIMLJIVOSTI

Kažnjavanje falsifikatora u Srednjem veku

Na lateranskom koncilu, 1215. godine, Katolička crkva je donela odluku o ekskomuniciranju i prokletstvu falsifikatora novca. Svetovni zakoni bili su različiti u italijanskim državama. Međutim, bilo je teško uhvatiti krivce, zato što je svaka država kovala svoj novac, a zatim, još u XV veku bilo je gotovo nemoguće utvrditi ko je falsifikator, a ko alhemičar, koji se bavi iznalaženjem - камена mudrosti. U svakom slučaju, republike su bile dosta blaže prema falsifikatorima nego monarhije.

Najblaža je bila Đenova, u коjoj je jedan falsifikator 1492. godine само истућен i proteran iz grada, dok su neki fratri koji su se bavili istim poslom jedino izbačeni iz reda. Venecija je bila stroža. Tamo se предвиђalo sečenje desne ruke i vađenje očiju, a ženama sečenje nosa. Monarhije su, međutim, predviđale као казну konfiskaciju имовине i robiju na galiji, a понекад i спалjivanje. Najstroža je bila Bolonja koja je falsifikatora kažnjavala - kuvanjem u kazanu.

Средњовековни контрамаркирани новац из збирке Ђорђа Елмера

- са освртом на могућност постојања права ковања српских деспота у Угарској -

Балдун Сарија, нумизматичар и некадашњи кустос Народног музеја у Београду, објављује 1954. године у публикацији "Südostforschungen 13" из Граца чланак под називом "Die Entwicklung des altserbischen Munzenwesens" (Развој старосрпског новчарства), у којем третира историјат развоја српског средњовековног новца од почетка до пронаости Српске државе. Иако садржи неке данас већ преванђене чињенице, напр. да је Ђурђе Бранковић био последњи српски владајући који је ковао новац, чланак је веома инструктиван и занимљив. У њему Сарија начиње веома интересантну, а и осећавну тему. Он, наиме, помиње новац Сремских Бранковића, последњих српских титуларних деспота у Угарској, из збирке панчевачког нумизматичара Ђорђа Елмера. Ђорђе Елмер је био унук Хуга Вајфера, а својевремено је радио као кустос Нумизматичког кабинета KUNSTHISTORISCHES MUSEUM у Бечу. Између осталог писао је о настankу збирке Ђорђа Вајфера, а 1929. године дао и њен кратак пријевремени опис (Ђ. Вајфер је после многих перипетија услед рата и слава своје збирке у иностранство исту поклонио Београдском универзитету 1923. год, али не потпуно). Поред тога што је поседовао изузетне разноврсне збирке новца и медаља, Елмер је важио за једног од најбољих познавалаца нумизматике Јужне Европе, нарочито римске. Говорећи о овој збирци Сарија каже да је она садржала мађарски новац са несумњивим српским контрамаркама. На мађарском новцу су биле утишнуте контрамарке са примитивно датом представом лава Бранковића. Најстарији од свих контрамаркираних примерака потичу још из времена мађарског краља Карла Роберта

(1307-1342), а најмлађи од краља Владислава II Јагелонија (1490-1516). Пошто није познато да су Сремски Бранковићи ковали новац у Угарској, можемо претпоставити да контрамарке са лавом Бранковића могу бити само ознаке племства последњих деспота из породице Бранковића. Највероватније да су ови последњи српски деспоти, који су своје титуле добили од мађарских краљева, имали сва племићска права и обавезе, међу којима и право ковања новца које су искористили тако што су на мађарска ковања ставили контрамарку са својим грбом. Најлогичније би било да овај контрамаркирани новац потиче од деспота Јована Бранковића (1462-1502), сина слепог Стефана и унука Ђурђа Бранковића. Он је био савременик Владислава II Јагелонија.

Писмом од 4. октобра 1940. године, пред сам рат у Југославији, Ђорђе Елмер се обраћа Б. Сарији у жељи да овај новац заједнички обраде, али је избијање рата осујетило њихове намере. Елмер је трагично преминуо 1944., а његова збирка растурена тј. нестала. Склони смо да верујемо да бар део материјала те збирке није уништен и да ће можда у додатно време угледати светлост дана.

Сарија предноставља да би овај контрамаркирани новац могао потичи из различних налаза мађарског новца из времена Мохачке битке, односно из северне Србије, околине Београда, Сремске Митровице или Баната, када су се догађале велике етничке промене на тлу Војводине.

Збирку Елмер прегледао је и наш познати нумизматичар др Љуба Недељковић, који у свом чланку "О најстаријем средњовековном новцу са натписом KARVLVS" из 1965. године

Слика 1.
Печат Јована Бранковића
(каснији деспот) 9. октобра 1479.

MEDIEVAL COUNTERMARKED COINS FROM THE COLLECTION OF DJORDJE ELMER

Baldwin Sarija, the numismatist and ex-custodian of the National Museum of Belgrade, published in 1954 in Graz's „Südostforschungen 13“ the article under the title of „Die Entwicklung des altserbischen Munzenwesens“ in which he deals with the history of the development of the Serbian medieval coins, from the beginnings to the fall of the Serbian state. In this article Sarija mentions coins minted by Srem's Branović family, the last Serbian despots in Hungary, from the collection of numismatist Djordje Elmer from Pančevo. Talking about this collection Sarija said that it consists of Hungarian coins with undoubtedly apparent Serbian countermarks. Hungarian coins bore countermarks of the Branović lion. The oldest of all countermarked specimens

се говорећи о српско-мађарској сарадњи насталој у већем обиму након имиграције деспотских породица и српског народа у јужне делове Угарске, када су Срби и Мађари живели у још недовољно нормираним друштвеним и политичким односима, такође наводи присуство овог мађарског новца контрамаркираног грбом племства Бранковића. Он овај податак допуњује новом изненађујућом чињеницом да су се у збирци Елмер налазили и смедеревски Ђурђеви динари контрамаркирани угарским дублним крстом. Ни др Недељковићу није била позната даља судбина ове збирке, али је велика штета што за живота није дао неки шири коментар о постојању овог новца.

Базирајући се на извештају Б. Сарие, Срђеје Димитријевић спомиње овај контрамаркирани новац у свом чланку "Контрамарке на средњовековним српским и босанским динарима (излаз из села Руждавице, Бугарска)". Говорећи о функцији утиснуте контрамарке на тајјем новцу он наглашава да контрамаркирани новац може да представља не само припадност одређеном владару већ и државну припадност. Као пример наводи да је у Бугарској био у ондашњу византијски новац. По Димитријевићу у ову групу контрамаркираног новца спада по свој приликама и мађарски новац са утиснутим лавом куће Бранковића, који представља неку врсту феудалног новца српских деспота у Угарској, а time би то био специфичан облик права на ковање новца.

Када је реч о праву ковања новца у Угарској, или било где ван српске државе, вратимо се неколико деценија уназад и погледајмо какве су прилике и односи са Угрима били у доба владавине деспота Стефана Лазаревића. Он је први српски владар који је успоставио трајније везе са Угарском, наравно на бази обистраних интереса. Већ 1403. и 1404. године видљиви су исходи овог савезништва. Деспот добија Београд и Мачву са околином, палату у Будиму у данашњој Országház бр. 9, а касније и рудник Сребреницу у Босни (Нова цеха Господина Деспота). За

своје заслуге Деспот 1408. године постаје и први носилац Ордена Змајевог реда првог степена. Година 1411. била је веома значајна етапа у стварању огромних деспотских имања у Угарској. На основу архивских докумената о вођеним разговорима између краља Жигмунда Луксембуршког и деспота Стефана Лазаревића лета исте године видимо да је Деспот добио пространа добра у Сатмарској жупанији са великим приходима од тамошњих рудника и правом ковања новца у Сатмарској жупанији, затим Дебрецин, и на десетине градова у осталим угарским жупанијама (L. Thalloczy - A. Aldásy: Codex Zichy VI). Оно што нас највише интересује јесте спомињање права на ковања новца, за које немамо податке да их је Деспот икада користио.

У вези са овим указујемо на једну раритетну врсту новца - маљушника деспота Ђурђа Бранковића са двоструким крстом и двodelном словним ознаком на аверсу и смедеревским лавом на реверсу. Новац је јединствен по својој аверсији представи у српској нумизматици, а по С. Димитријевићу присуство двodelne латиничне ознаке N - S на предњој страни указује на аналогију са мађарским новцем Средњег века. У овом случају са ознакама ковнице какве се јављају на новцу мађарског краља Алберта (1437-1439). Двоструки крст је типичан за мађарски новац Средњег века. Ово све указује на то да је ова врста новца Ђурђе Бранковића кована највероватније у Угарској у време прве турске окупације Смедерева (1439-1444), када је Деспот био у емиграцији у Угарској, тј. 1439. године у времене последње владе краља Алберта са којим је Деспот припремао поход на Србију. Новац би могао бити кован у Београду, који је тада припадао Угарској, а носи назив ковнице "п" (Нандор Алба оди, Београд).

Да су српски владари по свој приликама могли ковати новац из емиграције казује нам један документ из 1441. године о боравку деспота Ђурђа у Дубровнику, у којем је Деспот боравио од средине априла до краја јула 1441. године. У документу

Слика 2.
Маљушник Смедерева са двоструким крстом из времена деспота Ђурђа Бранковића

originated yet from the time of the Hungarian king Carlo Robert, and the youngest from the time of king Vladislav II Jagelon. For it is not known that the Brankovic family of Srem coined their money in Hungary, we can assume that lion countermarks might be the symbols of aristocracy of the last despots from the Brankovic family, of Jovan Brankovic, the son of the blind Stefan and grandson of Djuradj Brankovic. Saria assumes that that countermarked money might originate from the early found Hungarian coins from the time of Mohac battle, that is from the northern Serbia, from the vicinity of Belgrade, Sremska Mitrovica or Banat, when ethnic changes took place in Vojvodina.

The Elmer collection was observed by our famous numismatist Dr Sci Ljuba Nedeljkovic, who also proved the existence of this Hungarian coins with countermarked coat of arms of the Brankovic noble family. He proved this data by the fact that there are Djuradj's dinars of Smederevo countermarked with Hungarian double cross in the Elmer collection.

Concerning Saria's report, Sergije Dimitrijevic emphasizes the

стоји да је Бурђе, када је први пут остало без државе, боравеши у Дубровнику одобрио двојици дубровчана да кују новац у његовој "Цеки Албаније" (ceccha Albanie per ipsos empte a domino despoto Georgio). По Димитријевићу ово би могла бити ковиница у Бару, коју је Деспот држао пре изгнанства. Нема података да ли су ова двојица извршила поверен им посао. Бурђе је, напустивши 1439. године од Турака окупиране српске територије, након периода емиграције у Угарској између 1440. и 1441. године столовао у Бару, јер Зета у то време није још осетила неизвлаче рата. С пролећа 1441. године Бар заузима Стефан Вукчић, да би град затим две године касније напад млетачку власт.

Без обзира на ове оскудне податке о могућностима монетарних ковања наших деспота изван Србије ми немамо разлога да сумњамо у истинитост сведочења реномираних очевидаца о постојању горе поменутог контрамаркираног новца из збирке Борђа Елмера.

Титуларни сремски деспот Јован Бранковић (1492-1502), чијем времену деспотовања у Угарској по свој прилици припада контрамаркирани новац из збирке Елмер, унук је Бурђа и син слепог деспота Стефана Бранковића. Он припада плејади владара куће Бранковића. Он припада плејади владара куће Бранковића, чијих је седам чланова носило знаке деспотовског достојанства. Бранковићи су ретко лене и позитивне фигуре наше прошlosti. Иако их је пратила трагика српског усуда, они су у веома тешким приликама одржали своју личну и дражану част. Посебно у емиграцији Сремски Бранковићи су били достојни репрезентанти српског народа. Упркос вишедеценијском избивању из своје земље они по интињу вере не потицају под туђе утицаје већ остају верни својој цркви и православљу, помажући издашно цркве и манастире и подижући задужбине. При томе они савесно обављају вазалске дужности имајући увек на уму обнову српске државе. У доба пропasti српске деспотовине све наје српског народа биле су упућене ка Срему и угарском краљу. Гађене су илузије о обнови српског

царства. Ратови између Турака и Мађара много су утицали на помењање Срба ка северу и западу. Крајем XV века широке масе Срба крећу у Угарску и настањују се у крајеве северно од Дунава и Саве, али најпре династи, затим више и ниже племство одлази или по позиву или по уговору, или одобрењу угарских краљева. Појединци, као деспот Стефан Лазаревић и Бурђе Бранковић добијају бројне поседе у Срему, Банату и Бачкој. Краљ Матија Корвин се први обратио Србима и позвао их да насеље слабо насељене јужне делове Угарске, при чему им је дао знатне привилегије, али је постављао и обавезе, нарочито у погледу пореза и војне службе. У време његове релативно дуге владавине (1458-1490) мађарско новчарство је достигло светски ниво, нарочито у погледу стабилизација валуте и ковања златних гулдена, који заузимају своје место у збиркама широм Европе. На овог разлога се не може представити да би он одобрио српским вазалима да на својим доброма кују новац у било каквом облику. Најпознатија добра у Угарској, која добијају српски титуларни деспоти била су Купник, Земун, Митровица, Сланкамен и др. Њих добијају од краља Матије заједно са титулом деспота српски имен Вук Гргуревић - Бранковић, син слепог Гргура, познат у српској историји као Змајогњин Вук. Након смрти деспота Вука 1485. који је први од Бранковића понео титулу деспота без деспотовине у Угарској и који се у служби краља Матије понео као први витез у узвишеном смислу ове речи, краљ Матија 1486. године позива браћу Борђа и Јована са мајком Ангелином на преговоре о заузимању упражњеног места титуларног деспота. Изгнаничка одицеја слепог Стефана Бурђевића са синовима, херцом и супругом Ангелином заслужује већу пажњу, али то неком другом приликом. Да додамо само да је Бурђе Бранковић, дошаоши на позив краља Матије као старији преузео упражњено место достојанства српског титуларног деспота у Угарској, при чему су њему и породици даровани Купник и Сланкамен са

fact that Hungarian coins with the imprinted lion of the House of Brankovic belongs to this group of coins, representing some kind of feudal coins od the Serbian despots in Hungary, on one hand and a specific right to minting coins on the other.

Speaking about the right of minting coins in Hungary, or anywhere out of the Serbian state, let us go some decades backwards, when despot Stefan Lazarevic got large estates in Salmarsko District with huge incomes that originated from the mines and the right of minting coins. We are mostly interested

Слика 3.
Динар краља
Владислава II Јагелонца

in mentioning of such rights, because there are no notes that despot had ever used those coins.

Concerning all that, we put an emphasis to a rare kind of money of despot Djuradj Brankovic with the double cross and twofold letter mark on the front side and Smadebo lion on the reverse. The coin is unique in Serbian numismatics according to its front side image and according to Mr Dimitrijevic the existence of twofold Latin mark N-S on the front side suggest the analogy with the medieval Hungarian coins.

That the Serbian rulers could have minted coins in emigration proves the document where Djuradj, who lost country for the first time, while in Dubrovnik, gave permission to two men from Dubrovnik to mint coins for him. According to Mr Dimitrijevic it might have been the mint factory in Bar, which was possessed by the despot before his exile.

аквилом. Поншто је Ђорђе више на-
гавао духовном животу, он се негде
почетком 1496. године закалујери а
касније постаје и митрополит бео-
градски (владика Максим). Деспот-
ско достојанство остави млађем бра-
ту Јовану, које је овај добио за заслу-
те у служби краља Владислава II Ја-
гелонца. Он је, наследио свом брату
духовнику, целог живота био за-
окупљен борбама са Турсцима и ви-
ховим претеривањем из Србије, и
идејом о обнови српске деспотови-
не. Потписивао се "милошћу бож-
јом" или "dei gratia Regni Rascie Des-
potus". Испријеан сталним ратовима
умире 1502. године не оставивши
мушки наследнике. Његова смрт је
значила и крај "српског господства"

Бранковића у Срему, јер је био по-
следњи директни наследник ове
племените лозе. После њега следе-
деспоти који више нису били потом-
ци куће Бранковића.

Контрамаркирани новац о коме
је било речи могао би, како је већ
напоменуто, потичи од Јована
Бранковића, који се период деспот-
ствања у Угарској (1494-1502) пок-
лапао са слабом владавином Влади-
слава II Јагелонца, чији новац је
према Б. Сарији као последњи но-
сио контрамарку у облику лава куће
Бранковића. Овај новац ће назна-
чост остати научноисторијски неуте-
мељен и све до појаве таквих приме-
рака остаће и даље у ломену претпо-
ставки. *

However we do not have much
reasons to doubt whether those tes-
timonies of the renowned witnesses
are true concerning the existence of
the above mentioned counter-
marked coins from the collection of
Đordje Elmer. Countermarked
coins mentioned above, might have
originated from Jovan Brankovic
whose reign in Hungary [1494-
1502] was parallel to the weak
reign of Vladislav II whose coins
were the last to bear countermark in
the shape of the lion of the House of
Brankovic. These coins are not sci-
entifically proved by now, and it
would be so until the first appear-
ance of such specimens. *

ZANIMLJIVOSTI

Sporazum o likvidaciji imovine "bivše jugoslavenske države"

U službenom listu Dalmatinske vlade od 10. maja 1943. godine objavljeno je одобрење уговора скlopljenih 22. jula 1942. године у Berlinu: "Razmotrivši da je Kraljevina Jugoslavija prestala
obstojati, njemačka Vlada zastupana po punomoćnim ministru Dr. Wilhelm Fabricius; italijanska
Vlada zastupana po punomoćnim ministru marchese Pasquale Diana (takođe za Albaniju), bugars-
ka Vlada zastupana po punomoćnim ministru Konstantin Watschoff; hrvatska Vlada zastupana po
punomoćnim ministru Dr. Milorad Straznicky; i mađarska Vlada zastupana po odjelnom pretsto-
jniku ministarstva Dr. Paul Sebestyen, sklopile su SPORAZUM O LIKVIDACIJI IMOVINE BIVŠE JU-
GOSLAVENSKE DRŽAVE I O NEKOJIM DRUGIM FINANSIJSKIM PITANJIMA, KOJA SU SA ISTIM U VEZI".

Pored ostalog u tim ugovorima određen je i kurs dinara
prema drugim valutama:

Cjelokupni iznos dugova biće utvrđen u dinarima. Dugovi
u drugim valutama od dinara biće mlijenjani po slijedećim
tečajevima:

1 R.M.=20,00 dinara	
1 Lira=2,63 dinara	
1 Peng=12,18 dinara	
1 Lewa=0,61 dinara	
1 Kuna=1,00 dinara	
1 fr. fr.=1,00 dinara	
1 Klistara ko)=1,72 dinara	

1 Belga=8,00 dinara
1 fr. alb.=16,44 dinara
1 Doll.=50,00 dinara
1 Lst.=198,00 dinara
1 Cor. a. u.=0,25 dinara
1 fr. sv.=11,59 dinara

Approvazione degli Atti stipulati in Berlino fra
l'Italia, la Germania, la Bulgaria, la Croazia e l'Ungheria,
il 22 luglio 1942, sulla sistematica patrimoniale
dell'ex Stato jugoslavo e su talune altre questioni fi-
nanziarie con esse collegate.

(Dohodno ugovore sklopljeni dana 22. jula 1942. u Berlinu
među Italijom, Nemačkom, Bugarskom, Hrvatskom i Mađarskom, o
zavrsnosti poslova jugoslovenske države i o nekim drugim
finansijskim pitanjima, koje se veže u vezu.)

Rimski bronzani novac prekovan u osmanlijskoj kovnici

Kostantin I (Veliki) kovao je bez broj sitnog bronzanog novca nazvanog numi u mnogim kovnicama. Ilustracija (Slika 1) predstavlja uve-

to pravo. Na nekim mangirima se nalazi godina kovanja i ime vladara, a ornament je na reversu. Ostali imaju ornament na obe strane nov-

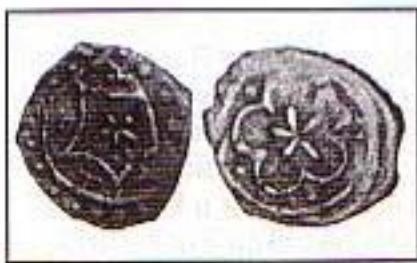
Slika 1.

čanu fotografiju novca koji je verovatno kovan u kovnici Antiohije. Na aversu prekovanog novca delimično je vidljiva legenda CONSTANTINE MAX. AUG., kao što se i na reversu vide tragovi legende GLORIA EXERCITUS i "noge dva vojnika". Ovakav tip novca je kovan u kovnici Antiohije 335. A.D.

Ovaj primerak novca je interesantan zato što je hiljadu godina kasnije prekovan u osmanlijskoj kovnici, Tiranu, a kalupi za izradu takvog tipa mangira upotrebljavani su za vreme vladavine Bajazida II (1481-1512, Slika 2).

Mangiri (takođe poznati i pod imenom pul) kovani su za vreme Osmanlija u različitim kovnicama, a dozvolu za kovanje dobijao je zakupac koji je na javnoj licitaciji otkupio

ca. Dozvola za proizvodnju kovanje novca obično je važila tri godine. Novac je izdavan svake godine, a za vre-

Slika 2.

ne rata dva puta godišnje. Posle toga je povlačen i pretopljen u novi tip mangira sa iskovanim novim dizajnom.

Ovo je bio i način sakupljanja poreza koji je i vlast potpomagala,

A BRONZE ROMAN COIN OVERSTRUCK AT AN OTTOMAN MINT

Constantine I (the Great) struck numerous small bronze coins (called numi) at many mints. The illustration (fig. 1) is an enlarged photo of a specimen probably from the mint in Antioch. It has been partially overstruck on the obverse, where part of the legend Constantine Max. Aug. is visible, and similarly, on the reverse, where there is a faint trace of Gloria Exercitus and the feet of the two soldiers which formed the design on such bronze coins issued from the mint circa 335 A.D.

This coin is of interest because it was a thousand years later that the overstriking occurred at the Ottoman mint in Tire, the dies of which were used for the stamping of one type of mangir during Bayezid II's reign 1481-1512 A.D. (fig. 2)

Mangir (also known as pul) were struck in the Ottoman period under license to successful bidders at various mints. Some bore the date and ruler's name with an ornament on the reverse, others had an ornament on both sides. The license period authorised for the tax-farmers was usually for three years. Coins were issued each year (twice a year in time of war), then withdrawn and melted, and another type of mangir, with new design was struck.

This was a form of tax collecting encouraged by the government since the mangirs were used for giving change for silver akches in cities and small towns in the provinces. They were distributed by vendors who received quantities to satisfy the revenue requirements of the tax-farmers through their appointed agents. A substantial profit was made from these transactions. The Tire mint produced the greatest number of mangirs outside those minted in Constantinople.

The first article describing mangirs with ornaments (Nakisli) was submitted by Mubarak Ghalib Bey, from Istanbul in 1898 to A. de Witte (Director of Revue Belge de Numismatique). In it he described a specimen (fig. 3) which he attributed to the reign of Bayezid II which have the same designs as the dies used

jer je mangir korišćen kao sitniš koji je vraćan kao kusur za srebrnu akču u malim mestima provincije. Novac mangir je distribuiran preko trgovaca koji su dobijali određene količine za zadovoljenje potrebe plaćanja poreza od sakupljača poreza ili njihovih zastupnika. Znatan profit je dobijen prilikom te transakcije. Kovnica u Tiru je proizvodila najveći broj mangira, ukoliko izuzmemo one koji su kovani u prestonici Konstantiniji.

Prvi članak koji opisuje mangire sa ornamentom (nakisli) uradio je Mubarak Galib Bey, iz Istanbula 1898. za A. de Witte (Direktor Revue Belge de Numismatique). U njemu opisuje primerak (Slika 3) koje on pripisuje kovanju za vreme vladavine Bajazita II, a koji ima isti dizajn kao i kalupi korišćeni za prekivanje gore spomenutog rimskog novca. Ta dva dizajna uvek su korišćena zajedno u kovnici Tira, tokom izvesnog perioda, kako navodi C. Olcer u svojoj važnoj knjizi.

Mangiri su kovani u dva različita standarda po težini od vremena Murata II (1421-1451). Od jednog dirhema bakra izradivan je jedan mangir, a osam mangira je vredelo

jedna akča. Drugi standard je baziран na izradi tri mangira od iste težine bakra, tako da je 24 mangira vredelo jednu akču. Težina dirhema/mangira je fiksirana na 3.207363 gr. Izostavljanjem imena sultana i godine kovanja, ornamentni mangiri mogli su ostati u cirkulaciji čak i kad je nastala promena na prestolu (sultana).

Slika 3.

Većina mangira kovanih u Tiru bila je teška jedan dirhem. Rimski prekovani novčić je težak 1.588 gr, tj. ekvivalentan je polovini dirhema/mangira, apoenu koji je kovan od vremena Murata II. Sastav je moguće da je rimski ili drugi antički novac bio često pronalažen i prosledivan lokalnoj kovnici novca za topljenje ili prekivanje. Mada je nekoliko takvih novčića sačuvano, retki su opisi u literaturi o osmanlijskom novcu. *

for the overstriking of the Roman coin mentioned above. These two designs were always used together on mangirs struck at the Tire mint for a certain period, as noted by Olcer in his important book.

Mangirs were issued in two different weight standards from the time of Murad II (1421-1451), one dirhem of copper produced one mangir, eight of which were equal to one silver akche. The other standard was based upon the production of three mangirs from the same dirhem weight of copper, thus twenty four were equal to one akche in value. The dirhem/mangir weight was fixed at 3.207363 gr. By omitting the sultan's name and/or date, the ornamental Nakisli mangirs could be retained in circulation even when a change of sultan occurred.

Most mangirs struck at the Tire mint were of the full dirhem weight. The Roman bronze overstruck has the weight of 1.588 gr., the equivalent of one half a mangir, a denomination struck since Murad II reign. It is quite possible that hoards of Roman and other ancient coins were often discovered and taken to the local mint for melting or overstriking although few survived and are seldom described in the literature about Ottoman coins. *

ZANIMLJIVOSTI

Napoleon falsifikator

Malo je onih koji znaju da je uoči pohoda na Rusiju Napoleon organizovao grupu falsifikatora novca. Godine 1811. pažnju parižana privukla je jedna polurazrušena kuća u kojoj je noću gorelo osvetljenje i iz koje su se čuli tajanstveni zvuci. Mnogi su u tom veku sujeverija verovali da se u kući nalazi "nečista sila". I jedne noći, posle žestokog puškaranja, policija je razbila "carstvo nečiste sile". Pokazalo se da su se u kući nalazili falsifikatori novca. Kada je car doznao za akciju policije izbezumio se od besa. Jer, falsifikatori novca su sa Napoleonovim znanjem masovno izrađivali ruske papirne novčanice. Spremajući se za napad na Rusiju, on je nameravao da ubacivanjem ogromne količine falsifikovanih novčanica stvari u toj zemlji finansijski haos i time podrije odbrambenu snagu svog protivnika.

Novo brdo

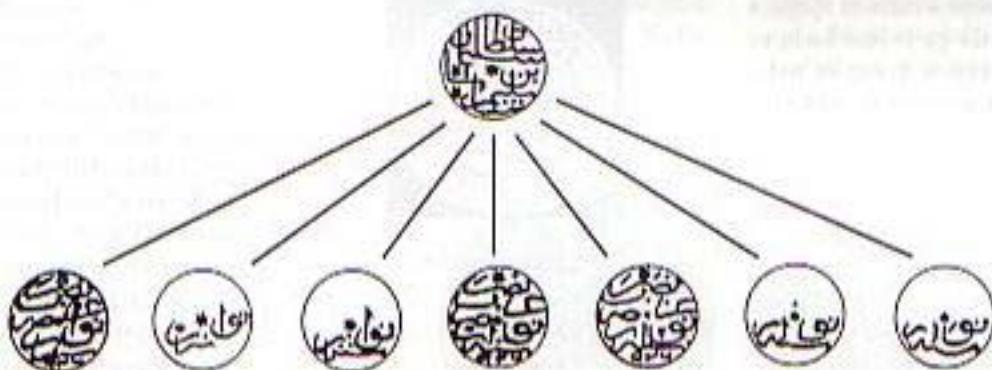
(3)

Sultan Selim I., osvajač Persije i Misisira umro je 22. septembra 1520. godine. Sinu prinцу Sulejmanu ostavio je veliku, bogatu i jaku carevinu, koju je trebalo očuvati. Pod imenom Sultan Sulejman 1. 30. oktobra, sa 25 godina života, stupio je na osmanlijski presto. Njegova srečna okolnost bila je ta što nije imao takmica za presto, te je prilikom smene očuvan mir u imperiji. Pun

obradena nalaza akča koje je autor ovog članka pregledao ukazuju na veliku produkciju akča u kovnici Novar.

Smatram da je ovakva produkcija direktno povezana sa pohodom na Beograd. Novac-akče koje su tada kovane služile su za pokriće pohoda. Pisani izvori iz tog vremena govore nam o troškovima pohoda: plaćanje hrane, vojske, pomoćnih trupa kao i

majstori, rezači kalupa. Kod reversa to nije slučaj. Neki su urađeni izuzetno lepo, uz dobru kaligrafiju i neki sitan ornament - krug ili travku, a drugi izuzetno loše. Kada se posmatraju ti loši kaligrafski urađeni reversi dobija se utisak da su akče falsifikati, ali posmatranjem reversa može se ustanoviti da su akče ispravne-legalne. Usled pojačane potražnje akča za potrebe pohoda, u kovnici

Različiti kalupi istog tipa reversa u kombinaciji jednim tipom aversa u Novaru

energije odmah po stupanju na vlast pristupio je reformama i učvršćivanju vlasti. Novac, akče i altini kovani su u svim do tada postojećim kovnicama a otvorene su i neke nove. Velika produkcija akča odmah nakon njegovog stupanja na presto vezuje se i za pripreme Turaka za rat sa Ugrijima.

Kovnica u Novom Brdu (Novar) zadržala je primat koji je imala u prethodnom periodu, što se može zaključiti na osnovu nalaza novca koji je tada kovan. Akče otkovane prvih godina vladavine u skoro svim kovnicama u carevini imaju isti avers. Revers kod tih akča se razlikovao samo po mestu kovanja. Autor je imao prilike da pregleda bezbroj kolekcija i nalaza novca sultana Sulejmana I. Kao po pravilu u svakoj kolekciji i u svakom tom nalazu bile su u velikom broju akče iskovane u kovnici Novar. Podaci u tabeli o dva

uređenje puteva i prelaza. Prema dnevniku pohoda, vojska je iz prestonice Konstantinije krenula 18. maja 1521. pa preko Jedrenia, Plovdiva, Sofije, Pirotu, Nišu, Kruševcu, Šapcu i Zemunu započela osvajanje Beograda.

Novog Brda (Novara) - koja je tada bila najveća i najproduktivnija - uposleni su svi oni koji su neto znali o rezanju kalupa za kovanje i produkciju akča. Početnici, koji su bili pismeni a obučavali su se za rezače kalupa, neveštoto su izradivali kalupe za reverse.

Odnos akča kovanih u Novom Brdu (Novar) prema ostalim kovnicama u istom periodu, na osnovu dva obradena nalaza

	ukupno akča	iz kovnice Novar	%	ostale kovnice	%
1.	477	137	28,72	340	71,28
2.	750	243	32,4	507	67,6

Akče koje su tada kovane u kovnici Novar odlikuju se po dobrom srebru. Do danas je registrovan veliki broj kalupa istog tipa akča, što je i u skladu s velikim brojem akča u nalazima. Zanimljivo je napomenuti da su svi aversi akča (koji imaju isti natpis i dizajn) urađeni korektno, što ukazuje na to da su ih radili iskusni

Stari, iskusni majstori rezači kalupa su izradivali kalupe aversa, jer je to bio delikatniji deo posla. Zabeleženo je u osmanlijskoj istoriji da su kamne za greške na novcu bile rujani. Zato do danas nije zabeleženo ni jedna akča koja na aversu ima pogrešno napisano ime sultana, njegovog imena ili njihovih titula.

Karadorđeve intervencije u novčanim transakcijama sa Austro-ugarskom

Karađorđe je još 1810. godine kinao raspravu s austrijskim vlastima koje su ispoljavale "poseban odnos" prema Srbima iz Srbije, i samoj Srbiji, a da se o njenim građanima srpske grane i ne govori. Tako je sačuvano pismo srpskog vožda prevedeno na nemački jezik o špekulacijama sa zvečećim novcem koje su trgovci "prečani" prenosili u krajeve zahvaćene ustankom. Oni su tamo kupovali svakovrsnu robu za njega, a zatim odbijali da ga prime kada su Srbjanci, došavši u Srem ili neku drugu austrijsku teritoriju, pokušali da ga "realizuju" kupovinom robe.

Karađorđe je 18. aprila javio komandantu Slavonske generalne komande "... kako su od nekog vremena neki trgovci počeli da nam ovamo donose mnoštvo onih šestaka koji su kod vas bili pre u opticaju po sedam krajcaru a kod nas uopšte ne kotiraju ...". Još je izvestio da se "... pojavljuju izvesni novi taliri koje oni daju ovamo našim ljudima po 5 pijastera i 10 krajcara, ali ili od nas ne primaju opet po toj vrednosti ...". Karađorđe je zahtevao od nadležnog austrijskog komandanta da "... izvoli narediti, radi otklanjanja svih neugodnosti u trgovini, da se sve vrste kovanog novca opet primaju od naših ljudi po onoj vrednosti po kojoj su nam date ...". Šestaci koji se pominju u ovom zvaničnom pismu zapravo je narodni naziv za srebrni novac od šest krajcara.

Ugarska dvorska komora iz Budima obratila se 1. maja 1810. godine Slavonskoj generalnoj komandi u Petrovaradinu posebnom notom u kojoj je najpre dala sažet sadržaj Karađorđevog pisma a zatim je obavestila o stvarnoj vrednosti sitnog kovanog novca u opticaju i ukazala na mere za sprečavanje njegovog švercovanja u inostranstvo, pa i u Srbiju. U noti, između ostalog, piše: "Pod sedmacima koji se u Srbiji ne

kotiraju podrazumevaju se verovatno oni noviji koji su kovani kao sitan novac samo za unutrašnji promet i na koje se (...) ne smeju izdavati nikakvi pasoši za izvoz, a koji se, prema tome, ne mogu lako drukčije odnositi u Srbiju osim krijumčarenjem. Koje su zapravo vrste oni novi taliri koje (...) daju ovostrani trgovci onamo Srbjancima po 5 pijastera i 10

a ne mora da bude", što ne zavreduje poseban komentar budući da je srpska strana svakako bila oštećena takvim postupcima. A konvencijski novac, o kojem je reč u noti, onaj je koji je "na osnovu sklopljenog ugovora kovan od strane raznih nemačkih država, počev od 1750. godine, po novoj bečkoj stopi; otuda i konvencijski taliri" - objašnjava Tanasije Ž. Ilić, redaktor opsežne knjige građe iz zemunskih arhiva za istoriju Prvog srpskog ustanka, knjiga III, Istoriski arhiv Beograda, 1969.

Reagujući na Karađorđev protest i na notu Ugarske dvorske komore, komandant Slavonske generalne komande u Petrovaradinu general Vetcel je 20. maja naredio vojnoj komandi u Zemunu da pazi da se ne krijumčari kovani novac u Srbiju. U uvodu naredenja korektno je prepričano Karađorđev pismo, a pričlenjen je i odgovor Ugarske dvorske komore" iz kojeg se vidi da su ti srebrni novci potajno odneseni u Srbiju". Komandujući general dalje piše: "... Prema tome, potrebljeno je da se obaveste trgovci i opomenu da se uzdržavaju od krijumčarenja sitnog novca, kovanog samo za unutrašnji promet (...); da se takođe opomene trgovacki stalež, radi njegovog sopstvenog kredita, da takvim nedozvoljenim postupcima ne slabi još više ionako smanjenu trgovinu na ovozemaljskoj granici i da paze na one koji nedozvoljenim izvozom novca, a potom zamerenim neprimanjem ovamo baš tih istih novaca po istoj vrednosti, daju, prema tome, povod za otežavanje trgovackog prometa..."

Vojnoj komandi u Zemunu bilo je naloženo da sa svim izloženim upozna tamošnji magistrat radi preuzimanja odgovarajućih mera "... a da zgodom izvesti srbijanskog vrhovnog komandanta Karadorđa Petrovića o tako izdatom naredenju povodom njegove prijave ...". *

Pečat vožda Karađorđa

krajcara a ne primaju više po istoj vrednosti, ne zna se pouzdano, ali konvencijski novac, u koji spadaju i taliri u opticaju, izvozi se u izvesnim svotama kako s pasošima tako i od strane putnika do iznosa od 2.250 forinata u tursko područje, a najzad

Pečat Srpskog Provincijskog Sabora

bez pasoša i u svakodnevnoj trgovini na malo do 25 forinata. Naredenje radi primanja novaca od Srbijanaca po dotičnoj vrednosti zavisi od našodenja glavne Generalne komande. Od strane ove kraljevske ugarske dvorske komore nedavno je izdan ponovljeni nalog pograničnim tridesetičkim uredima da vode najstroži nadzor za sprečavanje krijumčarenja novca". Prema tome, izlazi da "može

Srebrni i zlatni novac iz doba Kazanove

U svojim poznatim memoarima Italijanski pustolov evropskog ranga Đakomo Kazanova, služeći se raznovrsnim i mnogobrojnim mahinacijama, a ponajviše radeći za dobrobit Mletačke republike u čijoj je službi bio, prikazao je odlično poznavanje najvažnijih gradova Starog kontinenta i Cari grada, iznevši na videlo neobične i tugaljive pojedinosti iz života i vla danja najistaknutijih državnika i crkvenih velikodostojnika. Kazanova je po oceni istoričara pružio i "zanimljiv opis društvenih prilika u osamnaestom veku" gde se поми нje i strani novac koji je bio u opticiju širom Italije, naročito u Veneciji i Rimu, pa i onaj kovan u našim zemljama. Na ceni je bila škuda - novac kovan od srebra koji je izradivan u Dubrovniku, gradu čije je stanovnike svojom posetom udostojio i srpski car Dušan, u čiju čast je priredena i pozorišna predstava. Skude su kovane od 1708-1750. godine upravo u vreme Kazanovog burnog mladalačkog života.

Autor "Memoara", sem nobi čajenog novca u ondašnjem unutrašnjem prometu, pominje i karline, tj. novac od srebra kovan po nalogu vladara po imenu Karlo. Tako je i u Napulju, i to od 1458-1859. godine kovan karline, čija je vrednost bila ravna desetini dukata. Po nalogu Karla Burbonskog kovan je srebrni novac pod nazivom unča, a vredno je trideset karline. Unča je kasnije kovana i u zlatu s tim što joj je vrednost dostizala čak šezdeset karline. A prema jednom Kazanovom zapisu, vrednost jedne unče bila je četr-

naest paola. Inače, paolo je bio srebrni novac, čiji naziv potiče od imena pape Pavla III, po čijoj je zamisli i naredenju izradivan. Ovaj srebrni novac imao je vrednost od jedne desetine škude. Paolo se drugačije nazivao i groso papale. I sav ostali novac u opticiju u Mletačkoj republici i drugim državama na Apenskom poluostrvu iste vrednosti, dakle od jedne desetine škude, u kazanovino vreme nazivan je paolo.

Naziv unča potiče od unce (lat. = uncia), prvo bitno, još u starom Rimu, oznake za dvanaestinu neke celine, koja je u istom obliku u Srbiji bila u funkciji stare mere i predstavljala je dvanaesti deo litre ili funte: oka, unča, dram... Naziv unča, kao mera za plemenite metale, ostao je u upotrebi sve do da-

Naime, Kazanova je mahinaciju sa priznanim kom, kojom bi, navodno, vratio dug nekom Englezu, a koju i ne bi realizovao, bio smislio kako bi lepotici poklonio željeni predmet a da to muž ne sazna.

U svom memoarskom spisu Kazanova često spominje novac, a pogotovo cekine, mletačke zlatnike, koji su počeli da se kuju još u XIV veku. Zanimljivo je da su cekini na Balkanskom poluostrvu, pa i u Srbiji, bili u upotrebi sve do početka XX veka. U sedmoj glavi, u kojoj opisuje kako je u zamku-kasarni Sant'Andrea, u blizini Venecije, umesto oficira, pisao pisma ministru rata, kćerkim i "ubedljivim" stilom moleći za njihova unapredene i što je naplaćivao u novcu ili preljubi s njihovim suprugama, Kazanova ostavlja i ovo sećanje:

Novac despota Jovana Olivera

nas. Za zlato i droge jedna unča je ravna 31,103 grama, a skraćena oznaka joj je OZ. Kao mera za težinu unča sa zadržala u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama i iznosi 28,35 grama.

Kada je prelepoj supruzi advokata zapeljalo oko burmuticu koju je držao u rukama, inače poklon, Kazanova je taze prijatelju predložio: "Otkupite je. Daću vam je za dvanaest unča. Isplatiće je donosiocu priznanice koju ćete mi napisati...". Na to je advokat uzvratio, opet se "vrteći" oko naziva za novac: "Vaša burmutica vredi dvanaest unča, i ja ću je kupiti, ali samo pod uslovom da je platim u gotovom. Ako pristajete, biću srećan da je poklonim svojoj ženi koju će ta stvarčica uvek podsećati na vas...".

"...Svoje usluge nisam nikome uskraćivao, a to mi je donelo mnogo napasti, jer sam često pomagao protivniku onoga kojem sam ranije poslužio i koji me već platio; međutim, pušto sam tako došao u poseđ četrdeset cekina, smjejavam se svima s obzirom da se više nisam plašio bede...".

Dabome, ova varalica nije prežala ni od hazardnih igara. Jedna od takvih igara u novac, tokom XVIII veka najpopularnija, bila je i "Faraon", kojoj je Đakomo rado pribegavao da bi se domogao sredstava koja je zatim rasipnički trošio. "Faraon" se igrao ovako: jedan od igrača držao je banku (zvali su ga bankar), dok su ostali nastojali da ga pobede. U napomeni uz igru, u koje je Kazanova u nekoliko maha-

zamorao da izade i kao ojadeni gušnik, stoji da je "ta igra slična današnjoj bakari...". U sklopu opisa hazarderstva u osamnaestom veku je i pominjanje Grka, ali ne kao naseljenika u antičkim kolonijama kojih je bilo ne malo na jugu Italije, nego u značenju varalice, i to prema Teodorosu Afulosu, koji se po prevarama bio pročuo širom Evrope, pa se o njemu, kao nenađmašnom podvaladžiju, govorilo čak i u Versaju. Pominjući oficira koji ga je ljubazno ugostio u svom stanu, Kazanova piše i ovo: "...On mi reče da moja kartaska veština zaostaje za njegovom, a još više za veštiniom oficira koji će ga sutradan smeniti. Zato mi je savetovao da ne igram sa

njim i ja sam ga poslušao. Obavestio me je da će na večeru doći neki ljudi, kao i da će se zatim otvoriti banka faraona, a bankar će biti čovek protiv kojeg ne bih smeo da igram ni za živu glavu. To je, teto, jedan grk. Igrači, zaista dodoče i igrali su celu noć. Protivnici banke izgubiše i napadoše bankara, ali on mirno strpa novac u džep, pošto je mom prijatelju oficiru isplatio dobitak na ulog u banci. Bankar se zvao Bepe ili Kadeto. Kako sam po govoru odmah u njemu prepoznao Napuljca, zapitao sam oficira zašto mi je rekao da je Grk. On mi tada objasni šta ta reč znači u kartaskom jeziku. Njegove pouke hehu mi kasnije od velike koristi...".

U "Memoarima", napisanim 1774. godine, Kazanova pominje i dublones da echo, u stvari zlatan novac koji je vredeo osam cekina. Ali, ovaj avanturista napominje da je u njegovo vreme taj novac vredio sedam cekina, što je, svakako, pogrešno. Ti zlatnici su se kasnije pominjali kao dubloni, a sama reč ukazuje na to da se radi o udvostručavanju, udvajaju. Inače, u juvelirstvu se dubliranjem označava spajanje dva draga kamena u jednu celinu. A dublet, pored ostalog imao značenje lažnog dragog kamena, odnosno dvostrukog kamena od kristala između čijih se pola nalazi folija. *

Zakopana blaga, svedočanstva bede i nesreće prošlosti

Prošla su vremena kada je otkriće zakopanog blaga, dragocenosti, umetničkih predmeta i drugih vrednosti iz prošlosti privođilo pažnju samo po svojoj novčanoj i umetničkoj vrednosti. Danas, kada se zbog sve intenzivnije građevinske delatnosti u svetu otkriva sve više zakopanih i sakrivenih dragocenosti i novca, istoričari su zaključili da je to sakrivanje uvek bio rezultat nestabilne ekonomске i političke situacije, nevolja i nesreće koje su doživljavali narodi.

Nisu oduvek zakopavani predmeti od plemenitih metala ili novac, jer oni nisu oduvek postojali. Tako je na primer u trećem stoljeću u Škotskoj pronađeno na jednom mestu 77, a na drugom 156 brončjih spremljenih sekira od sileksa koje su za nekog trgovca ili bogataša u to dovno vreme predstavljale veliku vrednost, pa ih je zato sakrio pred pustošenjem neprijatelja ili invazije. Zanimljivo je da su u to dobo intenzivnog krčenja žuma sekira od sileksa predstavljale najveću vrednost. Zato su neupotrebljene sekire služile kao sredstvo razmene i plaćanja. Nagomilavanje ove neobične monetete predstavljalo je osobenu vrstu bogaćenja ljudi tog doba.

Druge sredstve od vrednosti u neolitsko doba predstavljali su predmeti za ukrašavanje. Nagomilane školjke iz Egiptskog i Crnog Mora, koje su služile kao nakit žene, otkrivene su u mnogim nalo-

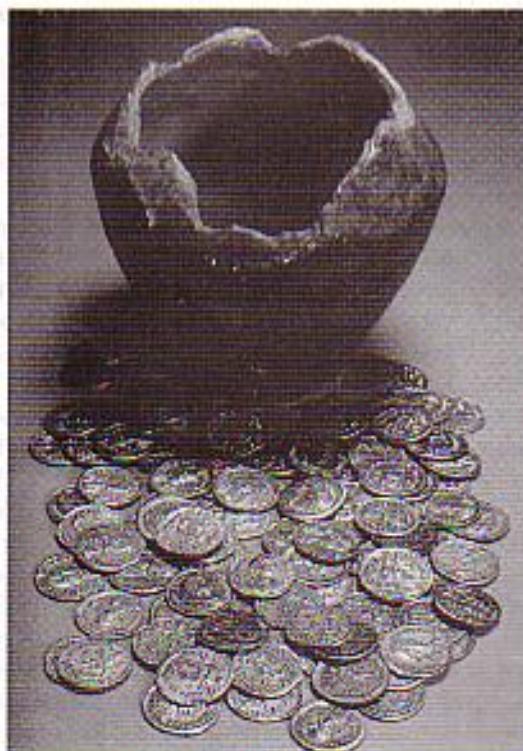
žilima od krajnjeg jugoistoka Evrope do Rejnske oblasti i Poljske. U slivu Dunava su od tih školjki pravljene ogrlice, narukvice i drugi nakit. U skrovilišima i naložilišima izistorijskog perioda glavnu ulogu preuzimaju metoli. U početku su dragoceni metali bili bakar i bronza. Otkad je u VIII veku pre naše ere prouđen novac, u gr-

kim grodovima srednje Azije ljudi su u periodu nosigurnosti najčešće zakopavali svoje blago.

Otkrte zakopane blage pokazuju i kako su se raspodale države. Kada su 121. godine pre naše ere Rimljani zarebili galiskog kralja Bituita i odvali ga sa njegovim sinom u zeraobljenjstvo,

Galija se raspalo u mnogo manjih državica u kojima je počeo proces feudalizacije. Sva naložila kasnijeg doba odlikuju se raznovrsnošću novca kovanog u raznim lokalnim državicama. Propasti galiske države počela je da opada i privredna moć celog kraja čije je stanovništvo osimčašće.

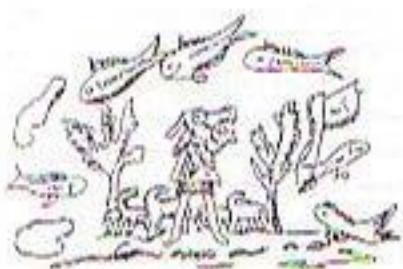
Po okončanju rimske galiskih ratova završen je i veliki period zakopavanja novca i dragocenosti koji je trajao tri veka. Od tada Gali, koji više ne osećaju veliku nosigurnost ratnog doba, gotovo više ne zakopavaju svoje blago i dragocenosti. Zanimljivo je, međutim, da će uskoro nastupiti periodi nosigurnosti i prepadanja rimske države, pa će rimske aristokrate i bogati trgovci dolaziti čak u Galiju da zakopavaju svoje blago. To se dogodilo početkom III veka pre naše ere kada su uzele maha velike invazije varvara na Rimsku carevinu. Skoro sva otkrivena naložila na teritoriji rimske države potiču iz doba vlade poslednjeg i pretposlednjeg rimskog imperatora. *

Dva milenijuma hrišćanstva na novcu

(1)

Za početak nove ere uzima se godina rođenja Isusa Hrista. Iako postoje neke naučne hipoteze da smo već ušli u treći milenijum (jer po nekim naučnicima Isus je rođen sedme odnosno četvrte godine stare ere) sano nas jedan korak deli od trećeg milenijuma. Zadržimo se ipak na "nultoj" godini i krenimo od tije, ali putem numizmatike, da vidimo kada je hrišćanstvo kao svetska religija prokrčilo svoj put i na novcu kao jedinoj sasvim svetovnoj stvari.

Slika 1.

Već u drugoj polovini I veka naše ere rimski carevi su proganjali pripadnike hrišćanstva (religije siromašnih) i oni su bili primuđeni da svoja bogosluženja i obrede obavljaju na skrovitim mestima, najčešće u katakombama grada Rima i ostalih gradova imperije gde i nastaju prvi simboli ove religije. Prvi i najčešći simboli su predstava ribe, dobrog pastira i vinove loze koji se najčešće nalaze iscrtani po zidovima katakombi. (Slika 1) - crtež na zidu grobnice u kirenaici.

Riba, diskretno iscrtana u pesku ili vazduhu za upućenog znači pripadnost religiji jer "riba" se na grčkom piše ΙΧΟΥΣ, a ako se svako slovo iskoristi kao početak reči dobijamo na grčkom jeziku: "ΙΣΤΟΣ ΗΡΙΣΤΟΣ ΣΙΝ ΒΟΓΙΟΙ ΣΠΑΣΙΤΕΛ".

U narednom periodu zahvaljujući delovanju misionara hrišćanstvo se proširilo celom rimskom imperijom, ponekad tolerisano, najčešće proganjano, što ne sprecava njegovu ekspanziju. Dva veka kasnije tačnije rečeno 165. ili 166. godine pojavljuje se prvi novac sa hrišćanskim simbolom - krstom. To je novac carice Salonine, supruge imperatora Galijena (253-268). Da li je ona bila hrišćanka ili ne, ili pak simpatizer ove religije danas je teško reći, tek ova umna žena je na svom dvoru okupljala iste takve ljude, filozofe, naučnike, književnike... Na pojedinih novčićima carice Salonine pojavljuje se natpis: "AVGVSTA IN PACI" ili "AVG IN PACE" gde "IN PACE" (u miru) asocira na hrišćanstvo. Navedeni novčić - antoninjan sa predstavom krsta (Slika 2) verovatno je diskretno iskovan od strane hrišćanski opredeljenih radnika kovnica u Milanu (Mediolanum) i sigurno je da nije zvanično kovanje, bez obzira na edikt o verskoj toleranciji imp. Galijena.

Na aversu novčića nalazi se bista carice Salonine sa dijadrom na glavi, okolo natpis: "SALONINA AVG", a na reversu okolo natpis "VES TA" sa predstavom Veste kako sedi u stolici sa visokim naslonom okrenuta u levo. U desnoj ispruženoj ruci Veste stoji krst u obliku vertikalnog stuba sa kracima od tačaka. Čak i skiptar u levoj ruci Veste izgleda kao krst na dugoj dršći diskretno ukomponovan u naslon stolice.

Vesta, boginja vatre kućnog ogњišta i zaštitnica doma, u čijem su hramu u Rimu carevi ostavljali sva pisana dokumenta važna za državu i njih lično, koja u ruci obično drži pateru, simpulum ili baklju ovde drži krst, te tako na reversu imamo prikaz jednog politeizma koji će nestati i jednog monoteizma koji će uskoro

TWO MILLENNIA OF CHRISTIANITY ON THE COINS

(1)

Let us start from the beginning of the new era, following the numismatics sources, to see when Christianity as a world religion cleared its path even on the money.

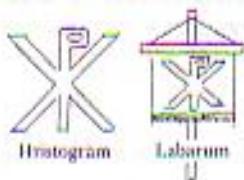
Yet in the second half of the I century Roman emperors persecuted Christians, so that they had to take their religious services at hidden places, frequently in catacombs of the city of Rome. The first and more frequent symbols are images of fish, good-natured shepherd and grapevine drawn on the walls of those catacombs [picture 1] Used as initials for words, the Greek letters for fish give the following statement: „Jesus Christ, the son of God, the Savior”. In the period that followed, thanks to the efforts of missionaries, Christianity spread itself throughout the Roman Empire. Two centuries later, the first coin appeared bearing the Christian symbol - the cross. That was the coin of the Czarina Salonina, emperor Galien's

Slika 2.

wife. On some coins of hers there appeared the inscription: „Augusta In Pace”, or „Aug In Pace” where „In Pace” associates Christianity. It is possible that the mentioned coin - antoninjan with the image of the cross [picture 2] was directly coined by the Christian workers of the mint because

dominirati svetom. Evidentno je da u ovom periodu hrišćanstvo nije samo religija siromašnih. Koju godinu ranije Julija Mamea majka imp. Aleksandra Severa (222-235) imala je redovnu prepisku sa hrišćanskim učiteljima Origenom i Hipolitom Rimskim, a navodno je imp. Filip Arabljanin (244-249) tajno primio krštenje...

Slika 3.

Sve do Konstantina Velikog (306-337) hrišćanstvo je jedna od religija rimske imperije, kao i mnoge druge paganske religije i kultovi. Uočavajući narastajuću moć nove religije imp. Konstantin posle jednog sna (ili možda strateški oštrom) pre bitke kod Mulvijskog mosta 312. goine nareduje da se na stegovima i zastavama legija uradi "HRISTOGRAM" (monogram Isusa Hrista) uz kriлатicu: "IN HOC SIGNO VINCES" (U ovom znaku ćeš pobediti) i to je prva zvanična pojava hrišćanskih simbola. (Slika 3)

Posle izvođevane pohede, već 313. godine Milanskim ediktom hrišćanstvo je kao religija bilo izjednačeno sa ostalim religijama imperije. Nema potrebe ulaziti u Konstantinovu versku opredeljenja (hrišćanstvo ili SOLI INVICTO - nepobedio sunce) tek simbol hrišćanstva je ušao u upotrebu. Ako napravimo istorijsku paralelu a to je neophodno u to vreme po hrišćanskoj tradiciji već imamo 33. poglavara hrišćanske zajednice u Rimu. (Sv. Silvester, 314-335). A novac?

Imperijom sve verske zajednice uredno kao sredstvo plaćanja koriste module na čijoj je aversnoj strani predstava imperatora a na reversu: Jupiter, Herkul, Mars, Serapis, Sol, Viktorija itd. Neophodno je pomenuti dva događaja koji bitno obeležavaju čak usmeravaju dalju budućnost hrišćanske zajednice.

Na prvom Vaseljenskom saboru 324. godine u Nikeji, sazvanom na inicijativu samog Konstantina, koji je uticao i na odluke sahara, hrišćanstvo postaje zvanična religija imperije, a od 330. godine Rim nije više centar te iste imperije već Konstantinopolj (Carigrad). Ovi događaji će bitno izmeniti istoriju i carstva i religije jer sada egzistiraju dva centra svetovne i duhovne vlasti. Kada je novac u pitanju pomak u tom pravcu imamo za vreme imp. Konstantina jednog od Konstantinovih sinova koji prvi emituje module sa Hristogramom. Na majorini (Slika 4) na aversu se nalazi bista imp. Konstantina sa bisernom diademom na glavi, okolo natpis "DN (DOMINUS NOSTER) CONSTANS PF AVG", a na reversu figura Konstantina koji u desnoj ruci drži feniksa (ili Viktorioli u drugoj varijanti novčića) a u levoj labarum. Okolo natpis: "FEL TEMP REPARATIO". I u ovom slučaju kao i kod Salomine imamo dvostrukе simbole: fenix, (Viktoriola, Viktorija) i labarum što svedoči da se aktima i dekretima ne može menjati svest ljudi, a svakako ne verska opredeljenost. Za taj period verski sinkretizam pojedinca (pripadanje različitim religijama i kultovima) nije ništa neuobičajeno te odatle i takve predstave na novcu, koje će se zadržati i kod narednih careva. Žestoke teološke raspre u hrišćanstvu, sklonost Rima ka paganstvu kao i najamnička paganska vojska nisu mogli biti garant novoj veri.

Slika 4.

Kod jednog od usurpatora trona imp. Magnencija (350-353) Hristogram zauzima ceu revers. Na duploj majorini iz 352. godine (Slika 5) na aversu je bista Magnencija, okolo natpis: "DN MAGNENTIVIS PF AVG", a na reversu Hristogram, okolo natpis: "SALVS DD NN AVG ET CAES". U is-

ry of Milan [Mediolanum]; apparently it was not an official minting, no matter of the edict of religious tolerancy imposed by emperor Galien.

Vesta, the goddess of the fire, home hearth, the protectress of home, in whose temple in Rome the emperors left all written documents important for their state and for their private self, the goddess who usually holds the torch in her hands here holds the cross, so that on the reverse we have the presentation of a polytheism that is fading away and a monotheism that would soon dominate the world. Some years ago, Juliet Mamea, Alexander Sever's mother, took regular correspondence with Christian teachers Origen and Hippolytus of Rome; emperor Philip of Arab took Christian faith in deep secrecy.

Yet until the reign of Constantine the Great, Christianity was one of the religions of the Roman Empire, as well as many pagan religions and cults. Having in mind the increasing power of the new religion, emperor Constantine after one of his dreams (or perhaps strategically witty) before the battle at the Mulvi bridge in 312 ordered that the Christogram should have been created (monogram of Jesus Christ) having the following motto: „In Hoc Signo Vinces“. That was the first official appearance of Christian symbols (picture 3). After the victory, in the year 313, Christianity got the equal status with other religions of the Empire by the Milan Edict.

In the Empire, all religious communities used 'modul' as a mean of payment, which had on its front side the image of the emperor and on the reverse: Jupiter, Herkul, Mars, Serapis, Sol, Victory, etc. It is necessary to mention two events that were essential for the future of Christian community.

At the first Vaseliana synod in 324 in Nikea, gathered according to the initiative of Constantine, who influenced even the decisions of the synod, Christianity became the official religion of the Empire, and since 330 Rome was not the centre of the Empire, it was Constantinople. These events mostly changed history both of the Empire and religion, because there were two centres of secular and spiritual power. Concerning the coins, one of Constantine's

to vreme prilikom posete Rimu imp. Konstancije II (337-361) naređuje da se iz rimskog senata iznese žrtvenik boginje Pobede (Viktoria) čime propast paganskih religija nalazi svoj simbolični izraz. To međutim ne znači da se Viktoria, Victoriola a ponekad i Roma neće i ubuduće pojavljivati na novcu, ali sada sa hrišćanskim simbolima.

Slika 5.

Kod imp. Gracijana (367-383) ponovo, posle jednog veka, ali ovo ga puta zvanično na novcu imamo predstavu krsta kao simbola Raspeća, Vaskrsenja i večnog života, uz istovremeno gubljenje sa reversa svih paganskih božanstava i personifikacija, izuzev Viktorije koja sada predstavlja simbol pobede hrišćanstva. Imp. Gracijan se istovremeno odriče i zvanja PONTIFEX MAXIMVS te se i ova oznaka kao skraćenica PM gubi na novcu. (Slika 6, majorina - avers: bista imp. Gracijana sa štetom i kopljem sa natpisom: IMP GRATIANVS PP AVG, i revers: imperator na brodu kojim kormilari Viktorije, a iznad nje predstava krsta). Tu stidljivu pojavu krsta imamo i na novcu Elije

Slika 6.

Flaccile (Aelia Flaccilla, Slika 7) prve supruge imp. Teodosija I (379-395) i majke budućih careva Istočnog i Zapadnog rimskega carstva. Na aversu je predstava Elije Flaccile sa natpisom: "AEL FLACCILLA AVG", a na rever-

su predstava SALVS, pored leve ruke predstava krsta i natpis okolo SALVS REIPUBLICAE. Tokom vladavine Teodosija I održan je II vaspelenski sabor u Konstantinopolju koji je dopunio i potvrdio odluke Nikejskog sabora. Hrišćanstvo je postalo jedina dopuštena državna religija dok su sve ostale stavljene van zakona. Pre nego što će umrijeti 395. godine Teodosije će poslednji put podjeliti imperiju tako da stariji sin Arkadije postaje vladar na istoku sa prestonom u Carigradu, a mladi Honorije vladar na zapadu sa prestonom u Rimu. Od tada jaz između Istoka i Zapada kako ekonomsko - politički tako i verski postaje sve veći.

Ekonomski kriza koja je kulminirala u III veku obezvredila je u potpunosti novac i robno - novčanu

Slika 7.

privredu i posle te krize zapadni deo imperije praktično se sveo na naturalnu razmenu. Ta kriza se delimično odrazila i na istični deo carstva koje će se ubrzo operaviti i nastaviti i čak povećati robno novčanu razmenu. Naslednici Teodosija I bili su nesposobni vladari pod uticajem svojih savetnika. Iako nisu postojale dve carevine već samo dva dela jednog carstva pod upravom dva cara, zakoni su objavljivani u ime oba. Vremenom veze postaju sve labavije jer su se Istok i Zapad razvijali u dva sasvim različita pravca, a odnosi između careva postaju sve više neprijateljski. I Teodosije II (402-450) koji je vladao na Istoku nije bio sposoban vladar. Zanimljivo je pomenuti da je u prvom periodu svoje vladavine bio pod uticajem svoje sestre Elije Pulherije, a potom pod uticajem supruge Atenaide Evdokoje. *

sons was the first who coined modul coins with Christogram. Individual religious syncretism was common at that time, so it has its implications on money, too.

Bitter theological argues in Christianity, inclination of Rome towards paganism, as well as mercenary pagan army could not guarantee the new faith. Christogram spread on the surface of the whole reverse on the coin of one of the usurpers of the throne of emperor Magnencius (picture 5). At the same time, during his visit to Rome, emperor Constantine II ordered that the altar of the goddess of Victoria should be removed from the Roman Assembly, which symbolically marked the fall of the pagan religion. However, that does not mean that Victoria, Victoriola and sometime Roma would not appear on the coins, but now with the Christian symbols.

During the reign of emperor Gratian there was an image of the cross as a symbol of Crucifixion, Resurrection and eternal life, with simultaneous fading of all pagan deities and personifications from the reverse, except for Victory who now represents the victory of Christianity. Gratian simultaneously renounced the title of „PONTIFEX MAXIMUS“ so that this abbreviation PM faded from the coins [picture 6].

Modest appearance of the cross we have on the coins of Aelia Flaccilla (picture 7), the first wife of emperor Theodosius I and mother of prince-to-be of the Eastern and Western Roman Empire. During the reign of Theodosius I the Second Nicaea synod took place in Constantinople, which proved and improved decisions of the Nikea synod. Christianity became the only legal religion of the state. Before his death, in 395, Theodosius divided Empire for the last time, so that his elder son Arcadius became the sovereign of the East having the capital in Constantinople, while his younger son Honorius ruled in western part with Rome as his capital. The gap between East and West, both political and religious widened itself. *

Enciklopedija numizmatike

(g, h)

Groš

Zbog loganog ali stalnog opadanja vrednosti potovanih kovanja naslednika rimskih denariusa u Italiji, a zbog potreba razvoja trgovine sa Levantom, u italijanskim gradovima: Benovi (1172), Firenci (1182), u Veneciji (oko 1200), započeto je kovanje novca sa velikom finocom srebra.

Slika 1. Groš Ludviga I., Hesen, XV vek

Za razliku od malih (ital. piccoli) denariusa, novoiskovani srebrni novac dobio je ime gross=groš, koji je u prosjeku obuhvatao 12 piccolia.

Značaj groša postao je izrazitiji 1266. godine, kada je pod francuskim kraljem Lujem IX započeto njegovo kovanje u gradu Turu pod imenima: Grossi Turonenses, Alba Turonenses i Gros Tournois.

U numizmatičkoj literaturi se ovi groševi označavaju kao: Turnoazi ili Turonenzisi, da bi se izbegla dvostruka nesigurnost sa turskim groševima. Težina Turnoazija je u prosjeku iznosila oko 4,2 g, a finoca srebra je iznosila 95,8 %. Ovaj groš je bio ekvivalentan sa 12 denariusa, što je bilo izjednačeno sa tada računskom jedinicom solidusom (solidusom).

Pojava groša, osobito Turnoaza, dala je pečat novom novčanom prometu, koji je trajao oko 200 godina.

U srednjoj Evropi je kovanje groša prilagođeno u Pragu, gde su kovani tzv. praški groševi čije kovanje je započeo Vaclav III oko 1305. godine posle otvaranja bogatih srebrnih rudnih šila u Kastnuj gori, blizu Praga.

Na aversu su praški groševi imali lik krune i, na latinskom, tzv. kaluders-

kom gothicom (u prevodu) natpis: Veneslav drugi miloš Božijom kralj Bohemije, a na reversu - lik češkog lava sa dvostrukim, račvastim repom i natpis: grossi pragenses.

Praški groševi su brzo potiskivali tanke, nepraktične i lomljive brakteate i na zapadu i na istoku Evrope. Čak su i pri smanjenju finoće srebra, za vreme Vlačava IV, bili osnovna moneta u novčanom prometu istočne Evrope, pa su se i u Nemačkoj, a sobito u Madarskoj, Poljskoj i Ukrajini rado primali i širili, a uticali su i na ustanavljanje novčanog sistema Galicijske Rusije.

I u Holandiji su, takođe po uzoru na Turnoaze i praške groševe, kovani holandski groševi, pod nadimcima: Henegauski reite, Flandrijski orao, Brabantski andeo, i tzv. L-wengroschen (groš sa likom lava).

U Nemačkoj je prvo kovanje groševa započeto u Kelnu 1395. god, kovanjem tzv. tri denara kelnskih i to pod imenom sterlina, kao ekvivalenta groša. 1338. godine započeto je kovanje majsenskih groševa. Brza rasprostranjenost praških i majsenskih groševa i Turnoaza po celoj Nemačkoj dovodili su do daljih podražavanja kovanja groševa i do pošticanja trgovine.

1329. godine kovanje groševa započela je i u Madarskoj, i to u većem hrvatu kovnicu.

U nekim kovnicama Evrope i Madarske, ponavljano kovanje bilo je pravljeno smanjenjem finoće srebra. U periodu pojave talira, groš je izprva bio 1/20 talira, docnije 1/24 deo, a još docnije 1/36 deo talira.

Groš Danske tzv. nippennig=9 pfenniga, prvi put je iskovao 1430. Erich X (1412-1439). Težina mu je bila 1,5-1,6 g, a kovan je od srebra finoće 22,2% sa likom krune na aversu, i inicijalom E i krstom na reversu.

1654. godine u Rusiji se prvi put pojavljuje bakarni groš izjednačen sa 4 denge. Posle kovanja bakrenih kopejki od 1724-1727. god sa natpisom groš,

Because of the slight but permanent fall of value of re-minted coins of the heir Roman denarius in Italy, and because of the development of trade with Levant minting of coins enriched by great fineness of silver, started in some Italian cities such as Genua, Florence and Venice. In contrast to small denarius, the new-coined silver coin was named „groš“. These coins became more significant in the year 1266, when, during the reign of the French king Louis IX, it started being coined in the city of Tur.

In the Middle Europe, these coins were accepted in Prague, whose meeting started Vlačav III in 1305. On the front side the Prague „groš“ was inscribed by the crown and on the reverse it bore the inscription of the Czech lion. These lion coins were also minted in Netherlands. In Germany, the first minting started in Cologne in 1395, and in the year 1329 minting of these coins started in Hungary, in many mint factories. The Dutch „groš“ with the crown on the front side and „E“ letter and the cross inscribed on the reverse was first minted in 1430 by Erich X.

In 1654 in Russia there appeared for the first time a copper coin of „groš“. In Poland these coins were first minted under the reign of Kostimir III from 1360 to 1380. After a long pause, minting of „groš“ coins was continued in 1526. Since 1924 „groš“ coins were included again in monetary system as hundredth percent of „zlat“. Since 1923 the „groš“ coins were introduced in the Austrian monetary system.

In Serbia, during the reign of Milos Obrenovic (1780-1860) Austrian „groš“ was in circulation, and after Serbian currency was issued in 1868 and 1883, there was equivalence established: 20 Serbian para equals 1 Austrian gros.

uspostavljena je ekvivalentnost: 1 groš=2 kopejke. Po istoj osnovi u drugoj polovini XVIII veka za 2 kopejke se zadržao nadimak groš.

U Poljskoj je kovanje groša (grosz) započelo pri Kazimiru III, u periodu 1360-1380. g., ali u malim količinama i sa težinom 3,1 g uz finoču srebra 77,5 % i sa natpisom: groszii cracovienses. Posle dugog prekida, kovanje groševa je obnovljeno 1526. ali sa težinom 2,059 g i finočem 37,5 % uz ekvivalentnost: 1 groš krakovski=18 denarija poljskih, a 30 groševa krakovskih=1 računski zlot. U nastavljenim kovanjima groševa smatnjivana mu je i težina i finoča srebra. Pri Janu Kazimiru kovan je groš krakovski iz bilona, a od 1752. i iz bakra. Od 1924. godine groš je ponovo uveden u novčani sistem kao stot deo poljskog zlota.

I u Austriji je od 1923. godine groš uveden u monetni sistem, uz ekvivalentnost: 100 groša=1 schilling.

U Srbiji, u periodu Miloša Obrenovića (1780-1860) u optičaju je bio austrijski groš, a posle izdanja srpskog novca 1868. i 1883. važila je ekvivalentnost: 20 para srpskih=1 groš austrijski.

HALFCROWN OF COMMONWEALTH

Posle svrgavanja, zarobljavanja i pogubljenja engleskog kralja Carla I 1649. u kovanju novca su uvedene izmene: više nije prikazan lik kralja, natpsi na latinskom su izbegnuti a uvedeni na engleskom jeziku. Na novcu je Engleska sa pokrajinama označena kao: Commonwealth of England (zdržene oblasti Engleske). Primeri većeg prečnika, kao npr. na apoenu halfcrown, imali su na reversu natpis: GOD WITH US (bog je sa nama), kao i dva štita: štit sa krstom Sv. Đorđa i desni štit sa harfom Iriske.

HELER

Najpre je to bio sitan novac od srebra finuće 67,4 %, težine 0,55 g i prečnika 18 mm, što je odgovaralo tzv. lakom pleningu. Heler je kovan u državnoj kovnici u Schwabisch

Slika 2. Pola kruna (halfcrown) zdržene oblasti Engleske

Hallu u južnoj Nemačkoj (otud ime Heller). Prvi put je iskovan u periodu Friedricha Barbarosse (1152-1190). Na aversu je prikazana šaka (ruka) ili rukavica (nem. hand=ruka, šaka) i po toj osnovi bio je pomenut u zakonu o kovanju novca iz 1385. godine, a takođe poznat je i pod nadimkom: Handelheller ili Handleinhaber (heler sa malom šakom). Na reversu hlera je krst sa dva paralelna, tzv. rascepljena kraka (po uzoru na onovremenih engleski peni).

Heler se brzo širio Nemačkom i postao je popularan zbog postojano održavane finočne, a i zbog prilagodljivosti rukovanju u odnosu na komijive hochpfenige. Kada su oko 1390. godine u Schwabisch Hallu heleri započeli kovati firentinski majstori u velikim količinama, heleri su preplavili Nemačku i osvojili prevlast na njenim tržištima. Sa manjim izmenama likova, ovakvi heleri javljaju se sve do 14. veka. Tukom XIV i XV veka, zbog opadanja finočne srebre u heleru i vrednost hlera je opadala, ali je sličnu sudbinu preživljavao i pfenig. Krajem XV veka heler je kovan iz bakra, i po vrednosti je predstavljao polovinu pfeniga odnosno osminu krajčara. Sa tim odnosom je vrednost hlera zadržana do 1871. godine do uvođenja vrednosti reichsmarke u Nemačkoj. Heler je poslednji put iskovan u Nemačkoj 1866. za Hessen.

Heler je bio novčana jedinica u Austriji u periodu od 1892-1924, (1 gulden=100 helera), Čehoslovačkoj (1 koruna=100 halera), Nemačkoj, Istočnoj Africi od 1902. godine do preuzimanja vlasti od strane Velike Britanije (1 rupia=100 helera) i Kneževini Crnoj Gori, u periodu od 1900-1906. gde je imao odnos: 1 kruna=100 helera. *

After the regicide of the English king Charles I in 1649, there were some changes in minting coins: image of the king was not presented any more. Latin inscriptions were omitted, and domestic English inscriptions were introduced. On these coins England and its provinces were determined as: Commonwealth of England. Specimens with longer radius, such as a halfcrown bore the following inscription on its reverse: „God With Us“ and two shields, a shield with the St. George's cross and the right shield with the harp of Ireland.

First it was a small change made of silver minted in the state mint factory in Schwabisch Hall in Southern Germany. It was first minted during the reign of Friedrich Barbarossa. There is a hand engraved on the front side, and the cross with two parallel legs on the reverse [the model was English penny].

Slika 3. 1 heler, Austro-Ugarska 1892.

Heler quickly spread in Germany and became popular because of its permanently kept fineness, and also because it was easy to handle in comparison to fragile „hochpfenning“. During the XIV and XV century, because of the diminishing fineness of the silver in heler, its value started falling down, so that by the end of the XV century it was coined in copper. It was last coined in Germany in 1866.

Heller was Austrian currency during the period of 1892-1924 in Czechoslovakia, Germany and South Africa from 1902 to the period of British colonization and in the Kingdom of Montenegro, during the period of 1900-1906. *

Novčanica od 100 dinara iz 1990. godine

Izgleda da se ustalila praksa da se naši noviteti prvo pojavljuju u inostranstvu, pa tek sa velikim zakašnjenjem i kod nas. Najverovatniji uzrok takvoj pojavi je pretpostavka da se 'pravi kolezionar' nalaze van granica naše države, mada su mogući i drugi razlozi.

Skoro deset godina je moralo da prođe, da se u međuvremenu pojavi i na aukciji u inostranstvu, ili da bude objavljena u poslednjem izdanju svetskog kataloga papirnog novca, a da kod nas nema ni traga o novčanici od 100 dinara koja je trebalo da bude puštena u opticaj zajedno sa onim od 50 i 200 dinara tzv. spomenicima iz 1990. godine.

Neki smatraju da je to trebalo da bude ratna rezervna novčanica, drugi, da je Titov lik na njoj izazvao veliku temperaturu u tadašnjem političkom vrhu zemlje, treći tvrde da su događaji koji su usledili uticali da ova novčanica ne bude puštena u opticaj.

Još uvek nije poznato da li je ova novčanica, za koju se pretpostavlja da je štampana u Ljubljani, štampana u većem tiražu ili se radi samo o malom broju probnih primeraka, ali je izvesno da je pobudila veliku pažnju domaćih i stranih kolezionara.

Nadamo se da će ovoj kratki osvrt podstići pisce kataloga i istraživače da razreže sve dileme vezane za ovu novčanicu i pruže numizmatičarima potpunije podatke o njoj.

Tragom vaših pisma

Redakcija nije uspele da pronađe odgovor čitaocu koja je zanimalo zašto su na pojedinim novčanicama od 100 dinara iz 1929. godine sa vodoznakom Karadorda zaobljeni vrhovi. Jedino što se zna je da se takve novčanice pojavljuju, istina retko, i da ne izazivaju naročitu pažnju pošto je to veoma lako uraditi.

Ali, da li je baš tako?

Činjenica je da se ove novčanice pojavljuju na različitim mestima i u različito vreme i da se požljivim posmatranjem može ustanoviti da su vrhovi kod svih novčanica precizno zaobljeni zahteva detaljniju analizu. U prilog ovome ide i saznanje da među novčanicama Kraljevine Srbije postoji jedan takav slučaj. Radi se o veoma retkoj novčanici od 20 dinara iz 1905. godine koja ima naknadni prečisak 'u srebru' umesto natpisa 'u zlatu' i čiji su vrhovi takođe zaobljeni.

Pošto se radi o izuzetno interesantnom slučaju molimo sve one koji nešto znaju o ovoj novčanici da nam pomognu u traženju pravog odgovora.

CENE METALNOG I PAPIRNOG NOVCA SRBIJE, CRNE GORE I JUGOSLAVIJE

postignute na sastancima SND; cene su u nemačkim markama (dm)

METALNI NOVAC SRBIJE (1868-1943)

		D	DP	00L	KS
	1 para 1868 (Tr=7,5 mil, bronca, t=1 g, Ø=25 mm)	10	15	30	50
	2 para 1904 (Tr=12,5 mil, Cu, t=2 g, Ø=20 mm)	1	2	5	15
	5 para 1868 (Tr=7,4 mil, bronca, t=5 g, Ø=25 mm) 1868 (180°) 1879 (Tr=6 mil, bronca, t=5 g, Ø=25 mm) 1883 (Tr=4 mil, Ni, t=5 g, Ø=17 mm) 1884 (Tr=3 mil, Ni, t=5 g, Ø=17 mm) 1904 (Tr=8 mil, Ni, t=5 g, Ø=17 mm) 1912 (Tr=10 mil, Ni, t=5 g, Ø=17 mm) 1917 (Tr=5 mil, Ni, t=5 g, Ø=17 mm)	10 50 10 2 2 1 - 5	50 150 40 10 8 5 1 8	100 300 120 30 25 10 3 15	300 600 320 150 120 50 10 30
	10 para 1868 (Tr=6,6 mil, bronca, t=5 g, Ø=25 mm) 1868 (180°) 1879 (Tr=5 mil, bronca, t=5 g, Ø=25 mm) 1883 (Tr=5 mil, Ni, t=4 g, Ø=20 mm) 1884 (Tr=6,5 mil, Ni, t=4 g, Ø=20 mm) 1912 (Tr=7,7 mil, Ni, t=4 g, Ø=20 mm) 1917 (Tr=5 mil, Ni, t=4 g, Ø=20 mm)	15 30 15 5 5 - 10	60 100 70 10 8 1 20	150 200 120 50 40 3 30	330 600 350 200 150 10 60
	20 para 1883 (Tr=2,5 mil, Ni, t=6 g, Ø=22 mm) 1884 (Tr=6 mil, Ni, t=4 g, Ø=22 mm) 1912 (Tr=5,65 mil, Ni, t=4 g, Ø=22 mm) 1917 (Tr=5 mil, Ni, t=4 g, Ø=20 mm)	5 3 - 8	15 10 2 15	60 40 5 20	180 160 20 40
	50 para 1875 (Tr=2 mil, Ag .835, t=2,5 g, Ø=18 mm) 1879 (Tr=0,6 mil, Ag .835, t=2,5 g, Ø=18 mm) 1904 (Tr=1,4 mil, Ag .835, t=2,5 g, Ø=18 mm) 1912 (Tr=0,8 mil, Ag .835, t=2,5 g, Ø=18 mm) 1915 (Tr=12 mil, Ag .835, t=2,5 g, Ø=18 mm) 1915 (Tr=1,86 mil, bez petlja) 1942 (Tr=20 mil, Zn, t=2 g, Ø=18 mm)	10 5 5 5 1 3 -	30 20 10 10 2 5 2	100 200 30 30 5 10 5	200 500 100 80 10 15 10
	1 dinar 1875 (Tr=3 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=23 mm) 1879 (Tr=0,8 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=23 mm) 1897 (Tr=4 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=23 mm) 1904 (Tr=2,4 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=23 mm)	20 5 2 5	50 15 5 10	120 200 10 20	250 600 20 50

1912 (Tr=8 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=23 mm)	3	5	15	20
1915 (Tr=10,7 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=23 mm)	2	4	6	10
1915 (Tr=2,3 mil, bez potpis)	5	10	15	30
1942 (Tr=50 mil, In, t=3 g, Ø=23 mm)	1	2	5	10

2 dinara

1875 (Tr=1 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	100	200	300	800
1879 (Tr=0,75 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	10	50	250	1200
1897 (Tr=1 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	5	10	20	50
1904 (Tr=1,15 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	8	15	50	150
1912 (Tr=0,8 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	5	8	15	40
1915 (Tr=4,7 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	3	5	10	15
1915 (Tr=0,03 mil, bez potpis)	10	20	35	60
1942 (Tr=40 mil, In, t=4 g, Ø=22 mm)	1	2	5	10

5 dinara

1879 (Tr=0,2 mil, Ag .900, t=25 g, Ø=37 mm)	30	120	350	1000
1904 (Tr=0,2 mil, Ag .900, t=25 g, Ø=37 mm)	30	150	300	820
1904 [rezervat: Bog Sloboda Srbija]	250	400	1.000	2.500

10 dinara

1882 (Tr=0,3 mil, Au .900, t=3,22 g, Ø=19 mm)	100	150	200	300
1943 (Tr= 50 mil, In, t=6 g, Ø=26 mm)	1	2	5	10

20 dinara

1879 (Tr=50.000, Au .900, t=6,45 g, Ø=21 mm)	250	300	400	800
1882 (Tr= 0,3 mil, Au .900, t=6,45 g, Ø=21 mm)	100	250	300	400
1882 (Tr= 0,3 mil, Au .900, t=6,45 g, Ø=21 mm)	1.200	1.500	2.000	3.000

METALNI NOVAC CRNE GORE (1906 - 1914)

1 para

1906 (Tr=0,2 mil, Bronca, t=1,66 g, Ø=17 mm)	30	60	80	120
1913 (Tr=0,1 mil, Bronca, t=1,66 g, Ø=17 mm)	50	80	150	200
1914 (Tr=0,2 mil, Bronca, t=1,66 g, Ø=17 mm)	30	60	80	120

2 para

1906 (Tr=0,6 mil, Bronca, t=3,33 g, Ø=19 mm)	5	10	20	30
1908 (Tr=0,25 mil, Bronca, t=3,33 g, Ø=19 mm)	10	20	30	40
1913 (Tr=0,5 mil, Bronca, t=3,33 g, Ø=19 mm)	5	10	20	30
1914 (Tr=0,45 mil, Bronca, t=3,33 g, Ø=19 mm)	5	10	20	30

10 para

1906 (Tr=0,15 mil, Ni, t=3 g, Ø=19 mm)	2	5	10	15
1908 (Tr=0,25 mil, Ni, t=3 g, Ø=19 mm)	5	10	15	20
1913 (Tr=0,20 mil, Ni, t=3 g, Ø=19 mm)	5	10	20	30
1914 (Tr=0,50 mil, Ni, t=3 g, Ø=19 mm)	2	5	10	15

20 para

1906 (Tr=0,6 mil, Ni, t=4 g, Ø=21 mm)	2	5	10	15
1908 (Tr=0,4 mil, Ni, t=4 g, Ø=21 mm)	3	5	15	20
1913 (Tr=0,2 mil, Ni, t=4 g, Ø=21 mm)	5	10	20	30
1914 (Tr=0,8 mil, Ni, t=4 g, Ø=21 mm)	2	4	6	10

1 paper

1909 (D=0,5 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=23 mm)	10	15	25	50
1912 (D=0,52 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=23 mm)	8	12	20	30
1914 (D=0,5 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=23 mm)	6	10	15	25

2 paper

1910 (D=0,3 mil, Ag .835, t=10 g, Ø=27 mm)	12	20	30	50
1914 (D=0,2 mil, Ag .835, t=10 g, Ø=27 mm)	10	15	25	45

5 paper

1909 (D=60.000, Ag .900, t=24 g, Ø=35 mm)	120	200	300	600
1912 (D=40.000, Ag .900, t=24 g, Ø=36 mm)	120	150	220	300
1914 (D=20.000, Ag .900, t=24 g, Ø=36 mm)	100	250	350	500

10 paper

1910 Kraljevina, (D=40.000, Au .900, t=3,35 g, Ø=19 mm)	220	230	350	450
1910 Kraljevina, (D=35.000, Au .900, t=3,33 g, Ø=19 mm)	220	230	350	450

20 paper

1910 Kraljevina, (D=30.000, Au .900, t=6,77 g, Ø=21 mm)	350	450	600	850
1910 Kraljevina, (D=30.000, Au .900, t=6,77 g, Ø=21 mm)	350	450	600	850

50 paper

1910 Kraljevina, (D=500, Au .500, t=33,87 g, Ø=37 mm)	6.000	4.500	10.000	15.000
1910 Kraljevina, (D=300, Au .900, t=33,87 g, Ø=37 mm)	6.500	4.500	12.000	16.000

III. METALNI NOVAC JUGOSLAVIJE (1920 - 1938)

5 para

1920 (D=3 mil, In, t=2,6 g, Ø=18,5 mm)	5	10	20	30
1920 (D=5 mil, In, t=3,1 g, Ø=20,5 mm)	-	2	5	10

10 para

1920 (D=5 mil, In, t=3,1 g, Ø=20,5 mm)	-	2	5	10
1930 (D=4 mil, Cu, t=2,5 g, Ø=20 mm)	-	1	3	5

25 para

1920 (D=43 mil, Ni-Cu, t=5,7 g, Ø=24 mm)	-	2	5	10
1930 (D=40 mil, Cu, t=2,5 g, Ø=20 mm)	-	1	3	5

50 para

1925 (D=47,5 mil, Ni-Cu, t=7,5 g, Ø=18 mm)	2	5	10	20
1938 (D=100 mil, Cu, t=7 g, Ø=18 mm)	-	1	3	10

1 dinar

1925 (D=74,5 mil, Ni-Cu, t=5 g, Ø=23 mm)	-	2	5	15
1938 (D=100 mil, Cu, t=3,5 g, Ø=21 mm)	-	1	3	10

2 dinar

1925 (D=54,5 mil, Ni-Cu, t=10 g, Ø=27 mm)	-	5	15	30
1938 (D=75 mil, Cu, t=5 g, Ø=24,5 mm)	-	2	5	10

5 dinar

1931 (D=23 mil, Ag .500, t=7 g, Ø=25 mm)	2	5	10	20
1938 (D=25 mil, Ni, t=5 g, Ø=23 mm)	-	1	2	3

20 dinara

1925 (D=1 ml, Au .900, t=6,45 g, Ø=27 mm)
 1931 (D=12,5 ml, Ag .500, t=14 g, Ø=31 mm)
 1938 (D=15 ml, Ag .750, t=9 g, Ø=27 mm)

	130	150	170	200
1925	5	10	20	30
1931	2	3	4	5

50 dinara

1932 (D=11 ml, Ag .750, t=22 g, Ø=36 mm)
 1938 (D=10 ml, Ag .750, t=15 g, Ø=31 mm)

	25	40	80	150
1932	3	5	8	10

1 dinar

1931 (D=0,2 ml, Au .585, t=3,49 g, Ø=19,75 mm)
 1932 (D=70,000, Au .585, t=3,49 g, Ø=19,75 mm)
 1933 (D=40,000, Au .986, t=3,49 g, Ø=19,75 mm)
 1934 (D=2,400, Au .986, t=3,49 g, Ø=19,75 mm)

	90	100	120	150
1931	100	120	140	170
1933	200	250	350	500
1934	800	1,200	1,500	2,200

4 dinara

1931 (D=25,000, Au .585, t=13,96 g, Ø=39,5 mm)
 1932 (D=10,000, Au .986, t=13,96 g, Ø=39,5 mm)
 1933 (D=2,000, Au .986, t=13,96 g, Ø=39,5 mm)

	450	550	800	1,200
1932	500	650	950	1,500
1933	1,500	2,000	3,000	5,000

PAPIRNI NOVAC SRBIJE (1876 - 1917 | 1941 - 1943)

1 dinar

1876 (svetlo plavo, 105x62)

	50	200	400
--	----	-----	-----

5 dinara

1876 (svetlo plavo, 120x40)

	100	350	600
--	-----	-----	-----

1916 (svetlo plavo, 115x48)

	20	100	200
--	----	-----	-----

1917 (svetlo plavo, 115x48)

	20	100	200
--	----	-----	-----

10 dinara

1876 (svetlo plavo, 121x96)

	150	500	900
--	-----	-----	-----

1885 (svetlo plavo, 121x96)

	600	1,500	R
--	-----	-------	---

1887 (svetlo plavo, 140x95)

	100	300	500
--	-----	-----	-----

1893 (svetlo plavo, 135x84)

	30	60	150
--	----	----	-----

1921 (zelena, 115x60)

	3	10	30
--	---	----	----

20 dinara

1905 (svetlo plavo, 157x75)

	120	200	600
--	-----	-----	-----

1941 (bronce, 115x60)

	3	5	15
--	---	---	----

1942 (plava, 115x60)

	150	250	400
--	-----	-----	-----

50 dinara

1876 (svetlo plavo, 188x126)

	250	700	1,500
--	-----	-----	-------

1885 (svetlo plavo, 157x95)

	1,000	2,000	R
--	-------	-------	---

1885 (svetlo plavo, 157x95)

	1,000	2,000	R
--	-------	-------	---

1914 (zelena, 150x89)

	1,000	1,800	R
--	-------	-------	---

1941 (zelena i bronce, 134x78)

	3	5	15
--	---	---	----

1942 (bronce, 135x65)

	5	10	20
--	---	----	----

100 dinara

1876 (svetlo plavo, 188x126)

	400	1,500	2,500
--	-----	-------	-------

1884 (svetlo plavo, 185x103)

	1,200	2,500	R
--	-------	-------	---

1905 (svetlo plavo, 170x100)

	30	100	250
--	----	-----	-----

1941 (črna plava, 156x88)		1	3
1942 (zeleni i žuti, 150x70)	120	250	400
1943 (zeleni i plava, 150x70)	3	10	20
500 dinara			
1941 (zeleno i brzo, 154x80)	2	5	10
1942 (zeleno i brzo, 154x80)	2	5	10
1.000 dinara			
1941 (prstano živo, 170x100)	3	10	20
1942 (prstano živo, 170x105)	3	10	20

PAPIRNI NOVAC CRNE GORE (1912-1917)

1 paravat

1912 (1.10.1912, tamno plava, 115x75)	5	10	30
1914 (25.7.1914, svetlo plava, 155x107)	3	8	15
1917 (5.7.1917, oranžna i zelena, 136x100)	5	10	20

2 paravata

1912 (1.10.1912, crveni i žuto, 130x85)	5	10	30
1914 (25.7.1914, svetlo živo, 130x85)	3	8	15
1917 (5.7.1917, ljubičasti i zelena, 136x100)	5	10	20

5 paravata

1912 (1.10.1912, modrosti zelena, 147x95)	10	20	40
1914 (25.7.1914, stvarno plavo, 155x107)	5	10	20
1914 (25.7.1914, svetlo plavo, 158x104)	4	8	15

10 paravata

1912 (1.10.1912, crvena, 150x100)	10	30	80
1914 (25.7.1914, crvena, 155x107)	8	20	30
1914 (25.7.1914, svetlo živo, 158x104)	6	15	25
1917 (5.7.1917, siva i plava, 136x100)	5	10	30

20 paravata

1914 (25.7.1914, žuto, 155x107)	10	25	40
1914 (25.7.1914, svetlo živo, 155x104)	8	20	30
1917 (5.7.1917, zelena i crvena, 148x108)	10	20	40

50 paravata

1912 (1.10.1912, belo ljubičasta, 165x105)	500	1.000	1.500
1914 (25.7.1914, žuto i brzo, 155x107)	25	50	120
1914 (25.7.1914, tamno crvena, 167x110)	20	40	100
1917 (5.7.1917, ljubičasta i zelena, 157x118)	30	50	120

100 paravata

1912 (1.10.1912, tamno brzo, 160x115)	1.200	2.000	R
1914 (11.8.1914, nezadovoljstvo i žuto, 155x107)			R
1914 (25.7.1914, siva plava, 155x107)	40	80	200
1917 (5.7.1917, plava i siva, 157x118)	35	70	150

PAPIRNI NOVAC JUGOSLAVIJE (1919 - 1939)

25 para

1921 (plavo-zeleno, 79x51)

2 5 15

0,50 dinara / 2 kruna

1919 (crveno-zeleno, 76x46)

2 5 15

0,50 dinara

1919 (crveno-zeleno, 76x46)

2 5 15

1 dinar; 1 dinar/4 kruna

1919 (crveno-zeleno, 93x60)

5 10 20

5 dinara / 20 kruna

1919 (žuti-črno, 100x64)

8 15 30

10 dinara/40 kruna

1919 (temno plavo, 142x73)

10 20 50

10 dinara

1920 (plavo, 142x81)

30 150 350

1926 (crveno i zeleno, 115x58)

20 60 200

1927 (zeleno i žuta, 115x68)

50 200 500

1939 (zelena, 115x60)

3 10 30

20 dinara/80 kruna

1919 (bjela zelena, 140x82)

15 30 120

1936 (žuta i žuta, 125x70)

2 5 10

50 dinara

1931 (bjela i zelena, 124x78)

2 8 15

100 dinara/400 kruna

1919 (bjelo-sivo, 163x99)

100 300 600

100 dinara

1920 (svetlo plavo, 156x83)

20 100 200

1929 (svetlo plavo, 156x88)

3 5 10

1934 (pretežno plavo, 157x89)

20 30 60

500 dinara

1935 (pretežno zelena, 169x100)

5 30 60

1.000 dinara/4.000 kruna

1919 (bjelo-sivo, 163x99)

800 2.000 8

1.000 dinara

1920 (pretežno žuta, 182x109)

150 350 650

1920 (bez izazete)

700 1.000 8

1931 (bjelo i plavo, 121x122)

3 5 10

1936 (svetlo bjelo-sivo, 182x113)

30 150 300

10.000 dinara

1936 (svetlo zelena, 202x115)

350 800 1.500

Sve naše banknote od jednog dinara

1 dinar 1876.

Rat sa Turskom bio je na pragu, a Srbija nedovoljno pripremljena i bez inostranih kredita. Skromnih 5 miliona inostranog zajma, i propao pokušaj da se dođe do para umutrašnjim zajmom, uslovili su da Srbija donese naglu odluku početkom 1876. godine o izdavanju državnog papirnog novca.

Državna štamparija izradila je oko 1.500 novčanica za probu, a prva u seriji od 5 novčanica bila je ona od 1 dinara, kao jedina koja je bila od-

slikar Đura Jakšić, a za novčanicu od 10 dinara - ne manje poznati srpski slikar i stipendista kneza Milana - Đorđe Krstić. Crtiči novčanica od 1, 50 i 100 dinara ne pripisuju se ni jednom, ni drugom, ali je moguće da je sve crteže radio jedan od njih, ili neko treti.

Bez obzira na sve, prelepa, iako mala i skromnih boja, novčanica od 1 dinara iz 1876. godine danas zauzima počasno, prvo mesto u mnogim zbirkama najavljujući početak jedne nove ere u srpskom novčarstvu.

1 dinar 1919.

Novostvorenoj državi, Kraljevstvu SHS, bio je neophodan sopstven novac, koji se i pojavljuje krajem 1919. godine, na zadovoljstvo i ponos i naroda i države. Među prvim apoenima je i krunica od 1 dinara, čiji je cilj bio da zameni srpske novčanice od 10 i 100 dinara u srebru.

Kada se ubrzo iz poznatih razloga vršilo preštampavanje celokupne serije vrednostima u krunama, u odnosu 1 dinar = 4 krune, kod ove novčanice napravljena je greška u pretisku pa je pisalo 4 KURNE umesto 4 KRUNE. Greška je kasno utvrđena, pa su ovakve nov-

canice ostale u opticaju zbog velikih troškova, i pomenjne koju bi izazvala eventualna njihova zamena.

ALL OUR BANKNOTES OF ONE DINAR

The war with Turkey was approaching, and Serbia was not well prepared, having no foreign credit. Because of the modest five million of foreign loan and attempts of getting money through domestic loan was a failure, Serbia was forced to make a decision of issuing governmental paper money in the beginning of 1876.

Government printing firm made approximately 1,500 bank notes for a test, and the first in series of five bank notes was of one dinar, as the only one, which was printed from only one side from unknown reasons. But that is not the only unknown thing connected with this series. It is not still cleared out why this series of paper bank notes was never issued, and who were the authors of the design.

(As the author of design of five dinar bank note is mentioned well-known Serbian poet and painter Djura Jakšić, and as the author of ten-dinar bank note - Serbian painter and scholarship holder of Duke Milan - Đorđe Krstić. Designs of 1, 50, 100-dinar bank notes were not attributed to either of them, though it is possible that all designs were made by one of them, both of them or someone else).

No matter, beautiful, though small and with modest colours, one-dinar bank note from 1876 announced new era in Serbian money manufacturing. Even today it ranks first in many collections.

New created state, Kingdom SHS needed its own money, which also appeared in 1919 on satisfaction and pride of people and government. Among first denominations was one-dinar bank note, which purpose was to replace Serbian bank notes from ten to hundred dinars in silver. Soon, when from well-

Novčanica od 1 dinara iz 1919. godine je štampana u Francuskoj i slična je srpskim banknotama, što i ne čudi ako se ima u vidu da je posrednik bila Privilegovana Narodna banka Kraljevine Srbije. (Avers dinara iz 1919. godine neudoljivo podseća na petodinarku iz 1916, a tekst na reversu je štampan na francuskom jeziku).

Bilo sa nesretnim pretiskom, ili bez njega, ova novčanica je važila do 30. septembra 1927. godine, kada je povučena iz opticaja.

1 dinar 1944.

Nova država - novi novac. 20. aprila 1945. neposredno po završetku II svetskog rata Narodna banka DFJ pušta u opticaj svoj novac, naravno, sa partizanskim odličjima, koji je delom štampan (naravno) u Rusiji, a delom u ZIN-u u Topčideru.

Na ovoj novčanici, čiji je tiraž oko 180 miliona i na kojoj je kao godina izdanja odštampana 1944., nema numeracije, i postoje razlike u nijansi boje i debljini papira.

Prvi posleratni jugoslovenski dinar bio je sredstvo plaćanja čitavih 12 godina - do 1. jula 1956. godine, kada je povučen iz opticaja.

1 dinar 1950.

Ova novčanica nije imala sreće da bude puštena u opticaj, kao i celokupna tzv. Informbirovska serija, iz još uvek nedovoljno poznatih razloga, ali je ZIN odštampao izvesnu količinu, i sa, i bez specifikacija, tako da zaslužuje da ovom prilikom makar bude poštenuta.

1 dinar 1990.

Da se program ekonomskog razvoja SFRJ (čiji je autor bio predsednik vlade Ante Marković, i koji je ubrzao raspad države) bazirao na štednji i ekonomskom razvoju, a ne na pražnjenju ionako tankih fondova i trošenju deviznih rezervi, najverovatnije bi ova novčanica od jednog dinara, koja u mnogo čemu podseća na spomenike, ugledala svetlo dana. Najverovatniji razlog zašto ova novčanica nije emitovana je konstantno smanjivanje vrednosti dinara, radi čega bi se Narodna Banka izlagala bespotrebnom trošku, a uskoro su nastupila i nova vremena. Ovako, notafilistima za utehu ostaje jedino da kopiraju našu fotografiju.

known reason started reprinting of entire series in crown values when one dinar was four crowns mistake was made. Instead of 4 KRUNE it was printed 4 KURNE. Mistake was not discovered on time, so these bank notes stayed in circulation because of high expenses and confusion of their possible replacement.

One-dinar bank note from 1919 was printed in France and was similar to Serbian bank notes, which was not strange if we have in mind that the mediator was Privileged National Bank of Serbian Kingdom [the front side of dinar from 1919 irresistably resembles of five dinar from 1916, and the text on the back side is printed in French].

With or without unhappy reprint this bank note was valid till September 30, 1927, when it was withdrawn.

New state - new money. On April 20, 1945 just after the Second World War, National Bank DFY issued its own money, of course, with partisan characteristics which was partly printed in Russia, and partly in ZIN Topčider.

On this bank note, which was printed in 180 million copies on which the year of printing was 1944, there was no serial number and there were differences in a shade of colour and thickness of paper.

The first Yugoslav dinar after the war was a mean of payment whole twelve years - till July 1, 1956, when it was withdrawn.

This bank note was not put into circulation, like entire so called Informbiro's series, from still unknown reasons. ZIN printed certain amount of them with or without specification so it deserves at least to be mentioned on this occasion.

If the programme of economical development of SFRY (whose author was the Premier Ante Marković, who accelerated disintegration of the country) was based on economy measures and economical development; and not on emptying already empty funds and spending foreign exchange reserves, this one-dinar bank note would probably see the light of the day. The most probable reason for not emitting it was constant reducement of the value of dinar, because of which National Bank was exposed to useless expenses, and soon the new times came.

Anyway, collectors can copy our photograph for consolation. It cannot only

1 dinar 1994.

Trajao je samo jednu godinu, ali je prošao vrlo za paženo, jer je označio početak jedne nove ere u monetarnom životu zemlje, posle nezapanjamene inflacije i primenu antiinflatornog programa D. Avramovića, budućeg guvernera NBY.

Najnoviji dinar

Pet godina je prošlo od pojave poslednje banknote od jednog dinara. Vreme je da Narodna banka Jugoslavije iskoristi svu svoju neosvojenu pamet i iskustvo i ponovo emituje novčanici koji bi mnogi kolektorji sa zadovoljstvom čuvali u svojim zbirkama; novčanici koji bi ljudi mogli ostvariti pod tiskom novog stana ili u ludicu novih automobila "za sreću"; novčanici koji bi služili za ponos čitave naše kada što je to bilo nekada; novčanici koji bi zamjenili sve one marke, dolare i franke, ispod postroka novorodenčadi ... *

far a year, but it was singled out, because after unprecedented inflation it indicated the beginning of new era in monetary life of state - application of anti-inflationary programme of D. Avramovic, the next bank president of NBY.

It took five years since the last one-dinar note appeared.

It is time that National Bank should use its brains and experience and finally emit bank note which money collectors would keep in their collections, the bank note which people would put under the carpets of their new apartments or in the compartments of their new cars for good luck. The bank note which would be the pride of the whole nation as it used to be, the bank note which would replace all those Deutsch Marks, Dollars, Francs under the pillows of our new borns. *

ZANIMLJIVOSTI

POSMRTNI NOVAC

Jedna vrsta novca u rimskoj numizmatici jeste posmrtni novac - izdanja emitovana u počast preminulog vladarevog pretka, ili nekog drugog člana njegove porodice: žene, sina itd. Novac je najčešće kovan neposredno posle smrti lica kome je posvećen, ali se dešavalo da bude izdat i znatno kasnije. Jednom prilikom, sredinom III veka pod vladom cara Trajana Decija, otkovana je čitava serija posmrtnog novca za gotovo sve značajnije prethodne careve. Na taj način Trajan Decije verovatno je htio da doprinese proslavi hiljadu godina grada Rima.

Consecratio novac Pauline (235-236)

Posmrtni novac kovan je od zlata, srebra i bronce. Na aversu se nalazi lik ličnosti u čiji

spomen je novac izdat i legenda koja se sastojala od imena i počasnog epiteta: divus (božanski, pokojni) za muškarca, illi diva za ženu. Na reversu se u najčešćem broju slučajeva nalazio natpis: consecratio (najpričližnji prevod: apo-

Consecratio novac Nigrinianusa (264/265)

teozaj) i različite predstave, najčešće orao ili žrtvenik, kad je u pitanju bio muškarac, a pauk kada se radilo o ženi.

Običaj da se izdaje novac u spomen preminulog vladara ili šefa države zadržao se sve do naših dana kada ova vrsta izdavačke delatnosti dobila mnogo širi komemorativni značaj nego ranije. Krug lica u čiji se spomen novac emituje znatno je proširen, tako da sada na novcu susrećemo likove preminulih velikih naučnika, umetnika i drugih zasluznih ljudi.

Orden Belog orla

22. februara 1882. godine (po starom kalendaru) Narodna Skupština proglašila je Srbiju kraljevinom a vladara, kneza Milana M. Obrenovića IV za prvog kralja obnovljene kraljevine. Novo vladarevo ime i titula bili su: Milan Prvi po milosti božjoj i volji narodnoj kralj Srbije.

Razlozi koji su uzrokovali ovaj čin bili su unutrašnjo-političke prirode. Propast francuskog finansijskog zavoda "Generalne unije" i hapšenje njenog direktora Bontua sa kojim je Srbija imala zaključen ugovor o građenju prve železničke pruge, uzdrmale su finansije i Srbije i kneza Milana a Naprednjačku vladu koja je sa srpske strane sklopila ugovor doveća u križ i najavljeni su ostavke. Patriotska radnja - proglašenje Kraljevine, bila je neophodna da rehabilituje finansijski i politički promašaj i povrati ugled kneza Milana i naprednjaka.

Sa glavnim "kontrolerom" srpskog ekonomsko-političkog razvijanja Austro-Ugarskom monarchijom čin proglašenje usaglašen pošto je na snazi bila godinu dana ranije zaključena tajna konvencija između dveju zemalja.

Po proglašenju Kraljevine bilo je nužno izmeniti i državne simbole. Za novi grb Kraljevine Srbije usvojen je Nemanjički dvoglavi beli orao sa štitom na kome je krst sa četiri očila. Načrt je izradio čuveni bečki heraldičar fon E.A. Krahrl po ideji i nadzoru Stojana Novakovića ministra prosvete i crkvenih poslova.

Kao i ostali znaci državnog suveriniteta promene je pretrpeo i dotadašnji sistem odlikovanja. 23. 1. 1883. godine kralj Milan je potpisao novi Zakon o ordenima i medaljama koji je zamjenio Zakon o odličjima za nezavisnost i oslobođenje, od 15. 2. 1878. Članom 3 novog Zakona ustanovljen je (pored Ordena Takovskog krsta i Svetog Save) i Orden dvoglavog Belog orla, u spomen obnavljanja Kraljevine i za zasluge (čl. 1) prema kralju, kraljevskom domu ili prema državi po svim granama državne uprave i narodnog života. Članom 7 određeno je da Orden ima pet redova i da Srbici dobijaju prvo najniži red i tek po provedene dve godine u nižem redu mogu ponovo biti odlikovani Ordenom Belog orla višeg reda. Uz ovaj član postoji aneks kojim se vladacu daje neograničeno pravo raspolažanja redovima Ordena Belog

orla prvi mesec dana od stupanja ovog zakona na snagu. Član 8 Zakona limitira broj odlikovanih Srba ovim ordenom u pojedinačnim redovima i to: prvi red - veliki krst - 10, drugi red - veliki oficir - 20, treći red - komandir - 40, četvrti red - oficir - 150, peti red - vitez - 300.

Za vreme vladavine dinastije Obrenović - do 1903. godine broj odlikovanih nije prekorčio limite iz Zakona sem u petom redu gde je neznatno prekorčen. U kasnijim godinama nije se više vodilo računa o pomenu tim ciframa i broj odlikovanih je znatno premašen naročito u nižim klasama.

Zakon je propisao da kralj kao poglavnik svih ordena ima pravo na njih a kraljica i kraljević na Orden Belog orla. Takođe su propisana i takse koje je odlikovani dužan platiti novoosnovanoj Kancelariji kraljevskih ordena, a one su bile: za prvi red 400, drugi - 300, treći - 100 četvrti - 50 i peti red - 25 dinara.

16. 2. 1883. kralj Milan propisao je opredeljenja o obliku i nošenju naših kraljevskih ordena, gde je navedeno da se:

"Kraljevski orden Belog orla sastoji iz uspravljenog dvoglavnog orla, sa poluotvoreni i spuštenim krilima i opuštanim i utvorenim kandžama. Orao je kod V reda sreben a kod ostalih redova zlatan belo emajlovan na prednjoj strani, a na prsimu orla, ima ovalan štit od crvenog emajla, na kome je belo emajlovan krst sa zlatnom ivicom; u uglavnom krsta nalazi se po jedan zlatna očilo, a štit je okviren zlatnim bočicama. Na svakoj glavi orla nalazi se kraljevska kruna; nad orlom stoji veća kraljevska kruna, koja je svezana s njim sredstvom plave emajlovanice pantflike, koja je tako savijena, da joj krajevi pored orlovače glave izlaze. U vrhu krune nalazi se prsten, u koj se uvlači pantfika."

"Na poledini ordena nalazi se isti štit kao i sa licu, okviren zlatnim bočicama, a na sredini štita zlatno M.I. sa kraljevskom krunom; na obratnoj strani plave pantflike, koja svezuje krunu sa orlom, stoji natpis novom cirilicom: "22. februar 1882". Oblik ordena uglavnom je ovalan i njegova dugačka osa sa krunom iznosi kod IV i V reda 60 mm a manja osa 50 mm; srednji štitovi, kako prednji tako i zadnji, ovalni su, i duža im je osa bez okvira 15 mm a kraća 12 mm, okvir je debeli 1 mm. Krst u štitu izm 3 mm širine zajedno sa zlatnom ivicom. Očila znaju izmjeru od 3 a širinu od 2 mm. Visina krunе od vrha do vrha kruna

Zvezda Ordena Belog orla II reda

širina 16 mm, a najveća širina krune je 17 mm. Plava emajlovana pantljika široka je 3 mm.

Duža osa sa krunom iznosi kod I, II i III reda 80, a kraća 40 mm. Srednji štitovi prednji i zadnji bez okvira, imaju dužu osu od 18, a kraću od 13 mm. Okvir je debeo 2 mm. Širina krsta iznosi 3,5 mm; visina očila 3,5 a širina 2 mm. Visina krune do vrha krsta iznosi 23 mm a najveća širina 26 mm. Plava emajlovana pantljika široka je 3 mm. I i II red imaju zlatnu zvezdu u vidu kvadrata, obrazovanu od zrakova iz sitnih kristalića. Zraci ovi prema uglovima ispadaju u većoj mjeri nego prema sredini strana kvadrata. Strana kvadrata zvezde I reda iznosi 62 mm, a strana kvadrata zvezde II reda 57 mm. Na zvezdi I reda nalazi se prede opisani znak III reda, a na zvezdi II reda znak ordena IV reda. Znaci ovi na zvezdama nameštani su u pravcu dijagonale dva suprotna ugla. Pantljika ovoga ordena je crvena plava mozaikana; kod I reda lenta široka je 105 mm i to srednje crveno polje iznosi 60 mm; s obe strane ovoga polja nalazi se po jedna otvorena plava pruga od po 17 mm, a po jedna crvena ivica u širini od po 5,5 mm. Krajevi lente sastavljaju se u maslinu, na kojoj se nalazi ruža (ruzelina) od 65 mm u prečniku, ispod koje visi znak ordena. Kod II reda široka je 53 mm i to: srednje crveno polje iznosi 30 mm s obe strane, otvoreno plave pruge po 9 mm, a crvene ivice po 2,5 mm. Kod III reda široka je 40 mm i to: srednje crveno polje ima 20 mm, plave pruge s obe strane po 7, a crvene ivice po 2,5 mm. Kod IV i V reda pantljike imaju iste razmere kao i pantljike III reda."

Pored ovoga propisana su pravila o nošenju ordena, kojim je predviđeno da se: "Lenta I stepena nosi sa levog ra-

Po propisu o rangu i starešinstvu kraljevskih ordena, Orden Belog orla prednjačio je ostalim ordenima, pa su ordeni i njihovi redovi od 1883. godine rangirani ovako:

- Beli orao I reda
- Beli orao II reda
- Takovski sa mačevima I reda
- Takovski I reda
- Beli orao III reda
- Sv. Sava I reda
- Takovski sa mačevima II reda
- Takovski II reda
- Sv. Sava II reda
- Beli orao IV reda
- Takovski sa mačevima III reda
- Takovski III reda
- Sv. Sava III reda
- Beli orao V reda
- Takovski sa mačevima IV reda
- Takovski IV reda
- Sv. Sava IV reda
- Takovski sa mačevima V reda
- Takovski V reda
- Sv. Sava V reda

Orden Belog orla III reda

mena ka desnom boku, oficiri preko mundira a civilni ispod fraka preko prstiju, a zvezda ordena sa leve strane prsiju.

I red o traci na vratu a zvezda na desnoj strani prsiju. III red kao i II o vratu. IV red, kod oficira a drugom dugmetu odozgo, kod civila na fraku na levoj gornjoj, rupici dugmeta. V red na levoj strani prsiju prema rangu ostalih dekoracija". Oficiri odlikovani Ordenom Belog orla morali su ga nositi svaki dan a civili u svakoj zvaničnoj prilici.

Sve do ustanovljenja Ordena Miloša Velikog odnosno do dopune naredbe kralja Aleksandra I od 27. 7. 1899, Orden Belog orla zauzimao je rang u hijerarhiji domaćih odlikovanja, kao što je prikazano u prethodnoj tabeli, i prednjačio svim domaćim odlikovanjima što je bilo posebno precizirano u naredbi od 13. 2. 1897. Zanimljivo je napomenuti da su u vreme dinastije Obrenovića prvim redom ovog ordena odlikovani pored srpskih kraljeva Milana i Aleksandra i kraljica Natalije i Drage još samo dva srbinia: istaknuti političari Jovan Marinović i Đorđe Cenić koji su dekoracije dobili 1889. godine. Obojica su prethodno bili odlikovani ordenom II reda odmah po ustanovljenju ordena.

U rangu odlikovanja Orden Belog orla sa mačevima prednjačio je klasi bez mačeva, pa je tidesetih godina ovog veka međusobni rang kraljevskih ordena izgledao ovako:

Orden kneza Lazara
Karadordeva zvezda sa mačevima I reda
Karadordeva zvezda I reda
Karadordeva zvezda sa mačevima II reda
Karadordeva zvezda II reda
Beli orao sa mačevima I reda
Beli orao I reda
Karadordeva zvezda sa mačevima III reda
Karadordeva zvezda III reda
Beli orao sa mačevima II reda
Beli orao II reda
Jugoslovenska kruna I reda
Sveti Sava I reda
Karadordeva zvezda sa mačevima IV reda
Karadordeva zvezda IV reda
Beli orao sa mačevima III reda
Beli orao III reda
Jugoslovenska kruna II reda
Sveti Sava II reda
Beli orao sa mačevima IV reda
Beli orao IV reda
Jugoslovenska kruna III reda
Sveti Sava III reda
Beli orao sa mačevima V reda
Beli orao V reda
Jugoslovenska kruna IV reda
Sveti Sava IV reda
Jugoslovenska kruna V reda
Sveti Sava V reda

Prvim redom Ordena Belog orla odlikovani su isključivo krunisane glave, strani vladanci kao znak najvišeg priznanja od strane srpskog vladara.

Posle ubistva kralja Aleksandra I i kraljice Drage, u oficirskoj zaveri, u noći između 28. i 29.5.1903. godine i promenom vladajuće dinastije na srpskom prestolu, izmene je pretrpeo i Zakon o ordenima i medaljama, pa i izgled Ordina Belog orla. Izmenom zakona koju je 24.11.1904. godine potpisao kralj Petar I, naredeno je: "Da se na poledini Ordina dvoglavog Belog orla sviju redova umesto monograma stavi godina proglaša Kraljevine 1882."

A ova godina i dan izostave sa plave trake". Prve primerke po ustanovljenju Ordina i za vreme vladavine kralja Milana I, Orden je izradivala bečka juvelirska firma C.F. Rothe koja se bavila izradom odlikovanja i za austrougarski dvor. Ordeni Belog orla izrađeni u ovoj firmi ističu se vrhunskom juvelirskom izradom i pravi su predstavnici kvaliteta bečkih juvelira, koji su i nastavili izradu ordena Belog orla u devedesetim godinama prošlog i prvoj dekadi ovog veka. To su bile firme: "Karl Fischmeister" sa oznakama "KF"

na primercima ordenskih insignija, firma "A. Folkmann" koja je označavala svoje proizvode slovima "AF", zatim firma koja je utiskivala oznaku u obliku rimskog broja II a pripadala je juveliru Wilhelm Kunze-u; firma Georg Adama Scheid-a sa oznakama G. A. Scheid ili G.A.S. Poslednja navedena firma izradivala

Orden Belog orla sa mačevima IV reda

je Orden Belog orla i po promeni izgleda, sve do početka I svetskog rata.

U ratno vreme ministarstvo inostranih poslova narudžbine za izradu odlikovanja vršilo je kod pariske firme Arthus Bertrand a za vreme Kraljevine SHS i Jugoslavije. Ordene Belog orla izradivale su firme "Huguenin Frères" iz Švajcarske i domaća radionica "Fran Sorlin" (FS) iz Varaždina. Proizvodi ovih firmi skromniji su izgledom i jednostavnije izrade od starijih ordena rađenih kod bečkih juvelira, a na unutrašnjoj strani svojih kutija nose logo svojih proizvođača.

U vreme I svetskog rata, 28.5.1915., kralj Petar I ustanovio je klasu Ordina Belog orla sa mačevima, kao priznanje za ratne zasluge. Ordenski znaci su zadružili postojeći izgled, sa dodatkom ukrštene mačeva između krune i orlova glava. Proizvodnjom su se bavile, u vreme rata, pomemuta francuska firma a po završetku rata i ujedinjenju, švajcarska firma koja je u to vreme izradivala i ordene bez mačeva. Ordenom Belog orla sa mačevima, nagradivani su nižim redovima hrvatski oficiri srpske i savezničke vojske iz I svetskog rata. Višim klasama odlikovane su samo istaknute vojskovođe, pa su tako prvi red ordena Belog orla sa mačevima, između ostalih dobili i načelnik štaba vrhovne komande general Petar Bojović, general Krsta Smiljanić, komandant istočne vojske, francuski general Saraj, admiral Geprat, ruski general Brusilov itd.

*
vode, pa su tako prvi red ordena Belog orla sa mačevima, između ostalih dobili i načelnik štaba vrhovne komande general Petar Bojović, general Krsta Smiljanić, komandant istočne vojske, francuski general Saraj, admiral Geprat, ruski general Brusilov itd.

ZANIMLJIVOSTI

Životinje arheolozi

Lajoš Kovač iz Madoksa, u Mađarskoj, kupio je na pijaci plovku, odneo je kući, očistio je i našao u njoj stari zlatan novčić. U gradskom muzeju, gde se Kovač obratio za mišljenje, utvrdili su da novac potiče iz XV veka. Na obalama jezera na kojem je kupljena plovka obično plivala, izvršena su probna arheološka iskopavanja i arheolozi su pronašli pravu riznicu zlatnog novca zakopanog pre nekoliko vekova.

Trafikant Giuseppe D'Ajello iz mesta Gallipolja blizu grada Leccea u Italiji, kupio je ribu od jednog kilograma, a kad ju je rasporio u njenom želucu je našao metalni novac. Bila je to brončana monetica iz doba rimskega carstva.

Kada je razbila jaje za doručak, norvežanka Irmard Kaizer prosto nije mogla da veruje svojim očima. U jajetu se između opne i ljuške nalazio novčić od 10 era (jedan er je stotinu novčića).

Likovni izgled crnogorskih odlikovanja - jednostavna i skupocena -

Knjiga *Crnogradska odlikovanja* Milana Jovićevića svedočanstvo je o nastanku i razvoju jednog značajnog segmenta crnogorske državnosti preko koga se na izvestan način može pratiti postepena modernizacija i cv-

obito u početku, bili su siromaštvo, nedostatak tehničkih sredstava i stručnjaka. Njegoš nezadovoljan prvim neveštim pokušajima, nije uspeo obezbediti izradu medalja u centrima gde je ta radinost bila razvijena,

Medalj cara Pavla

ropeizacija crnogorske države. Jovićević objašnjava značaj pojave ruskih odlikovanja u Crnoj Gori i opredeljenje za izradu sopstvenih.

u Austriji i Italiji. Tražio je da mu se omogući izrada odličja, ali austro-ugarska vlast odgovrađala je sa odgovorom. Vladika nabavlja mašinu i

Medalj za hrabrost

Radi se o Medalji cara Pavla iz 1796. godine koja je svojim jedinstvenim izgledom, sa likovno veštим plitkim reljefom carskog lika i skladno proporcionisanim drugim detaljima i na aversu i na reversu, uticala na oblik prvi crnogorskih medalja.

Ograničavajući faktor za kvalitet i lepotu crnogorskih odlikovanja, os-

matrice pa Medalju za hrabrost prvo radi na Cetinju a kasnije se ona radi u Beču i Prizu. Jovićević precizno ukazuje na poboljšanja do kojih dolazi jačanjem veza sa evropskim kulturnim centrima i sa pojavom prvih crnogorskih školovanih slikara.

Medalja za hrabrost (osnivač Petar II Petrović Njegoš) lepa je u svo-

A ppearance of fine arts of Montenegro medals

In the book 'Montenegro Medals' the author, Milan Jovićević, explains the importance of appearance of Russian medals in Montenegro (Emperor Paul's medallom 1796) which influenced the shape of the first domestic medals.

In the beginning, limitation factors for quality and beauty of Montenegro medals were poverty, lack of technical means and experts.

Since he was not satisfied with the first unsuccessful attempts, bishop Njegoš purchased machines and stencils and made the Medal of courage firstly in Cetinje, and later it was minted in Vienna and Paris. medal was beautiful in its consistent simplicity-flat relief of Montenegro coat of arms fills the obverse, and on the opposite side it is harmoniously balanced with details which lead one below another.

Obilić's medal, from the same founder, was nicely planned, but in the first version it was clumsy made. It retains the same simple form as the previous one. The best, in the aspect of fine arts, was the last version after 1851, made according the plans of Nikola Cerbar.

When Montenegro became principality, the first Montenegro medal appeared-Danilo's medal of Montenegro independence in 1852-53. The original form from 1853 was made in silver-plated nickel. This most important and most given Montenegro medal [king Nikola gave it even in egypt and so did his successors] was later graded and its appearance was for the first, second, third and fourth grade skillfully changed so that it kept the elegant simplicity in more luxurious material

Orden Danila

joj doslednoj jednostavnosti - plitki reljef crnogorskog grba ispunjava avers, s druge strane je skladno uravnotežena detaljima koji idu jedan ispod drugog: mali krst, pa reči sušinskog značenja, pisane ondašnjom cirilicom - *vjera, sloboda, za*

tekstom iz naslova. Ovaj najznačajniji i najviše dodeljivani crnogorski orden (dodeljivao ga je kralj Nikola i u egzilu pa i njegovi naslednici) kasnije je stepenovan i izgled mu je za prvi, drugi, treći i četvrti stepen veštoto promjenjen tako da je u luksuzni-

Medalja Grahovačke bitke

hrabrost, pa ukršteni mačevi i po donjoj ivici lovorova i palmina grana.

Obilića medalja od istog osnivača lepo je zamišljena ali u prvoj verziji dosta neveštoto uradena. Zadržava isti jednostavni oblik kao i prethodna. Najbolja je, likovno, zadnja verzija posle 1851. rađena po nacrtu Nikole Čerbara.

Kada je Crna Gora postala nasledna knjaževina javlja se prvi crnogorski orden - Orden Danila za nezavisnost Crne Gore 1852-1853. U nazivu ordena sjedinjeni su ime osnivača, osnovni moto ondašnjeg crnogorskog nacionalno-političkog programa i dogadjaj koji je dao povod za njegovo osnivanje naglašava Jovićević. Prvobitni oblik iz 1853. izuzetno je upečatljiv u svojoj jednostavnosti. Raden je u posrebrenom niklu. Krst ima krakove zaobljenih ivica, površina je mrežastim ornamentom oživljena, a na preseku je medaljon blago naglašenih ivica sa

jem materijalu sa pozlatom i emajlom zadržao elegantnu jednostavnost. On je prilagođen bitnom dodatku. Naime, iznad krsta je postavljena zlatna crnogorska kruna sa višecim vijugavim trakama (infalama) te su krst i medaljon na njegovom središtu, koji je znatno veći elipsasto razvučen i ivice su kitnjastije. Plavi emajl je na obe strane sa uskim crvenim i belim okvirima i zlatnim bordurama između boja. Jednostavnost prvobitnog oblika zadržao je peti stepen, bez krune ali od skupocenijeg materijala. Uveden je vremenom i orden sa zvezdom prvog i drugog stepena.

Ratne medalje-spomenice su od autora detaljno dokumentovane, a sa našeg stanovišta likovno veoma zanimljive. One su značajne po događaju koji obeležavaju, a to daje veću slobodu u definisanju simbola kojim treba da budu obeleženi. Osobito je interesantna prva - Grahovačka

Medalja Miloša Obilića

with golding and enamel. It was adopted to very important addition. Namely, above the cross, golden Montenegro crown with hanging winding strips is placed. Simplicity of original form kept the fifth grade, without the crown but it was made of the first and second grade was introduced.

War medals-commemorative volumes are documented in detail by the author, and from our point of view they are very interesting in the aspect of fine arts. The first one is specially interesting - Grahovo medal, commemoration of fight from May 1, 1858. There is no information about the author or contractor. It is beautiful, very effective, though it is made of minted nickel. On the obverse, the war trophies [like Turkish flags, cannons, cannonballs, rifles and drums] are gathered in the form of pyramid. That is excellent composition which even today would not have any faults.

Commemorative volumes about the events connected to Petrović-Njegoš dynasty are unique both in manufacture and purpose. Commemorative volume on the two-hundredth anniversary of Petrović-Njegoš dynasty (only one sample was made!) reveals profound taste not only of the purchaser but also of contractor, specially when composition and usage of expensive material [like gold, enamel and jeweler manufacture] are in question. On the same occasion commemorative necklace was made-which consists of set pectorial, big and small anniversary chains with many parts. It can be equalized with similar expensive symbols from big and wealthy dynasties, and also with quality of manufacture, abundance of details and expensive materials which were not used until then: platinum, diamonds and rubies. It was made in workshop Major and son

medalja, spomen na bitku od 1. maja 1858. Nema podataka o autoru i izvođaču. Ona je lepa, veoma efektna, iako je od kovanog nikla. Na

na vizura da su neki likovi naglavačke okrenuti. Likovno su medaljoni sa likovima vladara izuzetno interesantni i dragoceni.

Medalja 40-godišnjice dinastije Petrović-Njegoš

aversu u obliku piramide su sakupljeni ratni trofeji: turske zastave, topovi i topovske kugle, puške i doboši. To je odlična kompozicija kojoj ni danas ne bi bilo mane. Dubina reljeфа je dobro odmerena i adekvatna, u skladu sa izrazitošću ušice u obliku lovorođevog venca sa kuglicom.

Spomenice dogadjaja vezanih za dinastiju Petrović - Njegoš su specifične i po izradi i po namenici. Spomenica dvestogodišnjice dinastije Petrović - Njegoš je kao celina izuzetno skladno estetski ostvarena. Izgleda da je napravljen samo jedan primerak. Ova spomenica otkriva prefinjeni ukus naručioča ali i izvođača, naročito kad je u pitanju kompozicija i korišćenje skupih materijala - zlato, emajl i juvelirska izrada, kao i pri korišćenju boja i određivanju odnosa svih elemenata koji čine spomenicu. Istim povodom je rađena i spomen ogrlica koja se sastoji od seta: pektoral, velikog i malog jubilarнog lanca sa više delova i od skupocenog materijala. Može se ravnati sa skupim sličnim znamenjima iz velikih i bogatih dinastija i po kvalitetu izrade, obilju detalja i do tada nekorišćenim skupim materijalima jer se uključuje platina, brilijanti i rubin. Rađena je u bečkoj radionici Majer i sin. Postoji i jedna verzija u posedu princa Nikole, pravnuka kralja Nikole, rađena kod čuvenog Faberžea u Parizu. Dok je centralni medaljon u prvoj verziji kružan u drugoj je ovalan, čime je izbegнутa nepogodnost.

Spomenice povodom četrdesetogodišnjice i pedesetogodišnjice vladavine Nikole I su standardne, sa profilom vladara na aversu dosta realističkim na prvoj, na drugoj sa lovorođevim vencem, podsaćajući na antičke tretmane. Likovno su zanimljive medalje koje se odnose na venčanje članova vladarske porodice. Na njima su aversi sa dosta idealizovanim profilom bilo da se radi o princu Viktoru Emanuelu i princezi

Medalja 200-godišnjice dinastije

in Vienna. There is also one version in prince Nikola's possession, great-grandson of king Nikola, made by famous Fabergé in Paris. In aspect of fine arts, medallions with rulers' faces are exceptionally interesting and valuable.

Commemorative volumes on the forty-hundredth and fifty-hundredth of the reign of Nikola I are standard, with the ruler's profile on reverse of the first which is realistic enough, and on the other one

Medalja 50-godišnjice dinastije Petrović-Njegoš

Jeleni ili Princu Danilu i Milici - Juti, bilo da su ih radili italijanski medailjari ili Toni Sirmaj izgleda omiljeni medaljar kuće Petrovića.

Knjiga Milana Jovićevića je po svemu što sadrži izuzetno značajna i zanimljiva. Istoriski razvoj jedne države, njeno uklapanje u svetsku zajednicu država može se pratiti na razne načine a jedan od privlačnijih je i kroz razmatranje njenih odlikovanja jer tada ima i umetničkog uživanja njihovom izgledu.

with laurel wreath which reminds on classical treatment.

In aspect of fine arts, medals which relate to weddings of members of royal family are interesting. On them, reverses are with very idealised profiles whether it is about prince Victor Emanuel and princess Jelena, or prince Danilo and princess Milica Juta, whether they are made by Italian medallion makers, or Toni Sirmaj seemed to be favourite medallion maker for the Petrović dynasty.

Stare planinarske značke

(5)

Planinarske značke sa naših prostora veoma su retke i predstavljaju pravo nacionalno blago. Važno je napomenuti da je oskudna i literatura i mukotrpan je put da se dođe do podataka o svim starijim društvinama, asocijacijama, podružnicama i o nosiocima aktivnosti planinarskog pokreta. Interesantan je podatak o osnivanju podružnice Srpskog planinarskog društva objavljen u "Ljetnjem almanahu Srpskog planinarskog društva" 1939. godine koji pored 16 osnovanih podružnica ovog društva kaže da su u osnivanju podružnice u Ohridu, Đevđeliji, Debru, Andrijevici, Beranama, Marinu, Cetinju, Kolašinu,

"DON PLESTOJ, DVA GLAVNICA U OSMIĆU JAHORINI 1780-1800"

Slika 1. Srpsko planinarsko društvo, veličina: 19x13 mm, muzejska vrednost.

Slika 3. Planinarska sekcija FZS, veličina 20x24, veoma retka.

Slika 5. Asocijacija planinara Austro-ugarske 1914-1916, veličina 22 mm, muzejska vrednost.

Slika 2. Homoljska transferzala, veličina: 25x21 mm, numerisana, veoma retka.

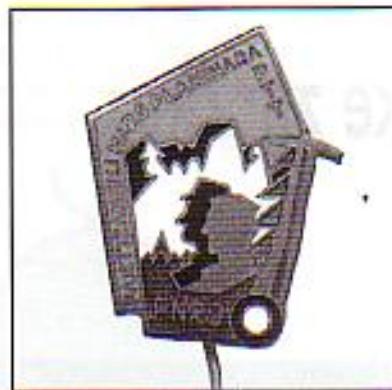
Slika 4. Turističko društvo Prijatelji prirode, Sarajevo 1904, veličina 20 mm, muzejska vrednost.

Slika 6. SPD JNA Jahorina, veličina 20x20 mm, izrada Kasun-Zagreb, retka značka.

Slika 7. Transferzala Slavonski planinarski put, veličina 26 mm, veoma retka.

Slika 8. Transferzala Partizanski marš planinara ptt, veličina: 28x20 mm, numerisana.

Slika 9. Skopje 1912, asocijacija planinara, muzejska vrednost.

Baru, Novoj Varoši, Prijepolju, Vršgradu, Bajinoj Baštji, Čačku, Ivanjici, Novom Pazaru, Vranju, Pirotu, Petrovcu na Mlavi i Požarevcu. Kao što se vidi iz istorijskih izvora SPD ne zaostaje u svom radu ni za ostalim evropskim planinarskim organizacijama toga vremena. Mnogi ratovi na ovim balkanskim prostorima i sukobljavanja raznih interesa do temelja pogadaju i uništavaju is-

torijsku gradu vezanu za ovu oblast. Tek u novije vreme zahvaljujući pojedincima može se stvoriti pravi mozaik planinarske istorije. Veliki doprinos na istraživačkom polju i radu na tematiku planinarstva dali su istaknuti profesori dr Krasomenko Milić iz Beograda i dr Željko Poljak iz Zagreba, kao i mnogi planinarski savezi i njihove publikacije, razne monografije i stara pravila ra-

da pojedinih društava. Planinarske kuće i domovi, izleti planinarskih društava, istaknute ličnosti ovog pokreta nalaze se često i na motivima starih razglednica. Prvu knjigu "Planina" napisao je čuveni francuski pisac E. Rekli, koja je u izdanju Srpske književne zadruge 1900. u prevodu D. Miliševića stampana u Državnoj štampariji Kraljevine Srbije na srpskom jeziku. *

ZANIMLJIVOSTI

PISMO KNEZU MILOŠU...

Njegovoj svezlosti, milostivejšemu gospodaru i knjazu srbskomu Milošu Teodoroviću Obrenoviću, Knjažesko-srbsk[eg] Magistratu okružio požarevačkog vsepodanejli - raport.

Policij vožaš avdašnje Milja Šposović priveo je ova dana magistratu ovom Jovanu Đorđeviću iz Širokova, koga je u čaršiji ovdešnjoj sposio gđi neke stare srebrne novce menja.

Kod Jovana ovog našao se je: 1 talir saknski, 2 talira bavarski, 1 talir austrijski, Marija Terezija, 1 talir venecijanski i 1 talir roguzanski (r.j. Pulja dubrovačka) i 2 turska stara akmišluka, o kad je ovde pri ispitu priznao da je to novca u kućevnom placu svome, na komu su stari njegovi živili, obgrijući novo načinjeni svrđac iskopao, i da osim tih novaca kod njega našao ih se, još 51 komad kod kuće ima, posle je Magistrat ovaj s njime podura svoga u Širokovo, i ovaj je onde, gđi je Jovan Đorđević kazao da je iskopane proča novce ostavio, 22 pulje dubrovačke, 9 akmišluka starih i 20 ičluka našao i Magistratu ovam doneo.

Sve ova novce, kojih je u sumi 59 komada, zaderžava magistrat ovaj međutim pri sebi, a uskraćava o tem kako su oni pronađeni Svetlosti Vođi vsepokornejše javili, i očekuje visokočajše nastavljanje, kako će s njima dalje postupiti.

2. decemvrija 1838.
U Požarevcu

... I NJEGOV ODGOVOR POŽAREVAČKOM MAGISTRATU

Našemu Magistratu okružio požarevačkog u Požarevcu.

VNo 3880
7. decemvrija 1838.
U Kragujevcu

Član Magistrata major Stevan Jevtić
Sekretar Stevan Bođajević

Odgovarači na raport Magistrata od 2. tek. No 2073. u prizrenju nekih starih novaca, za koje Jovan Đorđević iz Širokova veli da ih je iz zemlje svoje iskopao, preporučujemo Magistratu da novce iste, ako se osvudači da ih je pomenuti Jovan zaista iz zemlje svoje iskopao, Jovanu dode, uvezu na njih obični resum.

Razvoj vojne policije i njene oznake

Neposredno posle završetka Srpsko-turskog rata 1876. godine, krenulo se u opsežnu reformu u srpskoj vojsci kada je, između ostalog, odlučeno i da se formira vojna policija.

Uvodnjem regularne stajafe vojske delovanje žandarmerije, koja je do kraja XIX veka obavljala i policijske poslove, postaje sve složenije i teže. Kontrola teritorije, državnog i političkog života i posebno vojske, zahtevana je od relativno malog broja žandarmerijskih organa i jedinica i ubrzo je prevazišla njene mogućnosti. Pokazalo se da vojska mora da ima svoje posebno organizovane jedinice koje će obezbediti red, disciplinu i sprovođenje zakonskih propisa. Radi toga je 1877. godine knez Milan Obrenović izdao dva naredenja. Prvim je bilo predviđeno formiranje policijskih odjeljenja kod korpusnih i brigadnih štabova. Njihov osnovni zadatak je bio da zajedno sa ordonans-konjanicima sprovode "vojno policijsku službu na maršu i u bici". Pešaci i žandarmi tih odjeljenja trebalo je da nose crvenu traku na desnom rukavu. Drugim naredenjem, zahtevano je formiranje posebnih policijskih odjeljenja pri svim glavnim stanicama koja bi u svom sastavu imala konjanike i pešake. Popunjavanje je vršeno konjanicima iz rezervnih eskadrona dok su pešaci uzeti iz dopunskih četa. I konjanici i pešaci su, kao i oni iz prethodnih odjeljenja, nosili crvene trake na desnom rukavu.

Između I i II svetskog rata uloga policije i žandarmerije ostaje skoro nepromenjena. U vreme Drugog svetskog rata formirana je pomorska policija mornarice Narodno oslobodilačke vojske Jugoslavije, naoružana patrolnim čamcem, radi nadziranja područja Kornatskog otočja. Posada je nosila oko rukava crvenu traku sa belim oznakama "POLICIJA".

13. maja 1944. godine posle II zasedanja AVNOJ-a, u razvoju i jačanju revolucionarne vlasti, policijskim or-

ganima je stavljen u zadatku da kontrolisu kretnje jedinica na frontu i pozadini. Formirane iste godine, jedinice KNOJ-a i OZN-e preuzimaju njihovu ulogu i odgovaraju za stabilnost teritorije iza fronta.

Josip Broz Tito je 14. septembra 1955. godine izdao naredbu o formiranju Vojne policije JNA. Sa Vojnom policijom usko saraduju ili je zamjenjuju pomorske i rečne granične jedinice (pomorska straža), jedinice carinske kontrole i Slika Vojnici, podoficiri i oficiri Vojne policije razlikovali su se od ostalih vojnih lica, po opasacima bele boje i po posebnoj oznaci - amblomu "VOJNA POLICIJA" koji su se nosili na levu stranu gornjeg džepa bluze ili košulje. (Od 1975. godine znak vojne policije nije se nosio, osim znaka saobraćajne policije koji je zadržan na paliti opašaca).

ZNAČKA PRIPADNIKA VOJNE POLICIJE JNA

Značka vojne policije izradena je u leguri mesinga, posrebrena je i patinirana. Osnovica simbolizuje štit u obliku elipse, položen na mačeve. Cela kompozicija je

jednodelna. U centralnom delu dominira zvezda petokraka, koja je aplirana na štit i pozlaćena i u čijem je središtu skraćenica JNA, ispisana latinicom i belo emajirana. Rub znaka štitu i devizu na štitu su reljefni. U gornjem delu znaka iznad zvezde petokrake je tekst "VOJNA", a ispod "POLICIJA". Revers je ravni i gladak, u maticom i zavrtnjem u gornjem i donjem delu znaka. Na zavrtnjima su signature proizvođača koji je izradio znak - "Ikom - Zagreb".

Dimenzije znaka su 32 x 38 mm, i koristio se u vremenu od 1955-1975. godine.

Znakovi Vojne policije izrađivani su u više periodičnih vremenskih razdoblja i neznatno se razlikuju. Znak Vojne policije izrađen je u periodu 1955-1967. izrađen je u dubljem reljefu i ovalan je sa evidencionim brojem u centralnom delu. Evidencioni broj je visine 8 mm i četvorocifren. Znak izrađen u periodu 1965-1975. i kasnije, ravan je i bez evidencionog broja. Postoje varijante sa velikom i malom skraćenicom "JNA".

ZNAČKA VOJNE POLICIJE SAOBRAĆAJNE SLUŽBE JNA

Značka saobraćajne Vojne policije kovana je od bakra i pozlaćena je. Kompozicija znaka simbolizuje šoferski volan u čijem se centralnom delu (šireni) nalazi petokraka u crvenom emajlu. U donjem delu ispod sirene, a iznad rukohvata je skraćenica JNA. Slova su crveno emajlirana. Volan sa simbolima je položen na krilca, koja imaju po četiri peraja sa svake strane, stepenasto su poredana i izbradzana. Sa leve i desne strane gornjih krilaca je matica sa zavrtnjem. Revers znaka je relje-

fan. Na zavrtiju su signature proizvođača. Znak je visine 44, a širine 90 mm. S obzirom da je znak rađen u više kovnica po izgledu i opisu je identičan, samo je različitih dimenzija. Opisani znak je izradila kovnica "Ikom-Zagreb". Znak istih dimenzija izradila je i kovnica "Aurea-Celje". Znak izrađen u kovnici "Aurometal-Subotica" visok je 41, a širok 82 mm.

Vojnici, podoficiri i oficiri, aktivna vojna lica saobraćajne vojne policije za vreme službe, pored značke na pafti opasača na spoljnim delovima uniforme na levoj strani grudi iznad gornjeg džepa nosili su saobraćajnu značku. Po prestanku službe u saobraćajnoj vojnoj policiji, značka se vraćala komandi jedinice koja je istu dočeli.

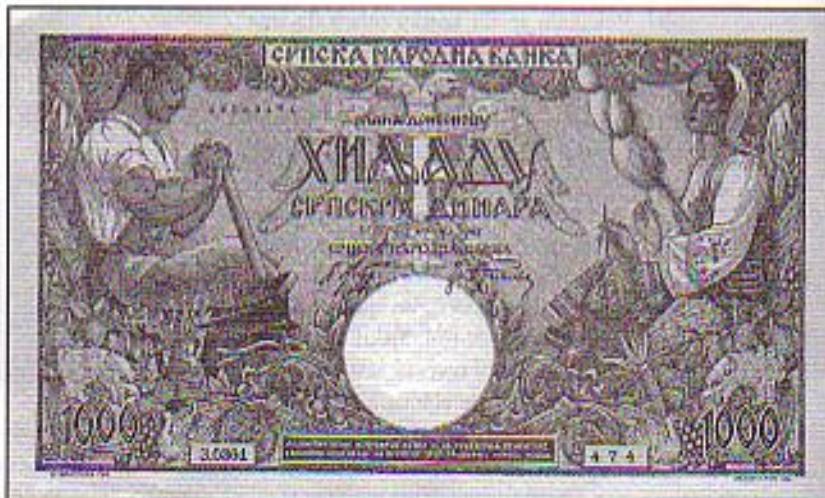
Značka saobraćajne Vojne policije upotrebljavao se u vremenu od 1955-1992. godine.

Tragom vaših pisama

Redakciji se javilo više čitalaca koji poseduju novčanicu od 1.000 dinara iz 1942. godine. Za nju tvrde da predstavlja izuzetnu retkost.

Kao razlog navode da njihova novčanica ima čak tri vodoznaka koji su raspoređeni u donjoj zoni novčanice, a u vodoznaku se nalazi glava žene, kao kod novčanice od 10 dinara iz 1926. ili 1929, petsto dinara iz 1941. ili od 100 dinara iz 1943. godine. Još jedna karakteristika je i to što su glave žene postavljene tako da je njihovo lice okrenuto donjoj ivici novčanice, tj. postavljeno udesno za devedeset stepeni.

Odgovor dobrih poznavalaca papirnog novca će svakako razočarati vlasnike ovih "retkosti": Ove novčanice nisu ništa neobično. Bilo ih je dosta u opticaju, istina manje nego onih sa vodoznakom kralja Petra II, a razlikuju se i po tome što su štampane na debljem papiru. Ipak, za utehu, cena ovih novčanica je dvostruko veća od onih sa jednim vodoznakom i kreće se od 10 do 20 maraka za prvi kvalitet.

Sportske medalje

(1)

U svetu jugoslovenskog kolekcionarstva sakupljanje sportskih medalja nemai tradiciju. Razlog leži pre svega u činjenici da brojni organizatori nekih i evropskih prvenstava u Jugoslaviji nisu imali poslovni дух da izraduju spomen medalje, a malobrojni osvajači ljubomorno čuvaju svoje trofeje u kućnim vitrinama. Stoga čemo u nekoliko sledećih brojeva pokušati da vas zainteresujemo za ovu oblast predstavljajući medalje sa naših prostora.

BEOGRADSKA TRKA KROZ ISTORIJU

Ideja o održavanju trke na Kalemegdanu koja bi u sebi spojila vrhunski sport, istoriju i kulturu realizovana je 1996. godine zahvaljujući preduzeću „Beogradski maraton“. Skupštini grada Beograda, vojsci Jugoslavije, MUP-u Republike Srbije, Gradskom zavodu za zaštitu spomenika i brojnim sponzorima. Do sada su održane tri trke, a organizator se potrudio da sem sjajne organizacije i medijske prezentacije, za učesnike izradi i medalje koje svojom originalnošću i kvalitetom predstavljaju prave bisere me-

du sportskim medaljama. Idejni tvorac svih medalja je dizajner Petar Palić (rođen u Subotici 1967).

Prva Beogradска trka kroz istoriju održana je 23.10. 1996. godine, a nastupio je 21 atletičar iz 14 zemalja sveta i 2 iz Jugoslavije. Nakon pretrčanih 5.834 metara pobjedio je Brahim Lahlaifi iz Maroka, drugi je bio njegov zemljak Mohamed Murit, dok je treći bio Pol Tergat iz Kenije, dvostruki šampion sveta u krosu i osvajač srebrne medalje na 10 km na Olimpijskim igrama u Atlanti. Naši predstavnici Dragoslav Prpa i Janko Benčić osvojili su 20. i 21. mesto.

Medalje su izradene u preduzeću „ALVETO“ u tiražu od 50 komada. Pravougaonog su oblika i dimenzija 5 x 7,6 cm sa širokim ušćima za traku. Na aversu se nalazi silueta beogradске tvrđave i trkača u pokretu iznad čije glave je tekst BEOGRAD, a ispod nogu TRKA KROZ ISTORIJU. Tekst je isписан na engleskom jeziku. Na beloj lenti bordo slovima na srpskom (latinicom) i engleskom jeziku isписан je tekst „96 BEOGRADSKA TRKA KROZ ISTORIJU“ (Slika 1).

Slika 1.

DRUGA MEDALJA ZA JANKA BENČIĆA

Druga Beogradска trka kroz istoriju održana je 22.10.1997. godine kada je program proširen još jednom trkom - ekipnom trkom juniorki na 4.028 m. Učesničke medalje su uradene u ZAVODU ZA IZRADU NOVIČANICA I KOVANDŽ NOVCA u tiražu od 50 komada. Dodeljene su 33 medalje (18 učesnicima glavne

Slika 2.

trke i 15 juniorkama). Pobedio je Hendrick Ramaala (RSA), drugi je bio Luis Jesus (Por), a treći ponovo Paul Tergat (Ken). Jedini predstavnik Jugoslavije Janko Benčić bio je deveti. Medalja je kružnog oblika prečnika 5,5 cm. Na aversu je silueta Tvrdave i trkača u pokretu sa tekstrom ispod nogu BEOGRADSKA TRKA KROZ ISTORIJU '97, na engleskom jeziku. Lenta je od finog jutnjog tkanja ovičena bordo svilenom trakom i tekstrom na desnoj strani BEOGRADSKA TRKA KROZ ISTORIJU, ispisanim cirilicom (Slika 2).

NAJBOLJI USPEH JUGOSLOVENA

Treća fešta sporta održana je 14.10.1998. godine a na programu

Slika 3.

su tada bile tri trke. Prvo su startovali najmlađi - finalisti Dečijeg maratona '98, na stazi dugoj 400 m, ukupno 29 mališana. U ekipnoj trci juniorki učestvovali su 22 atletičarki, a u trci seniora 14 atletičara. Po-

deljeno je ukupno 65 medalja, koje su ponovo izradene u Zavodu u tičaru od 100 komada, kružnog oblika prečnika 6 cm, od patiniranog bakra. Na aversu u sredini u prvom prstenu je silueta Tvrđave i trkača

u pokretu i datum iznad njegove glave - 14.10.1998. U spoljnem, drugom prstenu, polukružno je isписан tekst BEOGRADSKA TREĆA KROZ ISTORIJU - ciriličnim pismom. Na reversu je isti motiv kao na aversu s tim što je tekst isписан na engleskom jeziku. Traka je od jutjenog materijala grubog tkanja bez ikakvog teksta.

Redosled na pobedničkom postolu bio je sledeći: prvi - Filip Momašić (Ken), drugi - Pol Tergat (Ken), treći - Ilion Volde (Ken). Među prvih deset su i dva iz Jugoslavije: peti - Dragoslav Prpa i sedmi - Janko Benša.

Na kolecionarskom tržištu ove medalje se nisu još pojavile i nemaju formirano vrednost na tržištu, pa će prvi primerci imati isključivo ljubiteljsku cenu.

ZANIMLJIVOSTI

Najnoviji hobi - propagandni letci -

Paralelno sa NATO bombardovanjem vođen je i neviđeni propagandni rat protiv Jugoslavije.

Jedan od vidova tog rata su i letci bacani iz aviona, koji predstavljaju svojevrsno sveđočanstvo još jednog bezumlja.

I pored toga što su bacani iznad više gradova u Srbiji, ovih letaka sačuvano je veoma malo najverovatnije zbog straha da su zatrovani, pošto se govorilo da su ih u avione utovarivali vojnici u gumenim odelima i sa maskama na licu, mada su im maske, možda, služile i za neku drugu svrhu.

Bez obzira na to mnogi kolezionari ih rado sakupljaju, za sada se zna da ih ima 14 različitih, ali taj broj nije definitivan.

Pojedini od letaka su ilustrovani fotografijama predsednika Jugoslavije, neki imaju scene iz rata: razorene zgrade, ranjenike, izbeglice, avione, helikoptere i sl., i svi su upereni protiv vladajućeg režima i predsednika Miloševića.

Kolezionari će i ovom prilikom odigrati važnu ulogu u očuvanju dokaza za buduća pokolenja o još jednoj brutalnoj nepravdi koja je nanesena srpskom narodu.

"Ми смо потпуно антажовани...
Аркобаленсмаршете су дубоке. Ми мислим да се боримо у овој кампањи и мислим да ће и подешамо."

Генерал Кара Јевтић
Црн Адријатички флотациски Стабар
30. Април, 1999.

Синови, а не храбреци.	

Dve spomenice Hinka Lederera

Hinko Lederer (1886-1979), poznat beogradski kolektor, bio je član Srpskog numizmatičkog društva od njegovog osnivanja 1956. godine. Sakupljanjem umetničkih predmeta i numizmatikom počeo je da se bavi posle I svetskog rata sa strašću koja ga je pratila do kraja života. Pored kolecionarskog dara H. Lederer je bio debar poznavalec materijala koji je godinama sakupljao. Sa beogradskim muzejima i širokim krugom kolezionara blisko je saradivao. Dinosio je brojne predmete do kojih bi oni bez njega teško dolazili. Osobitu pažnju posvetio je sakupljanju predmeta i umetnina iz oblasti Judeike, koje je poklanjao Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu. U znak zahvalnosti za dugogodišnju podršku i pomoći koju je pružio na upotpunjavanju zbirki Jevrejskog istorijskog muzeja, Muzej je 1976. godine, a povodom njegovog 90. rođendana, priredio izložbu onih darova koji čine deo stalne muzeološke postavke (soba H. Lederera).

U više naših muzeja ime H. Lederera upisano je kao ime dobavljača ili poklonodavca. "Zbirka medalja Narodnog muzeja u Beogradu ohočena je saradnjom sa Ledererom" - zabeležila je početkom šesdesetih godina Nada Todorović, rukovodilac zbirke.

Srpskom numizmatičkom društvu Lederer je zaveštao 50 numizmatičkih kataloga izdatih u više zemalja. Povodom 25-ogodišnjice osnivanja 1981. godine, SND plaketom, izdatom u čast tog jubileja posthum-

Slika 1.

no odaje priznanje H. Ledereru za njegov doprinos u radu Društva i razvoju numizmatike.

Za svog života H. Lederer je priredio izdavanje dve lične spomenice.

Prva, iskovana 1939. godine, rad je zagrebačkog medaljara Ivana Jegera (1911-1973). Nada Todorović (Jugoslovenske i inostrane medalje, Beograd, 1964) publikovala je ovu medalju iskovani u bronzi (Narodni muzej, inv. br 99). Naš primerak, koji se nalazi u Muzeju grada Beograda (inv. br. 9801), iskovana je u srebru i identičan je po izgledu onom od bronze.

Na aversu medalje je poprsje spreda H. Lederera profilisano na desno. Okolo gore: hinko ledeler, ovičeno ornamentom od lista. Takođe okolo desno: ars. aeterna. vita. brevis. u polju u horizontalnim redovima levo: sine.nv.numismatica.et. artivm symma aefec tione.vita.me. incon dita. paret+natys. svm.ad+, i desno: mdccclxxxvi.costainicae in. croatia vitam.con svetam.mer catutis.a. go. zagra.biae+fieri.feci.aeta. tis.meae.liii. U polju desno, iznad teksta, stoji autorska signatura J (Ivan Jeger) (Slika 1).

TWO COMMEMORATIVE VOLUMES OF HINKO LEDERER

Hinko Lederer, well-known Belgrade collector, was the member of Serbian Numismatics Society since its foundation. He started collecting objects of art and numismatics after the World War I with great passion that prevailed him till the very end of his life. He paid special attention to collecting Jewish objects of art, which he gifted to the Jewish Historical Museum in Belgrade. In 1981, on the 25th anniversary, Serbian Numismatics Society, posthumously paid tributes to Hinko Lederer for his contribution to the society and development of numismatics in general. During his life, Hinko Lederer issued two commemorative volumes of his own. The first, minted in bronze in 1939, is a work of the Zagreb medal-maker Ivan Jeger. Our specimen, placed in the Museum of the City of Belgrade, was minted in silver and it is identical to that coined in bronze. There is a bas-relief of Hinko Lederer on the front side and appropriate inscription and the author's signature „J“. On the reverse there is a wreath of money represented by Greek, Hebrew, Roman and Dubrovnik coins. The medal is made of silver, having radius of

Na reversu u vencu od gusto nazisanog novca nalazi se po jedan grčki, jevrejski, rimski i dubrovački novac. U polju u kružnoj liniji su natpsi: ellas - litwam - roma - ragsa - sclavonia u prvom, i blgari - raša - bosna u drugom krugu, i ioydaia u sredini.

Medalja je prečnika 50 mm, težine 76 grama, srebro kovan.

Pored autobiografskih podataka (godina i mesto rođenja i naznake da je medalja iskovana u 53. godini života tj. 1939), naglašen je i predmet kolekcionarske strasti: numizmatika.

Druga spomenica (plaketa) izlivena je u bronzi. Godina izrade (1971) koja koja stoji ispod autorske signature (SPS), ukazuje da je priredena povodom 85. godišnjice H. Lederera. Plaketa je rad nešeg poznatog vajara Slavka Petrović-Sredočića (1907-1978) dobro poznate našoj

likovnoj javnosti po uspešnim i zapaženim radovima iz oblasti sitne plastike.

Plaketa je kružnog oblika, prečnika 100 mm. Na njoj je u dubljem reljefu predstavljeno poprsje H. Lederera, glava je profilisana u desno, a iznad u krugu je natpis: Henrik Hinko Lederer, dole levo autorska signatura (SPS), a ispod godina 1971. Naliće je opremljeno ležitima za apliciranje (Slika 2).

Ova plaketa do sada nije publikovana, a opisani primerak potiče iz porodice H. Lederera.

Slika 2.

50 mm, 76 grams of weight. Aside from autobiographical notes, special attention is paid to the collector's passion: numismatics. The second commemorative volume was minted in bronze on his 85th birthday. It is a work of the lady sculptor Slavka Petrović-Sredočić, famous for

her successful and remarkable works on the field of small plastics. It is of a circular shape, having the radius of 100 mm. Mr Lederer's bosom is curved in the deepish relief. It was not yet showed in public, and the specimen described above belongs to Mr Lederer's family.

ZANIMLJIVOSTI

Bankarska kriza u Jugoslaviji (1931-1940)

Velika privredna odnosno bankarska kriza, koja je harala svetom krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina ovoga veka, nije mimošla ni Jugoslaviju. Pri tome su uzroci i manifestacije ove krize u Jugoslaviji bili slični onima koji su došli do izraza i u drugim zemljama, ali sa sledećim posebnim obeležjima:

Prvi znak za uzbunu dao je pad bečkog Kreditanstalta u maju 1931., kao banke koja je bila glavni posrednik u kreditnim poslovima između Zapadne i Srednje Evrope, a drugi znak je došao iz Engleske, kada je ova zemlja, u septembru iste godine, napustila zlatno važenje. Na ova signale, u tadašnjem jugoslovenskom bankarstvu ispoljile su se sledeće pojave: naglo povlačenje kredita datih u svoje vreme našim bankama od strane inostranih poverilaca, bekstvo stranih i domaćih kapitala iz naše zemlje, kao i navala domaćih ulagača na banke. Posle proglašenja moratorijuma za seljačke dugove, u aprili 1932., stanje u predratnom jugoslovenskom bankarstvu pokazalo je dalje pogoršanje, a pokazivalo je nepovoljan razvoj i u sledećim godinama, s obzirom na uporno održavanje ratne psihoze (anšlus Austrije, paroblijavanje Čehoslovačke i najzad - početak II svetskog rata).

Nasuprot ovakvoj situaciji u jugoslovenskom bankarstvu, od strane Narodne banke, iz valutno-političkih razloga, vođena je restriktivna kreditna politika (što se odnosi uglavnom na prvo vreme po izbijanju krize), ali je zato donet niz mera iz oblasti tzv. pasivne intervencije prema bankama. Tako je već u aprili 1932. donet propis o delimičnoj zaštiti novčanih zavoda dospeleih u teškoće odnosno o obezbeđenju ulagača i drugih poverilaca. U tome smislu doneti su odgovarajući propisi i u decembru 1932., da bi se u novembru 1933. zaveo sistem zaštite koji je predviđao: a) odlaganje plaćanja, b) sanaciju i c) vanstečajnu likvidaciju. Do kraja 1940. godine, tj. do početka II svetskog rata, ovom zaštitom se koristilo oko 300 novčanih zavoda (od ukupno 700). U isto vreme kod državnih novčanih zavoda (Državne hipotekarne banke i Poštanske štedionice) ostvario se veliki priliv uloga, do čega je došlo i s obzirom na činjenicu da je za njihove obaveze garantovala država.

Sportski klubovi Kraljevine Jugoslavije

Uobičaji kolekcionarstva sportskih obeležja, jedan od segmenta je i oblast kolekcionarstva značaka sportskih i fudbalskih klubova. Pre nego što priložim osnovne podatke o sportskim i fudbalskim klubovima, u kratkim crtama osvrnuo bih se na kratak pregled razvoja fudbalske igre i nastanak tih klubova.

Značka Nogometnog saveza Jugoslavije

Sportski (fudbalski) rekvizit zvani lopta, bilo da je napravljena u obliku zgužve od trave i pruća, od drveta ili kamena, ili pak u vidu govede mešine napunjene vazduhom ili sitnim peskom, kao i pune gume-

Značka stogodišnjice fudbalske asocijacije

ne lopte, počela je da se kotrlja još pre nekoliko hiljada godina na našoj planeti. Taj rekvizit zvani lopta, bacali su rukama, gađali štapom, prebacivali glavom, kolenom, laktom, kukom a neki su je šutirali i nogom. Sve ovo nam potvrđuju le-

gende, spisi, iskopine, hronike, što ukazuje na činjenice da se ovaj vid igre, zabave i sporta - igra loptom sa elementima nogometne igre - rodila još pre 4.000 godina u zemljama drevnog Istoka i državama antičkog sveta. Kad ovo kažem mislim na drevnu Kinu, Antičke Helene, Spartu, na Rimske legionare, francuske Gale, drevnu Gruziju, Persiju, na Havaje, kao i na vreme drevne kulture starih indijanskih plemena Asteka i Maja na tlu Meksika.

Magična moć skakutanja tog sportskog rekvizita lopte, u novijoj istoriji datira otprilike od pre jednog i po veka. To skakutanje i kotr-

Značka evropske fudbalske asocijacije

ljanje lope privuklo je mase mladih ljudi koji su novoj igri posvetili gotovo sve svoje slobodno vreme. Nastupa period osnivanja i organizovanja prvih sportskih fudbalskih klubova u svetu. Tako je 1857. godine u Engleskoj, kolevci modernog fudbala, osnovan prvi fudbalski klub u svetu pod imenom "Sheffield club". Sa porastom broja novoformiranih klubova u Engleskoj se takođe osniva 1896. god. prvi forum fudbalske igre, tj. prva fudbalska asocijacija (savez) Engleske.

Početkom ovog veka tačnije 1904. u Parizu osniva se SVETSKA FUDBALSKA ASOCIJACIJA (FIFA). Pola veka kasnije, maja 1954. u Beču se osniva EVROPSKA FUDBALSKA ASOCIJACIJA (UEFA). Među osnivačima ugledan član je bio i naš istaknuti fud-

baler i sportski radnik dr Milivoj Andrejević.

Na području Jugoslavije krajem prošlog i početkom ovog veka takođe nastaju prva sportska udruženja i klubovi: 1887. u Somboru, dok se u Beogradu 12. maja 1896. osniva Loptačka sekcija gimnazijskog društva "Soko", a 19. maja iste godine održava se prva fudbalska utakmica u Srbiji u Beogradu kod Nebojšine kule. 1907. godine "Srpski mač" u okviru svog udruženja formira loptačku sekciju.

Početkom veka nišu novi klubovi kao što su bili 1901. "Bačka" u Subotici, 1903. "Šumadija" u Kragujevcu i H.A.Š.K. u Zagrebu. U Beogradu su 1905. godine zvanično objavljena 1. pravila fudbalske igre. 1919. godina je vrlo značajna za jugoslovenski fudbal, jer se 15. aprila te godine u kafani "Medulić" kasnije "Bled" u Zagrebu osniva Nogometni savez Jugoslavije (NSJ), i to bez Vojvodine, jer u toj godini

Značka svetske fudbalske asocijacije

nisu bile još jasno definisane graniče sa Mađarskom i Rumunijom.

Takmičenje u fudbalu za prvenstvo države počinje 1923. godine i prvi naslov prvaka nosi "Gradanski" iz Zagreba.

O klubovima učesnicima državnih prvenstava u fudbalu u periodu Kraljevine Jugoslavije biće reći u narednim brojevima našeg časopisa.

Novčanice sa žigom "Verificato"

Crna Gora bila je pod Italijanskom okupacijom sve do kapitulacije Italije 1943. godine. Pored italijanskih novčanica u Crnoj Gori važio je i novac kraljevine Jugoslavije koji su žigosale italijanske vlasti.

Pečat je bio prečnika 31

milimetar, okrugao i crne boje i u njemu je bila ženska figura sa uzdignutim mačem u desnoj ruci, levo od figure bila je aplikacija, a desno reč "verificato".

Žigosane su sledeće novčanice predratne Jugoslavije: 10 dinara iz 1939. godine, 20 dinara iz 1936, 50 dinara iz 1931, 100 dinara iz 1929, 500 dinara iz 1935, i 1.000 dinara iz 1931. godine.

Može se naći, istina vrlo retko i novčanica od 100 dinara od 30. novembra 1920. godine sa italijanskim pečatom. Ova novčanica daleko je najpređi primerak od svih ostalih pečaćenih. Od drugih, retka je stodinarka sa likom Karadordža u vodoznaku, a nešto ređi je i primerak od 500 dinara, dok su svi ostali apoeni sasvim obični. Treba reći da je gotovo nemoguće naći prvaklasne žigosane novčanice, što je sasvim razumljivo obzirom da su i potpuno nove novčanice prilikom žigovanja listane, lomljene i prljane.

Napredak tehnike, a naročito pojava kompjutera, učinili su da se na tržištu u poslednje vreme pojavljuju novčanice sa veštoto falsifikovanim žigom, a najčešće su tako falsifikovane novčanice

od 100 dinara iz 1920 godine, ili druge, ali prvaklasne novčanice, kako bi se falsifikatorima "posao" što više isplatio.

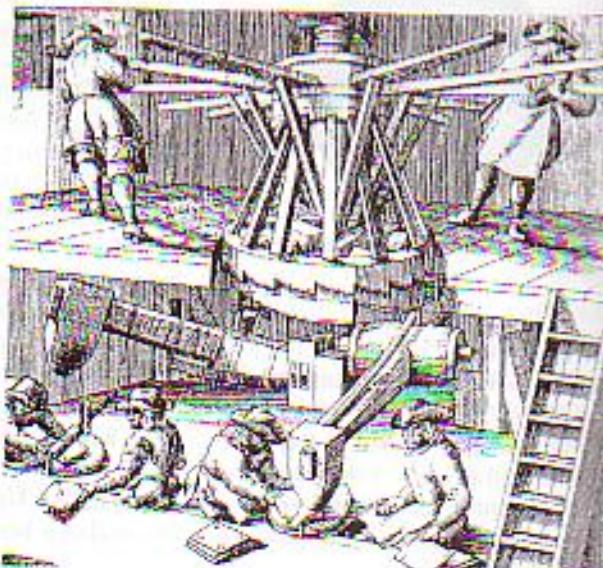
ZANIMLJIVOSTI

Numizmatička pobuna

263. godine za vreme vladavine imperatora Aurelijana u Rimu je izbila pobuna "Monetarija".

Pobunu su podigli zanatlije i robovi rimske kovnice novca. Prilikom gušenja pobune ubijeno je oko sedam hiljada ljudi.

To je u istoriji prva i poslednja pobuna koju su podigli ljudi iz kovnice novca.

Žigosanje srpskih novčanica za vreme austrougarske okupacije

Za vreme Prvog svetskog rata značan deo dinarskih novčanica ostao je u zemlji, dok je manji deo iznet iz zemlje u držvenim kasama i u izbegličkim i vojničkim torbama.

U okupiranoj Srbiji dinar je brzo isčezao iz prometa, najpre zato što je neprijatelj zvanično devaluirao dinar u odnosu 1 kruna = 2 dinara, 1 nemačka marka = 2,5 dinara i 1 bugarski lev = 2 dinara, a zatim i zato što je novac okupatorskih vlasti ubrzo preuzeo cec promet, tako da je dinar, iako cenjen od stanovništva kao bolji novac, isčezao iz opticaja i pojavio se tek po oslobođenju.

Austrougarske vlasti u Srbiji morale su da prihognu izvesnim meraima da svoj novac nature. Najznačajniji potez u tom pravcu bio je pokušaj da se novac Kraljevine Srbije diskredituje, tako što su nasilno otvoreni trezori Narodne banke i nadene novčanice od 10, 20 i 100 dinara deljene narodu bez ikakve naknade. Ali, to je bio perforiranjem potništen novac, koji nije spaljen samo zato što novčanice do trenutka povlačenja Banke nisu bile proknjižene. Po posleratnom računu, tih novčanica bilo je za nešto preko dva i pol miliona srpskih dinara. Zanimljivo je da izvestan broj ovih novčanica dolepljivanjem na izbušenim mestima popravljen i po završetku rata uspešno proturen prilikom zamene srpskih za jugoslovenske dinare.

Austrougarske vlasti preduzele su žigosanje dinarskih novčanica u namjeri da konstatuju količinu dinara u zemlji, a verovatno i u želji da žigosanjem zatečenih banknota kod stanovništva spreče eventualni uvoz novih dinarskih novčanica. Zhog nepozorenja našeg stanovništva prema ovoj meri žigovan je samo jedan mali deo novčanica.

Kako je dinar u Švajcarskoj u toku Prvog svetskog rata imao bolji kurs nego austrougarska kruna, okupatorske vlasti su videle mogućnost da visoki dinarski kurs iskoriste. Iz jednog izveštaja austrougarskog guvernera u Beogradu vidi se da je krajem 1917. godine sprovedena u Švajcarskoj jedna prodaja na "probu" žigosanih novčanica od nekoliko stotina hiljada dinara. Zahvaljujući baš tome što su dinarske novčanice u okupiranoj Srbiji bile žigane, srpskoj vlasti je bilo olakšano da spreči slične operacije sa dinarom, jer je ona, saznavši na vreme za ovu prodaju, zavela strogu kontrolu komisija za prodaju.

Fotografija uvećanog žiga

Carska i kraljevska vojna uprava za Srbiju naredila je da se novčanice Privilegovane narodne srpske banke koje se nalaze u opticaju žigošu u vremenu od 1. do 14. jula 1916. godine, i to besplatno. Odziv je bio slab jer imaoči novčanica nisu mnogo marili za ovu neredbu, pa je rok produžen sve do 25. jula za Beograd, a za unutrašnjost do 5. avgusta iste godine.

BRANDING OF SERBIAN BANK NOTES DURING THE PERIOD AUSTRIAN-HUNGARY OCCUPATION

During the First World War, considerable amount of money was kept in the country, while smaller amounts were brought out of the country in public sales and state treasuries as well as in refugees' and soldiers' bags. Under such conditions of occupation dinar disappeared from circulation in Serbia. The enemy officially devaluated Serbian dinar [1 crown = 2 dinar, 1 Deutsch Mark = 2,5 dinar, 1 Bulgarian Lev = 2 dinar]. Foreign currency imposed by occupiers took over the leading position and it overwhelmed the market, so that the dinar, though appreciated by people disappeared from circulation, and appeared again after the liberation.

Austrian-Hungary government authorities in charge of Serbia had to undertake special measures in order to force their currency. They first tried to discredit the currency of the Kingdom of Serbia. National bank vaults were broken by force and 10, 20, 100-dinar notes found there were given to people without any compensation. But the money was canceled by perforation, which was not burnt because those bank notes were not recorded till the moment of withdrawal from circulation. According to the post-war accounts there was approx. 2.500.000 Serbian dinars left. It is interesting to mention that considerable number of those bank notes was repaired on the punched spots, and successfully used after the war when Serbian dinars were changed into Yugoslav dinars.

Austrian-Hungary authorities branded dinar bank notes in order to find out

Novčanica od 10 dinara iz 1893. godine sa žigom

Novčanica od 100 dinara iz 1905. godine sa žigom

Žigosanje je vršeno sa obe strane novčanice ovalnim pečatom. Pečat je u sredini imao grb austrougarske monarhije, ispod koga je bilo ime mesta u kome je novac pečaćen, a okolo je pisalo: "K.u.K. MILITAR GENERAL GOUVERNEMENT IN SERBIEN. KREIS KOMMANDO". Jedino na pečatu Beograda umesto "KREISKOMMANDO" stoji "BEZIRKS KOMMANDO". Žigosanje je izvršeno na novčanicama od 10 di-

nara izdanja 14.I 1887. i 2.I 1893, 20 dinara izdanja 5.I 1905, 100 dinara izdanja 5.I 1905. i 50 dinara izdanja 1.VIII 1914. godine.

Boje pečata su: ljubičasta, plava, crvena i crna. Ukupno je upotrebljeno 17 tipova vrsta pečata u 11 gradova okupirane Srbije i to u: Beogradu, Čačku, Gornjem Milanovcu, Kragujevcu, Kruševcu, Novom Pazaru, Prijepolju, Smederevu, Šapcu, Užicu i Valjevu.

the quantity of them in the country and to prevent exports of new dinar bank notes. People were suspicious about such activity, so that a small amount of such bank notes was branded. Imperial and king's military authorities in charge of Serbia imposed a decree according to which all the bank notes that belong to the Privileged Serbian National Bank that were in circulation should have been branded during the period of July 1, -14, 1916. That was to be done free of charge. It was not well received by the people, because the owners did not care for that decree, so the mentioned authorities gave another deadline - July 25, for Belgrade and August 5, for the rest of the country.

Branding was made on the both sides of a bank note by an oval-shaped seal. In the middle of the seal there was Austrian-Hungary Monarchy coat of arm, under which there was written the name of the town in which the money was branded, and around it there was written: "K.u.K. Militär General Gouvernement in Serbien, Kreis Kommando." On the Belgrade seal only, instead of Kreis Kommando, there was "Bezirkskommando".

The following bank notes were branded: ten-dinar bank notes issued in January, 14, 1887, and in January 2, 1893; twenty-dinar notes issued in January 5, 1905, and fifty-dinar notes issued in August, 1, 1914.

The seal was in violet, blue, red and black colour. There were seventeen types of seals in 11 different towns of the occupied Serbia in Belgrade, Čačak, Gornji Milanovac, Kragujevac, Krusevac, Novi Pazar, Prijepolje, Smederevo, Šabac, Užice and Valjevo.

OBAVEŠTENJE ČITAOCIMA

Brojevi časopisa 1, 2, 3 i 4 doštampani su u martu 1999. godine. Zbog ograničenog tiraža molimo čitače koji žele da nabave neki od ovih brojeva da se na vreme obrate redakciji poštom ili na brojeve telefona.

Razvoj bankarstva u Srbiji

Jedan od važnih argumentata koji su išli u prilog osnivanju Narodne banke, ili bilo kakve banke u zemlji, bila je i činjenica da su samo beogradski trgovci, zanatlije i drugi privrednici, koji su se morali služiti

menicama i kreditima, godišnje na ime kamate na strane menice plaćali 5 miliona groša. Za usluge oko izdavanja i prebacivanja menice na beogradskog trgovca, strane banke su naplaćivale 1-2% provizije. Tako se neosetno ali sigurno, akumulacija beogradске privrede izlivala iz zemlje. Krajem januara 1856. godine na Tri Jeraha, održana je u Beogradu prva skupština beogradskih trgovaca, u prostorijama beogradskog čitališta. Uvodno izlaganje dao je profesor trgovine Španić. Diskusija se vodila o potrebi osnivanja jedne Narodne banke, njenom značaju za trgovinu i potrebi da se reguliše položaj građana i trgovaca. Pored Narodne banke, beogradski trgovci su predlagali i osnivanje jedne diskont-

ne banke, koja bi se bavila meničnim poslovima za beogradsko tržište, slično poslovanju trgovackih banaka u inostranstvu.

Ako se izuzme osnivanje Uprave fondova 1862. godine, onda se kao zvanični datum začetka modernog bankarstva u Srbiji može uzeti osnivanje Srpske banke u Beogradu 1869. godine. To je ostvareno uz pomoć ugarsko-francuskog kapitala. Od prvobitno planiranih 12 miliona dinara osnivačkog kapitala uplaćeno je samo 1,4 miliona, što je bio jedan od razloga kratkog veka banke dve godine. Uz pomoć странog kapitala (Landerbank), 1871. godine je osnovan Beogradski kreditni zavod, kada je započeto i sa osnivanjem okružnih štedionica širom zemlje, bez ambicija da se kapital oplodjava u privrednim poslovima. Prva veća banka za međusobnu pomoć i štednju-Beogradska zadruga, osnovana je 1882. godine sa ciljem da kreditiranjem pomaže razvijanje proizvodnje, zanata, trgovine i radniosi. Osnovna glavnica iznosila je 20 miliona dinara u 10.000 akcija. Četvrt veka posle prvi inicijativa za osnivanje Narodne banke to je konačno ostvareno 1883. godine. Banka je osnovana kao centralna novčana ustanova, iako beogradski trgovci nisu prijenom pokretanju imali u vidu ujen emisioni karakter, već su očekivali da ona svojim sredstvima pomogne njihova trgovini, ubrza cirkulaciju novca, uveća ponudu kredita na tržištu. Posle osnivanja Narodne banke, u narednim godinama je u Beogradu i unutrašnjosti osnovano više banaka kao što su Srpska kreditna banka, Vračarska zadruga, Beogradska trgovacka banka.

Posle osnivanja banaka, sklapanja prvi zajmova, plasiranjem akcija i drugih hartija od vrednosti, ini-

cijativa za osnivanje berze je konačno realizovana 1. januara 1895. godine. Tokom 1895. godine obavljene su 982 poslovne operacije a od hartija od vrednosti na berzi su se pojavile: lutrijski dvoprocentni lozovi, duvanski lozovi, ujedinjeni četriprocennti zajam, 6% železnički zajam, obveznice klaničke pruge, akcije Savske, Eskontne i Dunavske banke, Vračarske štedionice, Niške zadruge.

Dok su u početku beogradске banke bile banke opštug tipa, vremenom su se diferencirale i specijalizovale za poslove osiguranja, industrijskog kredita, trgovackog kredita za izvoz, kredita za prodaju poljoprivrednih sprava i mašina. Važnu etapu u centralizaciji i akumulaciji trgovackog kapitala predstavljalo je osnivanje Izvozne banke 1901. godine.

Za razliku od banaka u unutrašnjosti, čija se aktivnost često sastojala u malim pozajmicama, koje su često bile političkog značaja, u cilju podsticanja glasača političkih partija,

beogradske banke su se bavile uglavnom bankarskim poslovnim. Međutim, i beogradske banke nisu bile imune od političkog angažovanja. U osnivanju i daljoj politici politici Narodne banke odlučivali su naprednjaci, Zemaljsku banku su 1906. godine osnovali statoradikali. Izvoznu banku držali su samostalci i radikali, Prometnu banku samostalci, koji su imali velikog uticaja i u Upravi fondova. U Privrednoj banci glavnu reč su vodili naprednjaci a u Vračarskoj štedionici liberali. Među ovim bankama nekoliko ih je učestvovalo i u finansiranju industrije: Prometna banka je osnovala strugaru i sušnicu, kamenolom u

Ramu na Dunavu, odeljenje prodaje peska i cementa za građevinarstvo, a zajedno sa Izvoznom bankom finansirala gradnju pruge Niš-Knjaževac. Beogradska trgovacka banka je bila vlasnik fabrike cementa u Popovcu. Vračarska zadruga je poma-

gala trgovinu i proizvodnju kože. Beogradska zadruga je držala fabriku stakla u Paraćinu. Vračarska štedionica je bila glavni akcionar Ribarske banke. Zemaljska banka je imala fabriku konoplja u Svilajncu.

Iako srpski bankovni kapital u zemlji nije bio kadar da zadovolji sve zahteve srpske privrede, osnivanje stranih banaka primljeno je u javnosti sa rezervom, a posebno neraspoređenje u beogradskim privrednim krugovima protiv stranih banaka proizvela su negativna iskustva iz carinskog rata, kada je banka Andrejević i Ko naglo uvećela kamatnu stopu i tražila isplatu potraživanja.

Kupujem retka stara naliv-pera i grafitne olovke

- MONTBLANC
- OMAS
- PELIKAN
- WATERMAN

Mob. tel.
063 - 234 - 437
S I N D E L I Ć

Zajam narodnog oslobođenja

Izvršni odbor AVNOJ-a doneo je 15.1.1943. godine Uredbu o Zajmu narodnog oslobođenja.

Pored prve tranše Zajma, 15. 8. 1943. godine izdata je tranša ZAVNOH-a od 150 miliona dinara - kuna, a 20. 9. iste godine još jedna tranša od 100 miliona italijanskih lira. Iz ovoga je vidljivo da je za teritoriju Hrvatske zajam upisan u dva maha. Obveznice su u Livnu punih šest dana potpisivali sledeći članovi Izvršnog odbora ZAVNOH: predsednik Vladimir Nazor, potpredsednici dr Pavle Gregorić, Stanko Opačić i Filip Lakuš i članovi Vlatko Babić, Šime Balen, Jakov Blažević, Dušan Brkić, Nikola Grulović, Doko Jovanić i Branko Zlatarić. Na izvesnom broju obveznica potpsi su originalni, a kasnije su izrađeni faksimili.

Dinarsko-kunske obveznice emitovane su u apoenima od 100, 500, 1.000, 10.000 i 100.000, a "lirske" u apoenima od 100, 500 i 1.000. Oblasni Narodnooslobodilački odbori na teritoriji Hrvatske su izdavali privremene potvrde u apoenima od 100, 500 i 1.000 lira i 500, 1.000 i 5.000 kuna. Kasnije, kada su obveznice zajma ZAVNOH bile odštampane, privremene potvrde su povućene i zamjenjene redovnim obveznicama zajma.

Zemaljsko veće Bosne i Hercegovine je emitovalo svoju tranšu od 75 miliona dinara - kuna.

Izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenačkog naroda raspisao je 8. 10. 1943. godine zajam u vrednosti od 50 miliona italijanskih lira. Obveznice su izdate u apoenima od 100, 1.000 i 10.000 lira. Zanimljivo je napomenuti i to da su u okviru tranše zajma po odluci Izvršnog odbora Osvobodilne fronte od 50 miliona lira izdate obveznice stimulisane i u nemačkim markama od 20, 50, 100 i 500. Rešenje obveznice zajma u lirama dao je akademski slikar Božidar Jakac, a štampane su u Partizanskoj štamparji na Kočevju. Idejno rešenje ob-

veznica u markama dao je dr. Vlado Janković. Obveznice su u Partizanskoj štamparji na Triglavu. Prvi put obveznica zajma obavljen je na teritoriji Slovenije 1943. godine.

Posle oslobođenja, obveznice su registrovali i overili sreski Narodnooslobodilački odbori, a isplata s kamata naokončana je junu 1949. godine preko filijale Narodne banke FNRJ o isplaćivanju obveznica 3% Zajma narodnog oslobođenja. Banke raspolažu podacima o isplaćenim obveznicama i privremenim potvrdama koje su posle oslobođenja podnute za isplatu. Isplaćene su obveznice u vrednosti od 60.968.300 dinara-kuna, 15.572.500 lira, 480.970 nemačkih maraka i potvrde u vrednosti od 86.595.445 dinara-kuna, 3.400.423 lire i 3.998.018 nemačkih maraka. Ovi podaci ni izdaleka ne odgovaraju stvarnom stanju upisa, jer su mnoge obveznice i privremene potvrde nestale u ratu.

Zanimljivo je istaći da se emitovane obveznice, pa i neke privremene potvrde po svom obliku, kvalitetu harlige i izradi, kvalitetu boja i crteža nisu mnogo razlikovale od obveznica koje su emitovane posle oslobođenja. Iako su izradivane u teškim ratnim prilikama, u neposrednoj blizini neprijatelja ili u okupiranim gradovima, obveznice su u tehničkom pogledu na visokom nivou.

Usled nemogućnosti, obveznice Zajma narodnog oslobođenja nisu emitovane na teritoriji Srbije, Crne Gore i Makedonije.

Bilo da se nalaze u raznim institutima za izučavanje istorijske građe narodnooslobodilačke borbe, u vojnim i narodnim muzejima ili u rezervima banaka, ili kod pojedinaca, ove obveznice predstavljaju trajan dokaz o vremenu kroz koja je Jugoslavija prolazila i dragocena muzejsku vrednost, jer ih je veliki deo nestao u ratu, a dobar deo je uništen prilikom zameće posle oslobođenja zemlje.

Bogdan Koprivica

Iz sveta numizmatike

NAJSKUPIJI KOVANI NOVAC

Iako pouzdanih podataka nema, smatra se da je najskuplja moneta u svetu, iskovana posle 1700, novčić od jednog dolara u zlatu, iz 1907. godine. Koliko se zna, sačuvan je samo jedan primerak koji je pre više godina otkupio direktor kovnice novca u Beverli Hilsu u Kaliforniji (SAD), u kojoj je ovaj novčić i iskovana. Za ovaj novčić kupac je platio milion dolara, a smatra se da danas ova moneta ima znatno veću vrednost.

Najskuplji jugoslovenski moderni metalni novac su zlatnici od sto perpera iz 1910. godine, koji su iskovani u dve varijante: za vreme Knjaževine Crne Gore (iskovan u 300 primeraka) i Kraljevine Crne Gore (iskovan u 500 primeraka). Vrednost svakog od navedenih primeraka novca, kvaliteta kovničkog sjaja, iznosi oko 10.000 USD.

IZ NUMIZMATIČKOG REČNIKA

Numizmatika je nastala od grčke reči nomisma - novac. To je oblast društveno-istorijskih nauka koja se bavi proučavanjem novca i medalja. Osim toga numizmatika izučava i tzv. primitivni novac (koji se koristio do pojave pravog novca), kao i bonove (koji su bili u upotrebi kao sredstvo plaćanja).

Numizmatika se deli na: staru numizmatiku (period do Zapadnog rimskog carstva), srednjovekovnu (period od Vizantije do renesanse) i modernu (period od renesanse do danas). Kao naučna disciplina, numizmatika izučava mesta nalazišta novca (važno za utvrđivanje cirkulacije novca), vrši identifikaciju (izgled, vrsta...), registraciju i klasifikaciju novca (imajući u vidu period i mesec nastanka), proučava dokumenta o izradi novca (uključujući način i organizaciju izrade), proučava istorijske prilike, pravnu regulativu i robno-novčane odnose u vreme nastanka novca, definiše uslove za klasiranje i čuvanje novca i dr.

Prve numizmatičke kolekcije su nastale u vreme renesanse. Smatra se da je italijanski pesnik Petrarka (1304-1374) bio prvi kolezionar antičkih monet, a da je prvo predavanje o monetama održao profesor Šulc 1738. godine, na Galskom univerzitetu. Kao nauka, numizmatika je priznata u XIX veku zahvaljujući Ekelu

(antičke monete), Maderu (srednjovekovne monete) i Lajcmenu.

U TAKSIJU

Piročanac se vozi taksijem i kada su doputovali, taksi mu se obraća:

- Sto dinara.
- Piročanac mu daje pedeset dinara.
- A zašto pedeset? - pita taksi.
- Kako zašto? Pa i vi ste se vozili!

HOBI

Razgovaraju dva Beograđanina:

- Moj stric je numizmatičar.
- A šta je to?
- On sakuplja novčice.
- Pa što ne kažeš, jednostavno, da je prošjak!

MAŠTARIJE

U studentskom domu brugoši Pera i Sime razgovaraju o svojim željama i planovima.

Pera kaže:

- Ja maštam da zaradujem deset hiljada dinara mesečno, kao i moj otac.
- Šta, tvoj otac zaraduje mesečno deset hiljada dinara?! - začuden je Sime.
- Ne, on takođe o tome mašta! - odgovori Pera.

POZNATE LIČNOSTI O NOVCU

- Ljudi se dive: hrabrosti, talentu, dobroti, velikim zadacima i velikim iskušenjima, ali ne cene ništa osim novca. (*Enri Bek*)
- Novac nam pomaže da podnosimo siromaštvo. (*Alfonso Arias*)
- Ko rat vodi bez dobre novčane zalihe, taj ne raspolaže velikom snagom. (*Rable*)
- Ako novac zaista ne donosi sreću, onda ga vratite! (*Žil Renar*)
- Kaže se da novac čoveka ne čini srećnim; pri tom se misli na novac drugih ljudi. (*Žil Renar*)
- Napokon znam po čemu se čovek razlikuje od životinje; to su novčane teškoće. (*Žil Renar*)
- Imaš li mnogo novca, imaćeš blažen čas, zadovoljstvo, veselje, papin razum i glas, i sve to kupićeš lako i zaraditi spas. (*Huan Ruiz*)
- Zaboravljuju nas rođaci, prijatelji, ljubavnice, pa čak i neprijatelji, samo nas ne zaboravljuju poveroci. Zato nastojte da napravite što više dugova, kako bi nastavili da živate u uspomenama drugih. (*Safir*)